

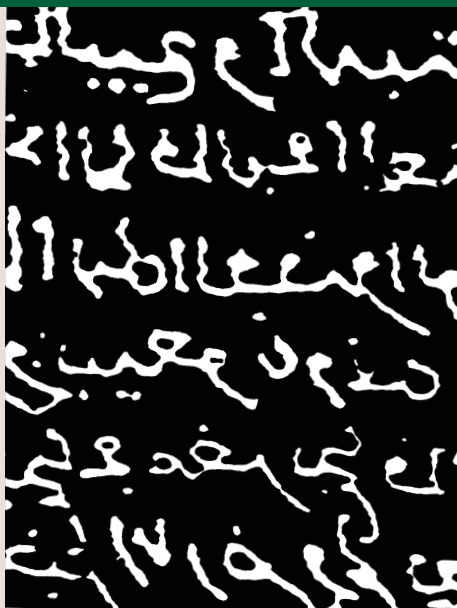
Enseiukarrean

Eugenio Coseriu
Koldo Jule Garai
Ana Isabel Morales
Iñaki Gaminde

Anjel Lobera
Juan Manuel Etxebarria
Paloma Rodríguez

Xabier Agirre
Josu Lartategi
Irene Zubizarreta

9. zenbakia

Deustuko
Unibertsitatea

.....

**Euskal Ikaskuntzen
Institutua**

enfeiu carrear

Enseiukarreen

Enseiukarrean

Deustuko Unibertsitateko Aldizkaria

9. zenbakia

Bilbo
Deustuko Unibertsitatea
1993

Zuzendaritza:

Joan Otaegi
Nerea Zuloaga

Erredakzioa:

Belén Abajo	Iratxe Momoitio
Leire Abrisketa	Joan Otaegi
Paul Bilbao	Amaia Petralanda
Unai Elorriaga	Paloma Rodríguez
Nekane Goikoetxea	Nerea Zuloaga

Kolaboratzaileak:

Xabier Agirre	Josu Lartategi
Juan Manuel Etxebarria	Ana Isabel Morales
Eugenio Coseriu	Paloma Rodríguez
Iñaki Gaminde	Irene Zubizarreta
Koldo Jule Garai	

Batzorde Kontseilaria:

Joseba Abaitua
Juan Manuel Etxebarria
Joan Otaegi
Jesús Aranda

Marrazkiak:

Iñaki Garate

Argitalpena:

Deustuko Unibertsitateko Argitalpen Saila
1 Posta Kutxa - 48080 Bilbo
Tfnoa.: (94) 445 31 00 Fax: (94) 445 68 17

Zabalkundea:

Ediciones Mensajero
Sancho Azpeitia 2, 48014 Bilbo
73 Posta Kutxa - 48080 Bilbo
Tfnoa.: (94) 447 03 58 Fax: (94) 447 26 30

Paper ekologiaz koan izarri argitalpena

ISSN: 1130 - 8192

Legeziko gordailua: Bl. 1.113-92

Fotokonposaketa: IPAR, S.C.L.

Particular de Zurbaran 2-4 - 48007 Bilbo

Inprimatzailea: Artes Gráficas Rontegui, S.A.L.

Avda. Ribera de Erandio, 4 - 48950 Erandio (Bizkaia)

Aurkibidea

Editoriala	11
E. COSERIU, K.J. GARAI, A.I. MORALES, <i>Hizkuntza Erromanikoen Tipologia</i>	17
I. GAMINDE, <i>Bokalen asmilaziorako erregela fonologikoak bizkaiko euskaran</i>	51
A. LOBERA, <i>Hiztegien eta laguntzako liburuen bibliografia</i>	65
K.J. GARAI, <i>Johannes Jesus Salbagille-Gabriel Arestiren Maldan Behera-z (eta II)</i>	81
J.M. ETXEBARRIA, <i>Zeberioko bertso-paperak</i>	131
P. RODRÍGUEZ, <i>Loramendi, euskaldun mistikoa</i>	147
X. AGUIRRE, <i>Meteoro</i>	179
J. LARTATEGI, <i>William B. Yeats euskaraz edo Eireann zaharrera bidaia</i>	187
I. ZUBIZARRETA, <i>Denborak ez zuen nora poema liburuari sarrera</i>	197

9. zenbakia

Editoriala

Bada nahibeste bide ezagutzeko mundu honetan, eta denek non-baitera bagaramatzate ere, beti helmuga baino ederragoa, bide ezezagunetan izandako gertaeren gogoetak izaten dira.

Heltzea ederra da ibiltariantzat, baina edertasun horrek badu barnean tristezi kutsurik, zeren esperantza, desio eta ametsen bukaera baitakar atzean utzitako bideari so egiteak; eta bide bakarretan galduz doaz harri koskor bakoitzean lausotuz doazen urrats erabakiorrak; eta urrats bakoitzean amets bat eta amets bakoitzean urrats bat.

Heltzea ederra da ibiltariarentzat, baina non gelditzen dira gau eta egun lagun leial izan ditugun lore eta zuhaitz mutuak? non bide bazterretako bedartza emankorrak?

Mutu dira bai egiazki, baina mututasun hori bidaiari bakartiari konfiantza emateko *truco* bat besterik ez denaz ohartu izan naiz, zeren nire presentzia somatu ez duten zenbaitetan haien artean eleztan entzun ditut eta kantuan ere aritu izan dira entzungo ez nituelakoan.

Egia esan sekretu hau ongi mantentzen dute, gerora jakin izan dudanez, duela milaka urte haizearekin tratu bat egin baitzuten: honek bazterretako biztanleen eleak bere oihu eta intziriz estaliko zituen, trukean edozein lekutan egoteko lizentzia eskuratzen bazuen.

Adiskide leialak dira, eskaintzen duten konfiantza horrekin bidaiariaren barne sentimendu izkutuenak ere kanporatzeko gai baitira. Bidaiariak untsa daki bere esanak berriz zapalduko ez dituen harrietan lurperatuak izanen direla, eta belarri lez dauden zuhaitzen hosto zabalak hura iragan eta gortu eginen direla, beste bidaiari baten entzuna izateko oihua somatu arte.

Nik neuk ez nuen nire patua hautatu, inortxok ere ez baitu ahalmen hori; horrexegatik bidaiari naiz nonbaiten hala izkiriaturik dagoelako eta jadanik jaiotze leku norabide gabeko bideska bat izan nuelako.

Sarritan galdegin diot nire buruari ea zertako ez dudan kaminu luze bezain amaigabe hau bidazti gazteentzat uzten eta nire gorputz nekaturia kadira bigun batean pausatzan, izan ere akigarria baita bizitza osoa honela iragaitea.

Gogoeta hauetan murgildua nintzen haizearen ezagutza egin nueneko arrats ahaztezin hartan. Banuen bai bere berri, zeren nork ez du honen laztanik gozatu? nork ez du irrifarre egin haize pikaroak neskatoen gonetan izkututzen dena ikusi nahian indarrez putz egiten duen horietan, edota zeharo debeatu den parkeko agureari txapela kendu eta berarekin jolasean aritzeko asmoa azaltzen dion horietan!

Bai, denek beti sentitu izan dugu oso gertu haizea, baina ez dugu sekula bere izatean erreparatu. Nik neuk behintzat aitortu beharra daukat arrats ahaztezin horren aurretik ezer gutxi bezala nekusala gaur lagun dudan txistulari fina.

Baina ezusteko handiak izaten ditugu gure ibilaldi luzeetan bidaiari garenez; batzutan imaginagaitz diren gertaeren protagonista izanik, bestetan ikustezen diren gauzen behatzaile bihurtuz.

Bada, banenbilen bide luze batean barna nire belarri harrituetara ahots ezezagun bat iritsi zenean; entzun eta berehala burua jiratu nuen atzean norbait nuelakoan, aspaldi gertatzen ez zen gauza; ez zen inor. Ahots horrek jatorria nonbaiten izan behar zuelakoan, bira oso bat irudikatu nuen ene oinekin eta, gezurra bazirudien ere, inguruan ez nuen lagunik ikusi. Beraz, ahotsak bide bazterreko zuhaitz artetik etor zitezkeeneko usteak bertara eraman ninduen.

Untsa miatu bazter oro eta alferrik, giza aztarnarik inon ere ez.

—Aizu bidaiari, zerbait galdu al zaizu bazter horietan? ze, duzun afana ez baita eskasa!— barrezka erran zidan ahots misterioitsuak.

—Emazu aurpegia eta irten zaitetz zure gordelekutik lotsabako txakur hori!— hain nintzen beldurtua!

Segidan jakin izan nuen nirekin eleztan zena haizea zela, berba burlati horiek esan ostean, tonu serio bat hartuz, bere buruaren aurkezpena egin baitzidan. Eta harridurak gorengo gradua jo zuen.

Halarik ere, nahiz eta ezinezko gauza iruditzen zitzaidan, sinestu nahi izan nuen, bai eta hala egin ere, urteak baitziren inorekin solasean aritzen ez nintzela.

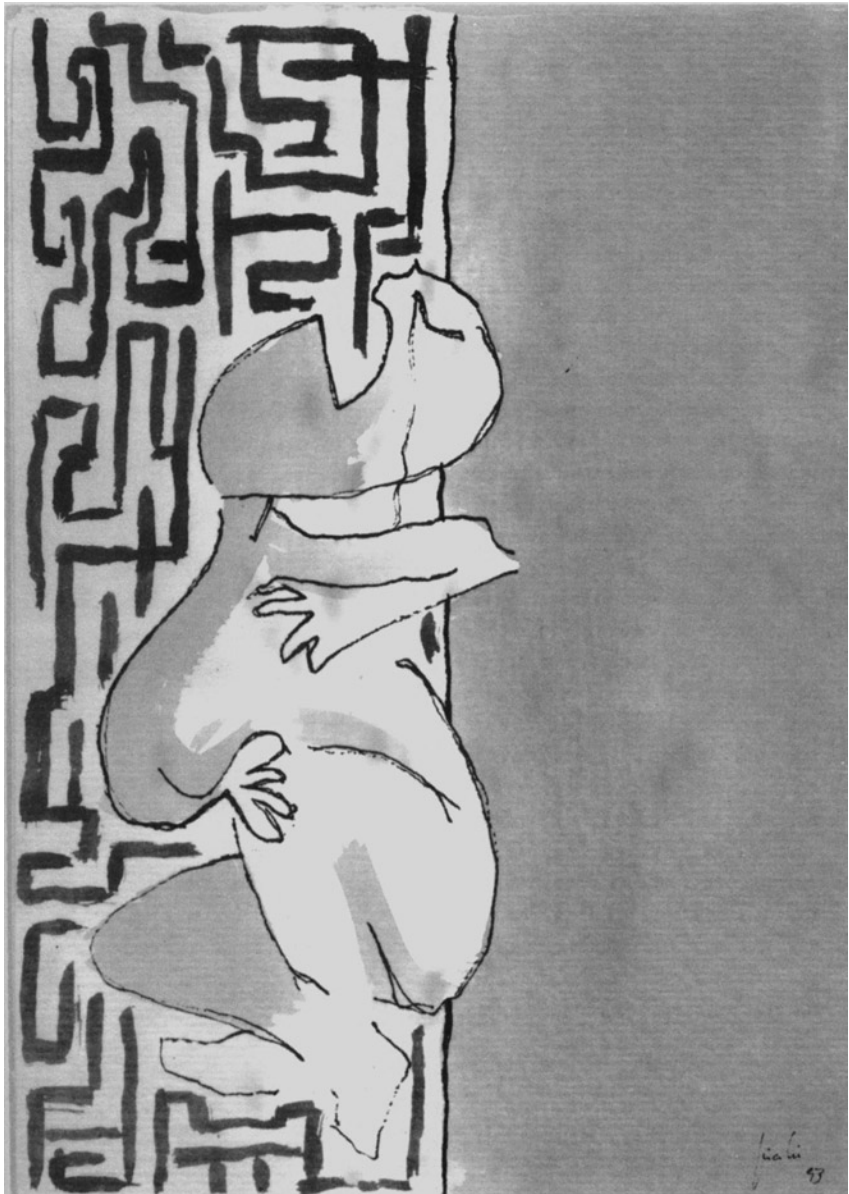
Haizeak jakinarazi zidanez, bada bide hauetan anitz bidazti eta denek dute zerbait kanporatzeko, denek dute zer esan; horrexegatik hitzez laguntzen dute pausua, beraien bidea aberastuz.

Haizea bai istorio eder bai eta ikerkuntza berrien entzule pribilegiatu bezala azaldu zitzaidan, eta berak zioenez, bidazti ezberdinen esanak entzunaren entzunez bihotzean grabaturik zeramatzan.

Penagarri zeritzon esanok bidaztien eta bere artean soilik geratzeari, bere ustetan jakintzaren altxortxo baitziren; beraz —eta bidaztien errespetu osoz— bidaia luze batean lagun izan nuen haize berbatia, gau eta egun, bidaztiok esandakoen jakitun egin ninduelarik.

Berezia da oso nire istoria eta, esanen lekuko, zuon eskutan bildumatxo hau osotu nahi izan dut, haizeak istorio hauek nozpait bere magalean eraman, eta nire hitza bidaiari zahartu eta txoriburu baten ele bihurtuko den bildurrak garaitua izan baino lehen, zeren eta...

...haizeak dakarrena, haizeak darama.

Hizkuntza erromanikoen tipologia¹

Eugenio Coseriu

Itzultzaileak:

Koldo Jule Garai

Ana Isabel Morales

«Hizkuntza bakoitza munduaren ezaguera zientifikorako tresna eta oinarria da»

Eugenio Coseriu, *Das Phänomenen der Sprache*

Ene adiskideok: hamasei urte pasa eta gero berriz nago Deustuko Unibertsitate honetan. Hementxe eman nuen zenbait ikastaro 60. hamarkadan, eta orduko entzuletarik batzuk gaur egunean irakasle direla ikustean biziki pozten naiz. Horregatik eskertu nahi nioke gonbite hau nire adiskide mina den Urrutia irakasleari. Izan ere, leku honetara itzultzeko eta orain dela hamasei urte sentitzen nintzen bezala —gutxi gora behera— berriz sentitzeko aukera eman dit. Atzo, bertoko beste lagun batekin berbetan nengoela, Areitio irakaslearekin alegia, *atzo izan baltz bezala* esaten genuen. Urte asko iragan dira, baina, edonola ere, ez dirudi horrek gure adiskidantza eten duenik.

Ondo. Hizkuntz tipo espainiar eta erromanikoari buruz mintzatuko natzaizue, eta, Urrutia irakasleak esan legez, bi zatitan azalduko dugu gai korapilotsu hori. Beraz, zuen jakinmina pizten ahaleginduko naiz aurreneko zatian, gero bigarreanean aurretik agerturiko korapiloak nola askatzen diren azaltzeko.

Asmoa hauxe da: hizkuntza erromanikoen —eta kasuan espainieraren— tipologia berri bat proposatzea, beti ere lengoai, hizkuntzak eta linguistikaren gainean daukadan kontzepzio orokorraren arabera. Tipologiaren hastapenetan, eta are haren aintzindarietan ere, baze goen intuizio baten haritik joan nahi luke tipologia berri horrek. Hizkuntz tipologiaren aurre aurreneko aintzindaria ez zen hizkuntzalaria

¹ Deustuko Unibertsitatean 1992an Eugenio Coseriu emandako hitzaldia. Itzulpen hau egiteko, itzultzaileek jatorrizko testuaren transkribapena egin zuten, eta balizko okerrak zuzentzeko eta duda-mudazko kasuak argitzeko, Hernán Urrutia irakasleari eman zioten erderazko bertsioa. Esan beharrik ez da Urrutia irakasleak abegi ezin hobez hartu zuela lan hori, eta baita fin-fin bete ere. Itzultzaileok eskerrik beroenak ematen dizkiogu guztiagatik.

izan, filosofo eta ekonomilaria baizik: Adam Smith eskoziarra. Baina Adam Smith eta bere kontzepzioaz geroago hitz egingo dugu.

Zergatik tipologia berri bat? Bada, orain arte egin izan den eta egin ohi den hizkuntza erromanikoen tipologia, tipologikoki eredu erromanikotik gehiena aldentzen den hizkuntzan oinarritzen delako, hau da, frantsesean. Eta, hala ere, ikusten dugu nola frantsesa —historikoki hizkuntza erromanikoa izan arren, erromanikotasuna nozio historikoa bait da— tipologiaren ikuspegitik gainerako hizkuntza erromaniko guztietatik urruntzen den eta denei jazarri, baita Frantziako hegoaldean dagoen eta frantsesa ez den hizkuntzari, okzitanoari ere.

Ederki. Zergatik, orduan, tipologia hau? Bada, hasteko, idazle ospetsu batek egin zuen ohar bat gogoratu nahi dut. Idazle horrek, ama frantziarra bait zuen, oso ondo ezagutzen zuen frantsesa eta horrezaz gain bazen beste hizkuntza baten jabe, errumanierarena. Gazte zelarik azken hizkuntza horretan idatzi zuen lan bakarrean, gerora frantsesez idatzita-koetan izango zuen ezezkortasun bera agertzen zen. Izan ere, obra horrek *Nu* zuen izena, «ez» alegia. Idazlea Eugene Ionesco zen. Eugene Ionescok errumanieraz izkribaturiko lan bakar horretan kritika egiten zion poeta errumaniar bati —hizkuntz tipologiaz fitsik jakin gabe, noski, baina oso zuhurki eta hizkuntza biak ezagutuaz— eta bere kritikak honakook bezalako esapideen aurka jotzen zuen: *Bere zaldia irrintzaka entzuten du, zein ezagutu bait zuen... etab., edota gudujantzia lohiturik zegoela sumatu zenuen, non lo egina bait zinen... etab. etab*².

Berak esaten zuen —hau da, Ionescok, orduan Ionescu huts hutsean zenak— guzti hori frantsesean ederto dagoela, baina ez dagokiola, inondik ere, errumanierari. Horixe da: frantsesez erabat zilegi dugu erlatibozko perpaus osoa perpaus nagusiko aditzaren ondoren kokatzea, eta hau era guztiko eta maila guztiko autoreek diote, Grenaudek edo San Antoniok berak erabiltzen dituzte tipo horretako esamoldeak. Adibidez, egitura hau:

Litré le dit, qui ne se trompe jamais

ezinezkoa izango litzateke beste edozein hizkuntza erromanikotan. Esaldi horretan, Litré-k qui-ren aurrean egon behar du, eta beraz, hala behar luke:

*Lo dice Litré, que no se equivoca nunca
Dixo Litré, que no erra nunca*

² Jatorrizko bertsoan: «Oye a su caballo relinchar, al que había conocido...» etc. o bien, «sospechaste que la coraza estaba manchada de alcohol, en la que habías dormido... etc». (Itzultzaileen oharra)

...eta gauza bera errumanieraz. Frantsesez, aldiz, ez da bakarrik zilegi, baina guztiz ohizkoa. Esaterako, La Fontaine-rengan hau aurkitzen dugu: *Un loup survient qui cherchait de l'aventure*, etab.

Frantses hizkuntzako hitz ordena azertu duen ikerlari batek, Riquemberg-ek, era honetako konstruikerez ari delarik, honelaxe dio: *frantsesez egitura hau ez da asko erabiltzen egia esan, bazterreko erabilera da...* eta horrekin batera zenbait adibide ematen du, baina ez da konturatzen hor bertan, bere testean, konstrukzio horietako bat dakarrela. Hala dio: *ne d'autres constructions sont possibles qui...* etab. Hau da, bazterrekotzat jotzen duen egitura hori berak erabiltzen du. Egia esatera ez da bazterrekoa, frantsesez komunki kausitzen den zerbait baizik. Orduan itaundu egiten diogu geure buruari zergatik bereizten ote den hemen frantsesa gainontzeko hizkuntza erromanikoetatik.

Hara: hizkuntza erromaniko guztietan txikigarriak ditugu, oso —bartzutan larregi— erabiliak. Frantsesean ere badaude txikigarriak, baina gero eta gutxiago enpelegatzen dira, eta normalean frantseseraz *txikiaren*³ baliokide izaten dira, txikigarria eta txiki-dun egitura bereizten ez direlarik.

Gainera frantsesez askotan txikigarriak adierazpen berezietan gelditu dira hormaturik, eta dagoeneko *tablette* delakoa ez da «mahai txikia», baina esanahi jakin baten adierazlea, beste hitz bat egia esan, aurrekoarekin etimologiako lotura duena.

Kasu berean gaude *-ismo-dun* superlatiboetarako dagokienean. Horiek oso ugari dabilta italieraz, espaineraz eta portugaleraz, eta are errumanieraz ere —hizkuntza horretan berandu sartu ziren arren— prozedura arrunt bihurtu dira. Bada, frantsesean superlatiboak ez dira inoiz zabaldu, ez dira sekula erabiltzen. Dauden gutxiak hiztegizko elementu bezala daude, eta italierakadatzat jotzen dira, adibidez *ilustrissime*, *serenissime*... baina oso gutxi dira eta, ohar zaitezte, inoiz ez prozedura bat, espaineraz, portugaleraz, italieraz etab. bezala. Guzti honek bultzatzen gaitu galdetzera ea ez ote dagoen arrazoi estrukturalen bat, printzipio orokorren bat, frantsesera alde batean eta beste hizkuntza erromanikoak bestean, jazartzen dituen. Beste gertaera batek ere eramaten gaitu tipologia berri bat planteatzera, hau da, hizkuntza erromanikoetan aldaketa linguistikoek agertzen duten bateratasuna, hizkuntzok elkar ukituz ez egon arren. Adibidez, guztietan jazo izan da deklinabidearen murrizketa, baita azkeneraino gorde ziren elementuetan ere, izenorde pertsonaletan, alegia. Espainieraz, esate baterako, sortutako izenorde berriek, *nosotros*, *vosotros*, ez daukate deklinaziorik, eta preposizioekin erabiltzen direnean itxura berri horri eusten diote.

³ Frantsesez «petit». I.O.

Katalaneraz izenorde bat behintzat, *tu* delakoa, forma bakar batera iritsi da, aipaturiko berorretara hain zehatz, eta hala, *amb tu* esaten dute, izenordea deklinatu gabe. Berdin gertatzen da beste hizkuntza erromaniko guztietan, murrizketa berbera, hizkuntz ukipenik ez egonagatik ere.

Hirugarrenez, kontrako gertaera ere badugu: aditz eremuan batetik eta izen eremuan bestetik, hizkuntza erromanikoek eduki duten itxurazko garapen inkoherentea. Izenkietan flexioa murriztu den bitartean, hondarrak baizik gelditzen ez direla (errumanieraz nominatibo / akusatibo / genitibo-datibo oposaketa, baina femenino eta singulararentzat bakar bakarrik, edota zenbait izenordetan), aditz jokoan, ordea, flexioa indartu egin da eta formak berregin egin dira, bilakaeraz itxura fonetiko berberara helduko ziren adizkiak berreraikiaz. Honela adibidez:

ERAM
ERAS
ERAT

italieraz honako honetara ailegatuko ziratekeen:

**era*
**era*
**era*

Baina gaur egun ostera

ero
eri
era

dauzkagu, flexioa atzera ere egin delako, berrosatu egin da eta neurri baten geure begien aurrean, zeren eta italiara zaharrea eta are alde zehatz gaur egungo poesian ere, *era* baita lehen pertsonako adizkia, eta berdin gertatzen da gainerako adizki imperfektuzkoetan.

Orduan galdera —gertatutakoaren aurrean errejistratze hutsarekin asetu ez eta historikoki jazo izan denaz norberak itaun egiten duenean— hauxe da: zergatik? Zergatik horren trataera desberdina aditzari eta izenari?. Izenkietan desgaste fonetikoa egon dela esan ohi da. Bai, desgaste fonetikoa bai, baina, nola desagertu dira *-BUS* edo *-ORUM* bezalako formak, fonetikoki nekez desgastatuko liratekeenak, eta zenbait kasutan batere desgastatu ez direnak? Alegia, ez da hori erantzuna.

Aditzari gagozkiola analogiaren eragina aipatu ohi da, baina analogia ez da hiztunengandik aparteko indarra, eta beraz, galde egin genezake ea zergatik hiztunek aditzean bai, baina ez ostera izenkietan, analogia aplikatu zuten. Zer dela eta inkoherentzia hori?

Arrazoiok, hortaz, hizkuntza erromanikoen tipologia edo karakterizatze berri baten bila bultzatzen gaituzte. Baina, zer da tipologia? edo, hobeki esanda, zer da hizkuntz tipoa?

Hizkuntz tipoa hizkuntza bateko egituratze mailarik gorena dugu, berezko dituen printzipio funtzionalen eta prozedura-kategorien maila. Horrek esan nahi du sistemaren mailaren gaintetik dagoela. Zuek seguruena hizkuntzaren sistema eta hizkuntzaren normaren arteko desberdintasuna ezagutzen duzue. Hizkuntza bat lengoaia den ekitearen teknika historiko bat da, historian zehar eraturikoa. Lengoaia ekite sortzaile bat dugu, giza-emakumeen gainontzeko ekite sortzaileak —hala nola poesia, artea oro har, zientzia edo filosofia— bezalako-
xea.

Ekite horren teknika bat da hizkuntza, eta zeinnahi teknikatan legetxe, badira lengoaiaren kasuan ere hiru maila horiek.

Batetik, hitz egitearen maila daukagu, ihardutea bera, eta, bestetik, «nola egin», hau da, teknikaren hiru mailak:

- hizkuntzaren normaren maila
- sistemaren maila
- hizkuntz tipoaren maila

Normaren barruan tradiziozko errealizazioak ditugu, modu jakin batean, eta ez beste batean, esaten dena, balio funtzionalik ez eduki arren.

Adibidez, espainieraz /b/ unitatea normalki eta tradizionalki —Chile salbuetsiz behar bada— [b] egin ohi da hasiera absolutuan: [barbaro] eta sudurkariaren ostean: [umbino]; beste jarrera guztietan [b̄] egiten da. Hori espainieraren norma bat da, ez gertaera funtzional bat. Kasu bakoitzean bestea ere ahoska zitekeen eta berdin ondo ulertuko litzateke, baina badago norma bat eta horixe da.

Gauza bera esan ahal dugu aditzari begira. Lehen konjugazioko aditz talde batek iragan indefinitua —frantsesez definitua deritzona— -é erakoa dauka, baina zenbait aditzek, adibidez *andar-ek*, beste norma batez jokatzeko dute, eta -*uve* da hartzen duten forma. Artean espainiera ondo menderatzen ez dutenek sistemaren arabera jokatu dute hor, eta **andé* esango dute hasieran, eta gero *anduve* esan behar dutela ikasiko. Era berean, haurrek **cabo* esaten dute aurrena, baina gero «Ez, panpoxa, hemen **quepo* esan behar duzu» esaten zaie eta forma zuzena ikasten dute. Halaxe gertatu zitzaion Uruguay-n zegoen

brasildar hari⁴. Hor daukazue brasildarra uruguayarrari kontatzen nola ibili den paseoan Uruguay-ko hondartza luze horietako batetik, eta hala esan dio:

—«Pues sí, ahí encontré esta playa y andé, andé, andé...»

Eta zera erantzun dio uruguayarrak:

—«No se dice *andé*, se dice *anduve*»

—«Ah, muy bien, muy bien».

—«Bueno, y después, ¿qué hiciste?»

—«Pues, me metí en el agua y *naduve, naduve, naduve...*»

Hau da, ikasi berria zuen sistema aplikatzen ari zen. Norman, ordea, hizkuntza bateko errealizazio normalak, arruntak, tradiziozkoak dauzkagu.

Sistemaren mailan funtzioak eta oposizioak ditugu, oposiziozko funtzioak eta prozedura funtzionalak. Adibidez, espainieraz [b] eta [β] bereizketa normazkoa bada ere, /b/ eta /m/ artekoa sistemazkoa dugu, eta *babua* berdin izango da *babua* [βaβua] deituagatik, baina berriz, *mamua* esaten badiogu ez da *babua* izango, edo bai, *babua* izango da nahi baduzue, baina gainera *mamua* ere bai, /m/ /b/-ren ordeztarritzuz jarritzuz gero⁵. Beste sistema baten gaudela esan nahi du.

Tipoa, azkenik, printzipio funtzionalen maila da, esaten nuenez, ti-poenaren eta prozeduren kategorien.

Sistema irekia da normarekiko, badu bere baitan oraindik egin ez den baina oposaketa berberen arabera egin daitekeena, badauka, beraz, birtualitate bat.

Esate baterako, zuek, edozein momentutan esan eta sor dezakezue: «mahai bilakatu» > *mahaitu*; «Coseriu-ren ideien arabera moldatu gogoz edo pentsakeraz» > *coseriutu*⁶. Horrelakoak esan eta sor ditzakezue nahi duzuenean, sistema irekia delako, edo (nik hizkuntza bakoitzari zehazki aplikatuz diodan bezala) honelaxe: espainiera, esateko, ez da oraintxera arte esandakoa bakarrik, baina baita espainieraz esan daitekeen guztia ere. Hau da, hizkuntza orok badu bere etorkizun alderdia ere, eta hizkuntza bat ikasten duenak —Humboldt, Bene-

⁴ Ondoren datorren txistea gaztelaniaz kontatu zuen Coseriu, eta, txantxa linguistikoa delarik, jatorrizko hizkuntzan utzi ditugu bromaren gako hitzak. Euskerari dagokionez, estilo bereko edozein adibidek balioko luke, esate baterako zenbakien hurrenkeraren ematerakoan euskaldun hasiberriek batzutan esaten duten **hamabat* hori, hamairu, hamabi etabarrekiko analogiaz, noski.

⁵ Hor Coseriu *bobo* eta *momo* hitzez baliatuz jarri zuen adibidea. I.O.

⁶ Jatorrizko bertsoan: «"transformar en mesa" > *mesificar*; "modificar anímica o intelectualmente de acuerdo con las ideas de Coseriu" > *coseriurizar*." I.O.

detto Croce-k eta bestek ikusi zuten bezala— ez du egindakoa beste-rik gabe ikasten, edo ez hori bakarrik, baizik eta hizkuntza horretan *sortzen* ikasten du, eta bai eginkizun diren aukeren sistema bereganatu ere.

Tipoa, berriz, sistemarekiko da irekia; hots, badauzka bere baitan birtualitate gisa sisteman historikoki artean gauzatu ez diren, baina printzipio berberen arabera zilegi diren funtzioak.

Horixe da Adam Smith-ek —azaldu gabe, susmo hutsean— erakusten duen kontzepzioa, eta W. von Humboldt-ek behin baino gehiagotan modu erabateko batez adierazi zuena, nahiz eta egitan ez garatu.

Zer esan nahi dut horrekin? Bada, Adam Smith-ek *Sentimendu moralen teoria* deritzon obran eranskin gisa plazaratu zuen opuskulo batean, lengoaiaren inguruko lantxo berori, hizkuntzak multzo handi bitan banatzen ditu, hizkuntza zahar eta modernoekin parekatzen dituenak. Bere ustez hizkuntza zaharretan flexioa da nagusi funtzio gramatikalen adierazpenerako; hizkuntza modernoetan, aldiz, berak *composition* deitzen diona nagusitzen da, forma perifrastikoak eduki gramatikal berberak adierazteko. Orain, zer da flexioa? Flexioa ez da sistema mailako prozedura bat. Izan ere, bere barruan besarkatzen ditu bai deklinabidea, bai aditz jokoa, *ALTIOR-IUS* erako adjetibo sintetikoak «altuago» esateko eta baita leku adberbioek, latinez adibidez, dauzkaten aldaketak: *HIC* «hemen», *HUC* «honantz», *HINC* «hemendik», *HAC* «*hemendik*»⁷. Ondorenez, funtzio desberdinek itxura aldaketak eragiten dituzte hitzean: flexioa. Esan daiteke, beraz, flexioa tipo edo kategoria bat dela eta *composition* delakoa ere bai, zergatik *composition* horren barruan sartzen dira bai aditz laguntzailekun konstrukzioak bai kasuen funtzioak adierazten dituzten preposiziodun egiturak. Ikusten denez, prozedura guztiok guztiz desberdinak dira beren alorretan, baina badute batasunik goragoko maila batean. Hauxe da geroago Humboldt-ek azpimarratu zuena, esanez hizkuntza guztietan badagoela halako goragoko batasun bat. Ikusi batera zeharo desberdinak diruditen prozeduren artean, hizkuntzaren zenbait alorretako funtzioen artean, badago nolabaiteko lotura bat, itxuraz eta kanpotik halakorik ikusten ez badiegu ere. Eta Humboldt-ek esaten du hizkuntzak benetan diren bezala deskribatu nahi direnean, berak eraiki eta moldatzen dituzten printzipioak —xoilak eta oso orokorrak direnak egia esan— eriden beharko lirатеkeela. Eriden, hortaz, loturak, baina benetakoak, eta hiltunek oharkabean ezagutzen dituztenak,

⁷ Balio prosekutiboa. I.O.

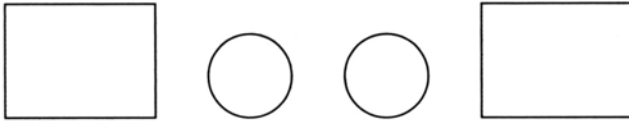
prozedura-kategoriok alor batean baino gehiagotan aplikatzen dituztenez. Adibide bat emango dizuet, artearen eremuko analogia bat, auzia zertan den ikus dezazuen.

Nire ustez analogiak baliagarri izan daitezke are ikuspegi pedagogiko eta didaktikotik ere. Ikusi baldin baditugu Cezanne-k pintatzen zituen Frantziako hegoaldeko zuhaitz okertuen koadroak, orduan Cezanne-ren gauzatze norma bat ezagutuko dugu, eta hala esango: «A, bai, Cezanne olibondo oker horiek pintatzen dituen da». Alabaina, eman dezagun egokitzen zaigula erakusketa batera joatea eta han badagoela koadro bat zuhaitzik ez baina gizon bi taberna baten eseririk agertzen dituen. Orduan guk «koadro hau Cezanne-rena da» esango dugu. Cezanne-ren modu funtzional batzuk ezagutu ditugu, Cezanne-ren pintatzeko era jakin batzuk, baina ez ditugu jada gauzatze normarekin identifikatzen, eta beste edozein koadrotan ager litezke. Hau da, Cezanne-ren pinturagintzako gainazal lauak eta inguru markatuak etab. antzematen ditugu. Imitatzaileek —imitatzaile onek— ez dituzte eginda dauden koadroak kopiatzen, Cezanne-k, Van Gogh-ek eta abarrek egin ez zituzten Cezanne, Van Gogh eta abarren koadroak baizik, prozedura eta funtzio tipo berberetz baliatuz. Tipoa Artean zer izan daitekeen ikusteko, pentsa ezazue zein batasun eman litekeen norbaiten obran hala pinturagintza eta eskulturagintzan nola arkitekturatan eta —nik buruan daukadan kasuan bezala— poesigintzan ere. Horixe da Michel Angeloren kasua, pintore, eskultore, arkitekto eta poeta izan zena. Hemen ere teknika batasunen bat egongo da. Bada bai: ni, Michel Angelo-ren kasuan halakorik badagoelakoan nago. Printzipio bat aurki dakiok: doiak menderaturiko indarrarena. Tentsioa puntu gorenera, haustura puntura eramane eta orduantxe gelditzea. San Pedroko kupula gogoratzen baldin baduzue, badauka goreneko tentsio hori baina ez da apurtzen, hortxe, une horretantxe, haustura puntuan gelditu egin duelaiko Michel Angelo-k. David-en irudiak adibidez, harria jaurtikitzeko unean aurkezten digu umea, eta giharren tentsio guztia ikusten dugu, tentsiorik handieneko momentua da. Gauza bera igartzen da Michel Angelo-ren pinturan. Horrek esan nahi du prozedura tipo bat eta goragoko funtzio tipo bat ezagutzen dizkiogula, maila desberdinetan (kasuan Artearen sail desberdinetan) aditzera ematen den printzipio bat.

Estetika zaharrean bazegoen nozio bat prozedura tipo orokor horretarako, edo zehazkiago, erritmo, simetria, neurria etab. errepresentatzen zuen guztirako, poesigintzan, nahiz pinturagintzan, musikan, arkitekturatan... Esaterako, galde dezakegu nolakoa izango ote zen erritmo daktilikoa arkitekturatan. Bada, erritmo daktilikoa poesian honelakoxea

dugu: -^{aa}, luze (edo azentudun) bat eta labur (edo azentugabe) bi. Guk arkitekturan beste hau eduki genezake:

COS. MAR. -1-

Erritmo daktilikoa arkitekturak

...leiho bat eta bi hutsune, edo leiho handi bat eta txikiago bi, eta gero berriz gauza bera. Horrela, erritmo daktilikoa izango genuke arkitekturan, beste gai batez egina baina, ikusten duzuen bezala, printzipio berberari jarraiki. Luze aritu gara tipoaren nozioaren gainean, baina beharrezko iruditu zait, hizkuntzez dihardugarik tipoa zer den ikusteko.

Adam Smith-ekin hasi —termino berezirik gabe, eta prozedurei emaniko terminoekin bakarrik— eta beranduago August Wilhem Schlegel-ekin batez ere, prozedura perifrastikoak hobestea atxiki zaie hizkuntza erromaniko guztiei ezaugarri nagusi gisa, hots, Adam Smith-ek *composition* izenaz aipatzen zuena, tipo analitikoa. Hizkuntza erromanikoen karakterizazio hori Schlegel-ek frantsesez idatzi zuen liburuxka batean, —*Literatura probentzaleko hizkuntzari buruzko oharra*, Paris, 1918— azaldu zen aurrenekoz. Obra horrek hasiera eman zion linguistika erromaniko modernoari, eta harrez gero honetara hitz egin izan da: hizkuntza erromanikoak analitikoak dira, funtzio gramatikaletarako forma perifrastikoak aurkezten dituzte eta latina, ordea, hizkuntza sintetikoa zen, flexioa zeukan, hitzen funtzioen mailan barne determinazioa zeukan. Baina zer da sintetiko edo analitiko izatea?

Hizkuntza guztietan funtzioak ardatz biren bitartez adierazten dira beti: bata kate mintzatuarena da, hitz egitearena; hizkuntzalaritza modernoak, dakizuen bezala, ardatz sintagmatikoa deritzona, konbinaketa ardatza. Adibidez, guk esaldi baten

*genuen*⁸

forma aurkitzen baldin badugu, ez dugu besteren beharrik haren funtzioa zein den zehatz eta mehatz jakiteko. Halako batean ez dakigu

⁸ *Teniamos* jarri zuen Coseriuk adibidetzat. I.O.

zergatik, baina forma horrekin jazargoan dauden beste forma batzuk badaudelako eta guk horiek ezagutu egiten ditugulako gertatzen da hori. Hau da, paradigma ezagutzen dugu, forma horrekin batera paradigma bat osatzen duten beste forma batzuk, eta hor genuen formak Indikatiboko iragan inperfektuko lehen pertsona pluralekoaren lekua batetzen du.

Jo dezagun honako izen hau agertzen zaigula:

*etxeak*⁹

Bada, halaber, *etxeak* plurala dela esango dugu, badakigulako beste forma bat dagoela, *etxea*, singularrekoa, hemen azaltzen ez zaiguna. Erlazio paradigmatico edo ausentziazko bat daukagu¹⁰. Hitzean berean, forman, badago determinazio bat eta horrek esaten digu zein den bere balioa.

Baina pentsa dezagun hemen ez daukagula genuen, baina

*zaituzte*¹¹

Zaituzte-ren kasuan hiztunak badaki zer duen buruan —*hark zuek ala haiek zu*— baina entzuleak ez. Orduan, zer den jakin ahal izateko, entzuleak zerbait behar du ardatz sintagmatikoan, kanpo determinazioaren bat, eta esaterako hau kausitzen du: *Lagunek behin baino gehiagotan ikusi zaituzte...*¹² Eta horrela badaki: «A, haiek-zu da».

Baina beste hau ere ageri dakiguke:

*neska*¹³

eta hori mugatu singularra zein mugagabea izan daiteke, forma biok paradigmaren berdinak dira eta. Orduan entzuleak berriz ere determinazio sintagmatiko bat behar du, hitzetik kanpokoa zerbait, mugatu singu-

⁹ *casas* izan zen Coseriu erabilitako hitza. I.O.

¹⁰ Euskaraz kontua ez litzateke hain ximplea izango, dena dela. Izan ere, gure hizkuntzan pluraleko nominatiboko formaren eta singularreko ergatibokoaren arteko sinkretismoa dago eta, ondorioz, *etxeak* ikusita, berdin esan genezake plurala dela (nominatiboa) zein singularra dela (ergatiboa). Coseriu azaldu nahi zuenerako hobeto etor liteke *du/ditu-ren* bidezko adibidea: hiztunak, *du* ikusita, badaki horko osagarri zuzena singularrekoa dela, *ditu* forma ere ezagutzen duelako. I.O.

¹¹ Oraingoan *tenía* hitzaz baliatu zen Coseriu, iragan inperfektuko singularreko lehen eta hirugarren pertsonen artean dagoen sinkretismoa eta horrek sortzen duen zehazgabetasuna azpimarratzeko. Ikusten denez, lehen ibili dugun *etxea/etxeak-en* parekoa da oraingo erdal adibidea. I.O.

¹² «...y encuentra por ejemplo *Juan tenía entonces quince años*» dio jatorrizko bertsoak. I.O.

¹³ Coseriu *tesis* berba aipatu zuen, kasu honetan singular eta pluraleko formen arteko sinkretismoa agerian jartzeko. I.O.

larra ala mugagabea den jakiteko, eta oraingoan hau idoroten du esaterako: *Zein neska da hori?*¹⁴ eta horrela badaki mugagabearen aurrean dagoela. Ez badu ezer aurkitzen, ordea, ezin interpreta dezake.

Guzti horrekin esan nahi da badirela alde batetik determinazio paradigmatico edo barrukoak, ezagutzen ditugun oposaketei esker sortzen direnak, eta determinazio sintagmatikoak bestetik, hitzetik kanpokoak, zeinetan berba berdin-berdin gelditzen den, kanpo determinazioen bat daukalarik).

Hizkuntza guztietan bi ardatzok funtzionatzen dute. Zenbaitzutan ardatz paradigmaticoa gailentzen da, hau da, determinazio asko formatan beretan ematen dira. Beste batzutan ardatz sintagmatikoak du lehentasuna, hala nola txineran, ingeleseran etab. Hor determinazio asko hitzetik kanpokoak dira eta berba ez da ezertxo ere aldatzen bere funtzio desberdinetan.

Azkenik, beste hizkuntza batzuetan sintagmatiko eta paradigmaticoaren artean oreka dagoela esan liteke, adibidez alemanieraz. August Wilhem Schlegel-en irudirako, kanpo determinazioa edo determinazio sintagmatikoa nagusi den hizkuntzak analitikoak dira, eta barne determinazioak edo determinazio paradigmaticoak gaina hartzen dueneko hizkuntzei, berriz, sintetiko deitzen zaie. Terminook —sintetiko eta analitiko— A. W. Schlegel-ek ekarri zituen.

Ondorioz, hala esan ohi da: latina, sintetikoa; hizkuntza erromani-koak, analitikoak. Baina karakterizapen horrek —eta horrexekin hasi gara, edo horri buruzko alusioekin— huts nabarmen bi dauzka.

Lehenbizikoa era horretako edozein karakterizapenek duen berbera da, erlatiboan izatea alegia. Izanez ere, hizkuntza guzti guztietan funtzionatzen dute ardatz biek eta ez dago hizkuntza bat ere batzala besteaz bakarrik baliatzen denik. Hizkuntza bat analitikoa dela esateak beste bat baino analitikoagoa edo beste bat baino sintetikotasun guxtiagokoa dela esan nahi du, hau da, *gutxi gora behera bat* baino ez, eta beti beste batekiko —latinarekiko kasurako— eta kitto. Baina karakterizapen horrek, hala ere, ez digu ezer esaten analitikotasun neurriari buruz.

Bigarrenik, sailkatze modu horrek ez digu esaten latinetik hizkuntza erromanikoetarako pausuan zein izan den benetan gure hizkuntzetan agindu duen printzipio edo koherentzia. Printzipio hori dela eta, esaten genuenez, prozedura analitikoa daukagu izenerako, deklinabiderako, eta alderantziz, prozedura sintetikoa aditz jokoan. Areago, baditugu aditzean forma berriak ere, jatorriz perifrastikoak izanik, gero aglutina-

¹⁴ «...y encuentra por ejemplo *mi tesis* o *La tesis de Nancy*» jatorrizkoan. I.O.

tu eta flexio formak izatera heldu direnak, *cantaré* geroaldia eta orainaldiko kondizionala deritzona, *cantaría*, bezalakoak. Perifrastikoak ziren biok, baina sintetiko egin dira eta, beraz, latina baino urrunago joan.

Orduan, inkoherenteak ote dira hizkuntza erromanikoak? Izenean modu batera eta aditzean beste batera? Gertutik begiratzeraz, inkoherente baino gehiago esan beharko, aditzean ere perifraziak daudelako, eta pasiboa, latinez erdizka bakarrik perifrastikoa, guztiz perifrastikoa egin delako: *soy amado, era amado* etab.

Eta izenean bertan ere, deklinabidea galdu egin dela eta gorde zen tokian galduz segitzen duela egia den arren, bestalde, baditugu gure hizkuntza erromaniko guztietan —frantsesaz beste hizkuntza erromaniko guztietan esan nahi da— paradigmatikoki edo barne determinazioz latinean baino askoz hobeto adierazten diren kategoria bi: jeneroa eta zenbakiaren kategoriak, hain zuzen.

Latinez zenbakia kasuarekin batera ematen zen eta pluralezko forma bat, adibidez, beste kasu bateko singularrekoaren berdina izan zitekeen eta batzutan are kasu bereko batena. Esate baterako, hau bezalako forma bat:

CASAE

...latinez jenitibo singularra, datibo singularra, nominatibo plurala eta bokatibo plurala izan zitekeen, hau da, lau funtzio desberdin eta singularra zein plurala. Honen moduko forma bat:

case

esaterako, erabat zehazturik dago italieraz. Plurala besterik ez da eta halakotzat jotzen da, hau da, badago barne determinazio bat oso ongi adierazia, paradigma tipoko oposaketa bat. Areago: batzutan —nola sortu den bazterrean utzirik— zenbakiak determinazio bikoitza dauka. Portugaleraz, adibidez, gertaera fonetiko jakinek prozedura morfologiko bat eragin dute:

singularra: *novo*, o itxiduna.

plurala: *novos*, o irekiduna eta atzizkiduna.

Ikusten denez, zenbakiak marka bikoitza du hor. Berdin errumanieraz:

singularra: *scoala* («eskola»)

plurala: *scoli* («eskolak»).

Bokale alternantziak eta atzizkiak batera jokatzen dute hor. Guzti hori, alde behintzat, geure begien aurrean agitu izan da, artean iragan

mendean scoale baitzen plurala, atzizki desberdinaz bakarrik eta alternantziarik gabe.

Gauza bera dugu jenerorako. Latinez jeneroa ez zen era berezi batez adierazten. Latina ikastean gutxi gora beherako arau batzuk irakasten dizkigute jeneroa zenbait kasutan ezagutu ahal izateko, besterik ez. Horrela ikasten dugu *-EN* edo *-E* bukaeradun berbak neutroak direla beti, eta halaxe da, egia esan: *NUMEN*, *NOMEN*, *MARE*... neutroak dira. Baina *-US* adibidez maskulinoa izan daiteke —*AMICUS* bezala— femeninoa —*VIRUS* eta arbola izen guztiak legez— eta neutroa ere izan daiteke, *BULBUS-en* gisara; hortaz, badira zenbaitzu aukera, eta hizkuntzaren filosofo espainiar, valentziar batek —*Vives-ek*— xvi. mendean jada ikusi zuenez, latinez jeneroa bateratasun erizpidez erabakitzen zen, hiru bukaeradun adjetiboekiko komunztadura bezala. Baina adjetibo batzuek ez zeukaten hiru bukaera modu. Askok bi besterik ez zeukaten, eta baziren amaiera bakarrekoak ere. Zer ikusten diegu hizkuntza erromanikoei arazo horretan? Latin arruntetik hasita, gero eta gehiago adierazten dela jeneroa, eta *-a* (edo horri gero dagokiona) gero eta sarriago atxikitzen zaiola femeninoari. Hau da, *cometa* bezalako hitzak femenino egiten dira *-a* dutelako, eta hizkera arruntean baita *planeta* bezalakoak ere arrazoi beragatik. *Appendix Probi* izenekoan, non gauzak latin klasikoak esaten ziren bezala esan behar zirela —eta ez ordurako esaten zen bezala— adierazten den, hauxe aurkitzen dugu:

SOCRUS non SOCRA

Hau da, «*amaginarreba*» esateko *SOCRUS* esan behar da, latin klasikoan legez —maskulinoa *SOCER* zen eta—, ez *SOCRA*. Honek esan nahi du *SOCRA* esaten zutela zegoeneko. Bai eta

NURUS non NURA

«*erraina*» esateko, eta ondorenez, latin arruntean *NURA* esaten zela ikusten dugu.

Eta zer dugu hizkuntza erromanikoetan? *Nuera*, *suegra*, eta abarrek ditugu hizkuntza desberdinetan, errumanieraz, italieraz...

Appendix Probi-n hau ere esaten zaigu: *PAUPER MULIER* esan behar da, *PAUPERA MULIER* barik, esan nahi da, bukaera bakardun adjetiboa, ez hirukoa. Horrek esan nahi du dagoeneko *PAUPERA* esaten zela, eta honakoan, ez gaztelarak, baina bai italierak forma hori berori dakar, *povera*, *alegia*, *-a* duna, jeneroduna.

Jokaera horrek are urrunago jotzen du hizkuntza erromanikoen historian barrena. Kontsonante bukaeradun adjetiboek, hala nola *-es* bukaerakoek —adibidez *francés*— gaztelera zaharrean forma bakarra

izan ohi zuten: *una mujer francés, un hombre francés...* eta berdin *español edo andaluz: una mujer andaluz, un hombre andaluz*. Zer gertatu da? Guztiok femeninoko formak euronganatu dituztela. -es bukaera dutenatarik bat bakarra lotu da femenino forma barik: *cortés*. Gainontzeko guztiak femeninoko forma dute. Katalaneraz adjetibo guztiak, baita verde moztetako adjetiboak ere, denek dute femeninozko forma, hots, -a izan zena eta orain katalaneraz [-e-] ahozkatzen dena egokitu dute; edonola ere den denek euronganatu dute femeninozko forma. Portugeseraz, errumanieraz eta besteetan bi bider eragoten zaio femeninoari.

Maskulinoa: *novo*

Femeninoa: *nova*

Asturieraz:

Maskulinoa: *pirru* («txakur arra»)

Femeninoa: *perra* («txakur emea»)

Gaurko gazteleraz, lehen *La Regenta* izan arren, orain *la presidenta* ere badugu eduki, eta —gero eta sarriago— baita *el estudiante / la estudianta* ere; baina horiek baino aurrerago doan beste bat ere bai, Argentinako tango batean azaltzen den ondoko hau: *cada cual con su cada cuala*. Honek esan gura du femeninoa azpimarratzeko joera dagoela, herri hizkeraz bereziki. Hortaz, ezin esan izenetan ihardunbide analitiko hau ageri zaigunik, zeren hemen kategoria honetarako bestea suertatzen baita: sintetikotasunari eusten zaio, formari berari, latinez baino askoz gehiago. Beraz, nola argitu inkoherentzia hau?

Badugu, izan, kategoria jakin bat: kasuarena, erabat perifrastiko egin dena, eta geroago eta perifrastikoago bilakatuz doana, areanetan, esaten genuen, izenordeetan ere bai, non deklinabidea gorde izan baitzen. Italieraz adibidez nominatiborako jagon da, herri hizkeran erabat eta, neurri batean, goi mailako hizkeran ere: *Il padrone sono me* («Nagusia neu naiz») aurki dezakegu, esaterako. Errumanieraz *mi* nominatiborako ere erabiltzen da, eta beste.

Hau da, konturako, alde batetik forma perifrastiko horiexek ditugu, eta bestetik, bi kategoria, jeneroarena eta numeroarena, barneko mugapena edo determinazio sintetikoa dutenak.

Horrenbestez, galdera tipologikoa hauxe da: ba ote da —koherentzia batera heltzekotan—, numeroa eta jeneroa bateratzen dituen, eta gainera kategoria bi horiek kasuari kontrakarra jartzen dituen zerbait? Ba al da? Bai bada, zerbait bada: numeroa eta jeneroa kategoria ez-

gauzatu bi dira, perpausean daukaten balioak mugatzen ez dituenak, kategoria ez erlaziozkoak dira, ez daude perpausan ezarritako erlazioaren menpe. Argibidez, berba bat berez da femeninoa lexikoan, eta femenino gisa aurkitzen dugularik, ezin diogu jeneroa aldatu, ez dago perpausean betetzen duen funtzioaren menpe. Numeroa designazioari dagokio, designatuari, eta ez perpauseko funtzioari, eta horregatik, hala singular batek nola plural batek, maskulino batek nahiz femenino batek, izenei dagokien edozein funtzio har dezakete bere gain: sujetu izan daitezke, osagarri zuzena edota zeharkakoa, izen predikatiboa... dena. Numeroak eta jeneroak ez dute horretarako oztoporik jarriko. Kasua, ordea, ereduazko funtzio gauzatua da (esatearen funtzio bati dagokio) eta ereduazko funtzio erlaziozkoa (perpausean ezartzen diren erlazioen menpe dago). Areago: esan genezake jeneroa eta numeroa barne funtzioak direla, ez dabilzala beste hitzekiko erlazioaren arabera eta kasua, berriz, kanpo funtzioa dela. Akorduan izango duzue zelan esaten zitzaigun latina ikastekoan: «testuan *PATRIS* bezalako berba genitibo bat aurkituz gero, bila ezazue hari dagokiokeen nominatibo edo akusatiboren bat». Hitzak balentzia aske bat balu bezala, beste zeozerekin —testuan barrena bilatu behar dugun beste hitz batzuekin— harremanetan jartzen duena. Hau da: kasua = kanpoko edo erlaziozko funtzioa; numeroa eta jeneroa = funtzio ez erlaziozkoa edo barnekoa. Hara non aurkitu dugun arazo horretarako behintzat balio lezakeen printzipio bat: *barne mugaketak —forman bertakoak— barne funtzioetarako, eta kanpo mugaketak erlaziozko edo kanpo funtzioetarako. Numero eta jeneroarentzat, paradigmak; kasuentzat sintagmak edo konbinaketak.*

Dugun arazoa, eta gero eztabaidatuko duguna, zera da: printzipio hori tipologikoa denentz, hots, gure hizkuntzetako egitura osoari lotzen zaionentz. Berehala ikusiko dugu bazaiola lotzen, eta nola gainera!

Dihardugun orain konparaketaz. Konparaketak erlazio modu diferenteak ezar ditzake: bi gauzaren artean ezaugarri bat berarekiko sortzen den erlazioa, edo ezaugarri bat beraren une desberdinen arteko harremanak, edota gauza bat beraren ezaugarri ezberdinen arteko erlazioa, adibidez, *Juan X baino altuagoa da*¹⁵: beste gauza batekiko erlazioa daukagu. Hain ziur, konparazio sistema osoa perifrastiko bilakatu da, kasu sistema bera baino lehen, eta geratu da... non geratu da? Bada —izenordeen deklinabidearen kasuan legez— konparazio formak

¹⁵ Hau da: *Juan altua baino lodiagoa* da erako kasuak. Euskeraz trakets samar gertatzen dira halakoak. Hobeto esango genuke beharbada *Juanek altuera baino lodiera handiagoa du*, baina, hala eta ere, ez da oso txukun geratzen. I.O.

erroz desberdinak zirenetan, edo hobeto esateko, beste hitz batzuk zirenetan bakarrik aurkitzen ditugu hondar horiek. Ez zaio prozedurari eutsi, hitzari berari baino:

BONUS => MELIOR
MAGNUS => MAIOR

...eta orduan, hor bai gorde direla *mejor, peor, menor, mayor* eta beste. Zelan gorde baina? Gorde dira, bai, baina konparaketarako prozedura arruntaren parean —eta hari jazarriz— hau da, *mejor* izanik ere, bada *mas bueno* halaber, eta inortxok ez luke esango, adibidez, norbaiten lepotik «es mejor que el pan»¹⁶ «es más bueno que el pan» baizik. Gainera erabilerok badute, eurez, positibo esangura. Esatea legez, *señora mayor* edo *muy mayor-ek*, besterik gabe, «zaharra» esan nahi du, badu, izatez, positibo balioa. Eta areago herri hizkeran. Izanez ere, hizkera horretantxe aplikatzen dira bete-betean aipatutako printzipioak, hor ez baitago idatzizko tradizio baten edo latinaren ezaguerak jarririko trabarik, eta konparaketarik baldin bada, era perifrastiko batez egin ohi da. Hori dela eta, hau gorde deneko hizkuntza erromaniko orotan esan daroe, **más mejor, *más peor* etab¹⁷. Hala da italieraz ere: *piu ...*, zeren konparaketarik baldin bada, perifrasiatz egin beharko da, kanpo determinazioa egon beharko, erlazio bat dugulako.

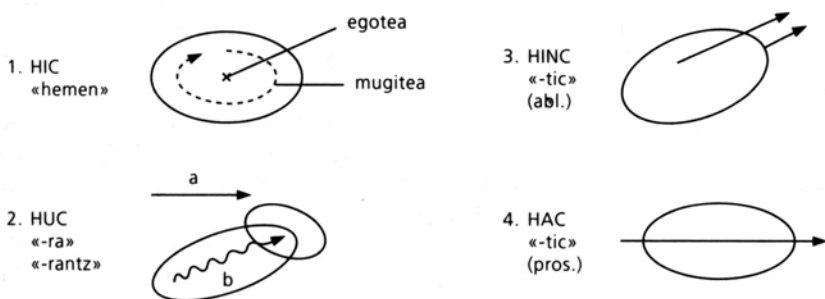
Gauza bera gertatzen da gorde diren superlatiboetan, *optimo* eta *pesimo* bezalakoetan. Herrian norbaitek baldin badarabilzki «más pésimo todavía» esango du, hots, positiboak bailiren.

Berdin-berdin jazotzen da leku-adberbioekin. Kasurako, esan ohi da latinak bereizten zituela nonbaiten egotea alde batetik, eta nonbaitez higidura bestetik, eta hizkuntza erromanikoek kendu ohi dutela bereizketa hori, eta esan, adibidez, *estoy aquí* eta *ven aquí*. Hori halan da, baina ez hori bakarrik: aldakuntza askoz ere sakonagoa dugu. Latinez adberbiook era honetara erabiltzen ziren:

- Toki batean egotea edota esparru horren barruko mugimendua azaltzeko *HIC* erabiltzen zen.
- Toki bateranzko mugimendua eta toki horren barrurainokoa adierazteko *HUNC* zen erabili ohi.
- Toki batetik mugimendurako *HIC*.
- Toki batean barrena: *HAC*.

¹⁶ Euskaraz esapide sintetikoa dugu beti, bai *Ogia baino hobea da* arauzkoan, eta bai haren ondoan entzun ohi den forma pleonastikoan ere: *Ogia baino hobeara da*.

¹⁷ Honetan ere, euskerak forma sintetikoa eskatzen du beti, bai forma pleonastikoetan ere (*hobetoago...*).

Alabaina, zer gertatu da hizkuntza erromanikoetan? Gaztelara dugu aldaketa agerien duen hizkuntza. Izan ere, esparru baten barrurainoko mugimendu hori lehenengo funtzionkotzat jo izan da, hau da: ez bakarrik espazio batean egotea eta espazio baten barruan mugitzea, baina baita espazio baten barruraino heltzea ere.

Bestela, bi espazioren arteko erlazioa dagoen guztietarako, hitzez kanpoko determinazioa daukagu: *hacia aquí, de* edo *desde aquí* eta *por aquí*.

Jakiteko: erlaziorik egonez gero hitz berbera dugu, baina kanpo determinazioak dauzkala. *Aquí* delakoa espazio berberaren barruan amaitzen denean ez da erlaziozkotzat jotzen, baina esparru horretan bukatzen ez bada, norbait esparru horretarantz mugitzen baldin bada, orduan badago beste espazio batekiko erlaziorik eta, horrenbestez, *hacia aquí* esaten da.

Zer gertatzen da adizkiekin? Zer dela eta lotzen dira aditz formok barne determinaziodun forma simple legez? Izan ere, adizki soilak mintzaunearekiko erlazioaz determinatzen dira, bai, baina ez dute momentu biren arteko erlaziorik esan nahi, hots, *egon nintzen, egin nuen*¹⁸, eta abarrek aldi jakin bati eta une berorretan ezar daitezkeen bereizketei egiten diete aipu. Baina erlaziorik egotekotan, alegia, denboraren aldi bi harremanetan jartzen badira, adierazpidea perifrastikoa izango da nahi eta nahi ez. Esan izan da hizkuntza erromanikoetan, gure hizkuntzotan, *HABEO DICTUM* formak *DIXIT* ordezkaturiko zukeela. Bada hori ez da inondik ere egia, zeren *DIXIT* formak gaurdaino baitirau: *dije, dijo, dijiste*, etab. Gertatu izan zena da analisia egin zela: *DIXI* latinez izan zitekeela hala aoristoa —hots, iraganeko uneren bat, perfektoa, esaterako—

¹⁸ «Estuve», «hice».

nola iragana eta orainaldiaren arteko erlazioa, artean dirauena. Aoristorako *DIXIT* geratu zen, hor erlaziorik gabeko aldi bakarra adierazten delako, eta perfekturako, berriz, *HABEO DICTUM* forma, alegia, ez une bakar bat, baizik bi uneren arteko erlazioa aditzen emateko: *esan dut eta esanak badirau*¹⁹.

Geroaldiari dagokionez, hizkuntza erromanikoetan duguna *CANTARE HABEO* geroaldi perifrastikotik datorkigu, zeinak *CANTABO* klasikoa ordezkatu zuen. Baina geroaldi perifrastikoak ez zuen geroaldi balioa bakarrik, eta jatorriz «*kantatu behar dut*»²⁰, «*kantatzeko dut*», «*kantatu gura dut*», «*kantatzeko naiz*», «*kantatzeko xedea daukat*», esan nahi zuen, hau da, orainaldiarekin loturiko geroaldia zen, orainalditik ikusia. Edo bestela esan, hor ere bi une erlazionatzen ziren, forma perifrastikoaren benetako balioa, hain segur. Geroaldi esanahi betea bereganatzen duenean ordea, adizkia aglutinatu egiten da eta trinko bihurtzen, *cantaré*, jadanik orainaldiarekiko lotura barik, eta erlazioetarako beste forma perifrastiko batzuk sortzen dira, *voy a cantar* bezalakoak, hots, orainalditik begiratuak. Izatez ere, gure hizkuntza erromanikoetan forma perifrastiko guztiek bi denbora uneren arteko erlazioa azaltzeko balio dute. *He dicho, he estado* lako formak ez dira —esan ohi denaren kontrara— gaurko gaztelerazko *dije* bezalakoak, gazteleraz ere denbora tarte batean gertatzen den zerbaitetaz izaten baita kontua, tarte hori hasi denetik eta hitz egiten ari den oraingo unerarte, baina aipatutako epea oraindik amaitu barik dagoela. Tartea bukatu bada *dije, estuve, fui* eta abar ditugu. Baldin, ordea, momentu honetantxerarte esaten bada, adibidez *Hoy ha llovido mucho*, horrek esan nahi du atzo ere euria izan zela; edota *Esta semana ha llovido mucho* esanez gero, orduan ulertuko da iragan astean ere euri handiak izan zirela; *En este siglo ha habido muchas guerras*: aurreko mendean ere gerra ugari izan ziren. Ez du ardua aldeak, denbora luzeerak, axola diona da kontutan harturiko aldi hori burutu denentz. Beraz esan genezake, honela, *Desde que Dios ha creado el mundo*, hau da, oraindik dirauen eternitate honetan.

Era berean, hizkuntza erromanikoetan sortzen diren perifrasi berrietan —gaztelera eta portugesa dira perifrasi ugarien dituzten hizkuntzak— erlazio berori dugu beti. Esaterako, nik *ikuspegi kategoría* deitzen diodanean, ekintzari nola begiratzen zaionekoan, bi momenturekiko erlazioa dago betiere. Une bik (ekintzaren hasiera eta atzendea izan daitezkeenek) mugatzen duten tartearen erdian *estar haciendo* daukagu: *estoy haciendo, estaba haciendo*, edota baita *Ayer estuve leyendo durante*

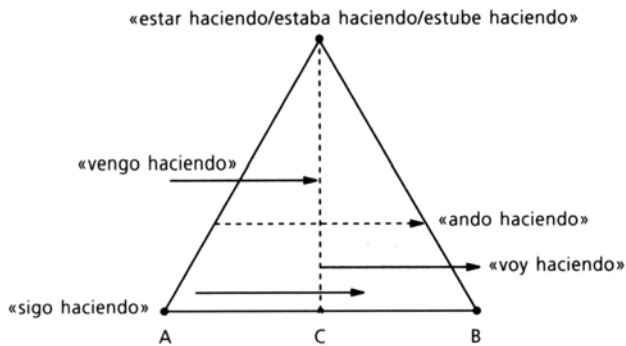
¹⁹ *He dicho y lo dicho sigue estando.*

²⁰ «tengo que cantar», «he de cantar», «quiero cantar» jatorrizkoan I.O.

todo el día, hau da, hasieratik amaipundura arte; baliteke, gainera, A eta B puntuok gune bakar batera etortzea: *Cuando entré estaba leyendo*²¹.

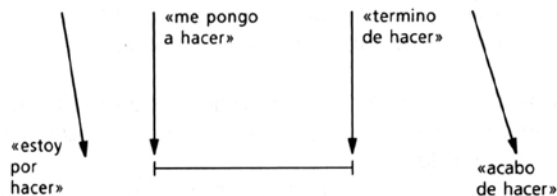
Iraganeko une batetik C puntu horretara arte baldin bada (ikus irudia) *vengo haciendo* dugu. C-tik aurrerantz bada, baina mugimenduaz oraingoan ere, *voy haciendo*. C aurretiko une batean hasi eta momentu horren ostean ekintzak jarraitzen badu, orduan, *sigo haciendo*. C-ren aurre eta ostetiko zenbait unetan burutzen bada, *ando haciendo* dugu, bateratasunezko ikuspuntuaz; baina betiere puntu bat baino gehiagoren arteko erlazioa dagoela.

COS. MAR. -3-

Halan berean, gure hizkuntzek berezko duten beste kategoria bate-rako, gradu edo faserako alegia, ekintza gogoan hartu zen unearen eta ekintzaren burutze-unearen arteko erlazioa daukagu. Ekintza honako hau baldin bada:

COS. MAR. -4-

²¹ Euskeraz zehatzago adieraz daiteke balio hori egitura denborazkoak direla medio, aditza nominalizaturik zein gaberik. I.O.

...hasi orduko, orduan esaten dizuet: *estoy por hacer*; baina hasteko momentuan bertan ere jar naiteke, eta hor, *me pongo a hacer* esango dut.

Amaieran ere koka naiteke: *termino de hacer*.

... Eta burututakoan: *acabo de hacer lo siguiente*:

Ekintza gogoan hartu deneko unearen eta ekintzaren garatze neurriaren arteko erlazioa sortzen da beti. Hortaz, edozein adizki perifrastikoren interpretazioa egiterakoan, kontu egizue zein izan daitekeen aditzak aditzera emandako erlazioa, eta ohartuko zarete gure hizkuntza erromanikoetan erlaziooi ematen zaien garrantziaz; hizkuntza erromanikoek, frantsesa salbuetsiz, puntu honetatik beste horretara (goragoko irudietako A eta B puntuak) hainbat eta hainbat aditz bereizketa eta erlazio adierazten dituzte, eta, tamalez, askotan, are gaztelerazko aditza ikasteko ere, edota portugesa, frantses aditzaren deskribapen estrukturala hartzen da giltzarritzat, hizkuntza erromanikoetako aditzik txiroena, gainontzeko hizkuntza erromanikoetan ez bezala bereizketa guzti horiek gertatzen ez direnekoa. Beste zenbait kategorietan ere antzera gertatzen da, hala nola aurkigune edo intzidentzian, non ekintza bat isil daitezkeen beste zenbait ekintzarekin harremanetan jartzen den, adibidez: *vino a caer*. Orduan, zenbait gauza konplitu ondoren, bukaeran hona dator erortzera, hona gainera.

Ederto. Auzi honetarako oso argigarria da pasiboarekin jazo zena. Gure esku liburuetan irakurri ohi dugu latinak, hizkuntza erromaniko bihurtu zeneko, pasiboaz beste egin zuela. Hori egia da, baina askoz gehiago ere egin zen: analisia, alegia. Noski, analisia esaterakoan ez da esan nahi jakinaren gainean egindako analisia; hiltunek ez dute pentsatzen «Pasibo hau erlazionala baldin bada honela eta honela egingo dugu» baina onartu egiten dute, ezjakinean, analisi hori. Orduan, bereizketa berriaren arabera, hizkuntza erromanikoetan erlaziozko pasiboa era perifrastikoaz adieraziko zen, eta latinean zeuden beste baliok, erlaziogabeak, adizki trinkoen bitartez. Zer esan gura dut horrekin? Bada, latinez pasiboa deitzen diogunak hiru funtzio zituela gure ikuspegitik, pasibo latindarra hurrenekoa izan zitekeen:

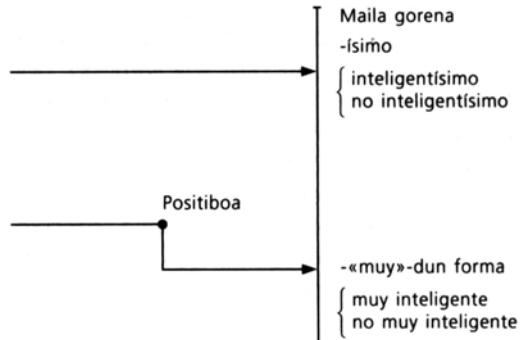
- pasiboa berez deritzona, hots, objektuaren ikuspuntutik harturiko ekintza ajenteduna, esaterako: *IULIA AMATUR A PAULO*, Julia ...-k maitatua da;
- erdikoa ere izan zitekeen latinez, bihurkari gisa, adibidez: *NOMINOR* (deitzen naiz/izena dut), *QUIA NOMINOR LEO* (zeren Leo deitzen naizen/dudan izena);
- eta inperzonalak ere izan zitekeen *DICITUR* bezala.

Orain, zer jazo zen hizkuntza horietan? Ez da forma trinkoaren lekuan perifrasiya ezarri denik, baizik eta egilearekiko erlazio garbia perifrasiya azaltzen dela gure hizkuntzetan; hau da, esaten da: *Julia es amada por* etab., baina, berriz, ez diot *soy llamado*, hori esan ahal izateko lehenagotik *me llamo* behar da. Ordea, nire izena esan nahi badut ezin dut *soy llamado* esan, latinez bezala, *me llamo* baino, hau da, forma ez-perifrastikoa erabiliz, bihurkaria, zehatzago esanda; eta *DICITUR* adierazteko ezin dut *es dicho* esan, *se dice* baizen, eta hizkuntza erromaniko guztietan, frantsesa salbu, forma soila, ezertxo ere barik, gailendu zen, esaterako *¿Qué dice aquí? Aquí no dice esto*, eta forma inpersonala dugu berori. Halaber, edizio bateko erratuak zuzentzean *dice...debe decir...* erabili ohi da, hots, inpersonala, latinezko forma bera; hau da, analisia egin da hizkuntzan: barnekoa dena, erlaziogabea, forma ez-perifrastikoez eman ohi da aditzera, eta erlazonala dena bakarrik adierazten da era perifrastikoa.

Antzeko analisia burutu da hizkuntza erromanikoetan askoz beranduago sartu zen forma batean ere, lehenago italieraz eta gero gaztelaraz, portugesez, katalaneraz eta orain berri errumanieraz ere sartu den forma batean: latinezko *-ISSIMUS* superlatiboan. Bada, superlatibo hau sartu zuten humanistek ez zuten latinezkoaz bestelako esanahi batez sartzeko asmorik. Latinez superlatibo hori erlatiboa zein absolutua zen, hots: *ALTISSIMUS HOMO* «oso gizon altua», eta bai honela ere: *ALTISSIMUS HOMINUM* «gizonik altuena». Zer gertatu da bada hizkuntzotan? Lehenbizikoa, absolutua —hau da, erlaziogabea— zeharo zabaldu da: *una casa altísima, un hombre altísimo...*; besteak, *altísimo entre los hombres*, edo italieraz *altissimo fra gli uomini*, latinismoa izateari eutsi dio, herri hizkerak ez du esamolde hori onartu, zeren, hitzean bertan barne determinazioa edukirik, ezin duen erlaziozkoa izan. Erlaziozkotasuna hitzaz landa adierazi behar da, *el más alto* etab. bezala, eta ez bestela. Baina batek esan dezake, bada beste superlatiborik, *altísimo* dugu eta gainera badugu *muy alto* ere, horrela italieraz ere *altissimo / molto alto*, eta portugesez halaber: *altísimo / muito alto*, eta abar... Hortaz, badirudi gauza bererako forma bi, perifrastikoa eta ez perifrastikoa, ditugula. Ez, bada: bi formok nolakotasun baten puntu gehiena, garaiena adierazi ohi eta ahal dute; baina *-isimodun* formak positibotik igaro barik egiten du hori, artez; *muy-dun* formak, aldiz, positiboa baino asago doan arren, maila positibotik igar behar du.

Argibide batzuk emango dizkizuet: aurrena, banindoan ni itsasontziz osteratxo bat egiten eta italieraz oso ondo, ederto hitz egiten zuen greko bat ezagutu nuen. Bapatean ohartu nintzen greko horrek esaten zuen zerbaitek enbarazu egiten zidala. Zer izango eta zer izango egon

COS. MAR. -5-

nintzen, eta orduan somatu nuen agur esaterakoan nik adibidez «*arratsaldean egongo gaituk*» (italieraz) esaten nion bitartean, berak, beste hau erantzuten zidala: «*molto bene*». Bada ez da halan esaten italieraz, *bene* edo *benissimo* baizik, *molto bene*-k graduaketa dakar eta. Batek esan lezake: *bene, bene, molto bene* puntu batetik bestera igarotzeko, baina ezin esan *molto bene* zerbaitetik pasatu barik, erlaziorik —implizitorik bederen— egon gabe. Horixe ikus daiteke nolakotasun bera modu perifrastikoaz edo trinkoaz aipatzerakoan ere. Italia da gertaera hori hoberenik nabari den tokia, han *-issimo* askoz erabiliagoa delako.

Adibidez, demagun egunkarian iragarki bat jartzen dudala idazkari baten bila nabilelako. Andereño bat agertzen da eta nik hauxe diotsat: «*ma XXX giovanissima*». Hori esatea ez da inolaz ere kritika bat, ez du inolako ondoriorik, lore bat ere izan daiteke, eta abar; alabaina, nik badiotsat: «*ma XXX molto giovane*» orduan horrek dakarrena da: «nik uste baino gazteagoa», «gazteegia lan honetarako», «gazteegia niretzako» etab. Hau da, erlazioren bat dakar. Gaztelera ere nabari daiteke gertakari hori, bai aipatu era jazargoa duen edozein hizkuntzatan, batez ere ezezkako esaldietan, zeren *muy*-dun forma ezeztatzen deanean, positiboaz haraindiko forma ezeztatzen da. Beraz, *no muy* positiboa baino lehenago aurkitzen da, baina ordea *-ísimo*-dun forma ezeztatzen bada, puntu goreneko hori bakarrik ezeztatzen da, eta ezeztatutakoa bai egon daiteke positibotik aurrera. Esaterako: *no es muy bueno*, alegia, bada txarra nolabait, ona baino gutxiago esan nahi du; *este señor no es muy inteligente*, hortaz, argia baino gutxiago da. Baina norbaitek badio: «fulano es intelligentísimo», nik esan dezaket, «bueno, intelligentísimo no diría, pero es muy inteligente», hots, puntu gorena bakarrik ezeztatzen dudala. Beraz, adi ibili norbaiti esaten dio-

zuenean «usted no es inteligentísimo» edota «no es muy inteligente...» *No es muy inteligente* hautatuz gero, «tentel samarra zara» esango diozue, positiboa baino gutxiago. Hau da, erlazioaren bat dagoela hor, implizitua behintzat.

Ondo. Usadiozko tipologia osoak, analitikotasunean oinarritzen zenak, funtzio gramatikalari egiten zion aipu, esan nahi da, kasuari hitzaren mailan eta perifrasiari hitzaz gainerako mailan, baina beti ere hitz baten funtzioa kontutan hartuta. Alabaina, baldin printzipio tipologiko bat benetan printzipio tipologiko bada, orduan bestelako mailatarako ere balio beharko du, baita perpaus mailarako ere.

Zein zen latinezko perpausaren egitura? Esan daroe latinezko egitura ereduazko edo gogokoena borobilduna zela, erdigune bereko zirkuluak, hau da, subjektua eta aditza kanpoaldeko harresizat eta gero ondorengo determinazioak, halaxe: *HOMO SCRIBIT*, eta gero, *HOMO LITTERAM SCRIBIT*, *HOMO LITTERAM HODIE SCRIBIT*, *HOMO LITTERAM HODIE AMICO SUO SCRIBIT*, eta beste. Hau da: «gizonak idazten du», «gizonak gutun bat idazten du», «gizonak gutun bat gaur idazten du», «gizonak gutun bat gaur bere lagunari idazten dio», eta abar, determinazio ezberdinen barnean. Aitzitik, esan ohi da hizkuntza erromanikoetan —gazteleran, besteak beste— zirkuluka barik, lerroka tolosten dela egitura: lehenbizi sujeta eta haren determinazio guztiak omen ditugu eta gero aditza, haren osagarri guztiakin.

Hori, aditu batean, egia da. Honela, AA, ABBA, ABCCBA dugu latinarendako eta hizkuntza erromaniko batean, berriz, ABCABC erako egitura aurkituko dugu; jakiteko, subjektua bere determinazioez, aditza bere determinazioekin. Hori lehen ikusi batera bakarrik dateke, zeren *aditz-determinazio* izena ematen dioguna, osagarriak bestela esan, ez da aditz-determinazioa, sujeta eta aditzak osatzen duten perpaus osoarena baizik. Izan ere, ezin osagarri baten galde egin sujetorik ez bada, go, implizitorik behintzat; sujeta bakarrik itaun genezake, esaterako «nork egin du hau?» baina ez, inolaz ere osagarriaz subjektu barik, sujeta hori implizitua baino ez bada ere. Hau da, esaten dugunean «zer egin du?», bada egin duenik; eta sujetaok noraezean ageri behar duen hizkuntzetan, alemaneraz, ingelesez eta frantsesez bezala, ezinbestean azalduko da. Esaterako, honela galde genezake: «qui fait?», «qui chante?», sujetaok itaunka gabiltzalako, baina honela galdetuz gero, adibidez: «*que fait?» («zer egiten du?») —esan behar dena da «que fait-il?», «que fait-elle?», etc.— ezin. Osagarria ez da aditzaren determinazioa, gune osoarena baino, eta benetako aditz determinatzaileak aditz modalak izenekoak dira; horiek bai aditza bakarrik determinatzen dutena, eta ezin berorien alde itaundu, aditzagatik bakarrik ezin den bezala. Jakiteko, *behar*, *nahi*, *gura*, aditz modalak dira, aditza

bakarrik determinatzen dute, egitango aditz osagarriak dira. Hori ikusten badugu, orduan ohartuko gara baietz, latinez bazela beti barne determinazioa benetan, latinak determinazio paradigmaticoa zuela edozein funtziotarako; hizkuntza erromanikoez, berriz, determinazio motaren pentsura jokatzen dute. Kasuan, *barnekoak* gune barrukoa esan nahi du, *kanpokoa* guneaz landakoa den legez. Determinazioa gunearen alde jakin bati bakarrik badagokio —sujeto-gunearen zein aditz-gunearen alde bati— orduan, barnean kokatuko da gure hizkuntza erromanikoetan, eta inoiz ez kanpoan: *el hombre bueno debe escribir* esango dugu, eta ez, ostera, *escribir debe*. Ordea, osagarria izanez gero, kanpoan jarriko dugu, gune osoaren determinazioa delako, hots, kanpo determinazioa, eta latinismoa litzateke barnean sartzea, alegia, esan ohi dugu *el hombre bueno escribe una carta*, eta ez *una carta escribe, una carta escribe* badiogu latinismoa darabilgu. Beraz, zein determinazio motarekin ari garen ikusi behar da, barneko ala kanpokoa den, guneari dagokionentz, gunez osakide bati ala gune osoari.

Berdin antzera, determinazioa barneko / kanpokoa izan daitekeela onartzen badugu, orduan esandakoa periodo osoarentzat ere izango da baliagarri, perpaus konplexuaren egiturarentzat. Orain, latinak zein prozedura zuen gogokoen? Latinak minen zuen prozedura perpaus nagusiaren barnean menpekoak jartzearena zen. Hau da, esaterako: *DARIUS CLASSEM INGENTARUN NAVIUM COMPARAVIT*, «Dariusek armada bat eskuratu zuen». Eta gero determinaziorik baldin bazen, menpeko perpausa eta beste, orduan perpaus nagusia zabaldu eta menpekook barruan kokatzen ziren, halantxe: *DARIUS CUM EX EUROPA IN ASIAM PREMISSET HORTANTIBUS AMICIS UT GRAECIAM IN POTESTATEM SUAM RELIGERET UT AUXILIUM EIUS* —ez dakit zer gertatu zen Sardes aldetik eta abar— *CLASSEM COMPARAVIT*, hau da, gainontzekoa barrura. Zer jazotzen da hizkuntza erromanikoetan? Hizkuntza erromanikoetan determinazio mota hartzen da kontutan, menpeko perpausak barru balioa duen, adibidez adjetibozkoa —erlaziozkoa, bestela esanda—, ala osagarri balioa duen, perpaus nagusi osoaren determinatzailea den, eta, horrenbestez kanpoan kokatu beharrekoa.

Darioren adibidea baino sinpleagorik ere ikusiko dugu, esan dudana hobeto suma dadin. Latinez honela esan ohi zen: *HOMO QUI SCIT SCRIBIT, HOMO ID QUOD SCIT SCRIBIT, HOMO CUM VULT SCRIBIT*. Kasuotan guztietan *HOMO SCRIBIT* («gizonak idazten du») eta gero menpeko perpausak barnera. Nolatan da hizkuntza erromanikoan? Lehen adibiderako, *el hombre que sabe escribe*, eta ez gurez —bai frantsesez, determinazio analitikoa bakarrik baitu, frantsesez kanpoan ere ager dakiguke, baina ez gainontzeko hizkuntza erromanikoetan— **el hombre escribe que sabe*. Kasuan *QUI SCIT* perpaus nagusiaren zati ba-

ten determinazioa da, *HOMO*rena, eta beraz, *el hombre que sabe escribe esaten dugu*. Bigarren kasuan, aldiz, (*HOMO ID QUOD SCIT SCRIBIT*) gizonak dakiena idaztea da auzia, hor *QUOD SCIT* osagarria da eta horregatik ezin liteke barruan sar: ez litzaiguke zilegi —latinismoa litzateke eta— *el hombre lo que sabe escribe*, baizik eta *el hombre escribe lo que sabe*, horixe dugu ekanduzko eraketa, hots gunetik kanpoko. Eta kasurik interesgarriena hirugarrena da (*HOMO CUM VULT SCRIBIT*). Hirugarrenean gizonaren nahia edo borondate ona uler daiteke, edota ateka, momentuko gorabehera, gizonak gogo egiten duenean, ondo iruditzen zaionean, idatzi egiten du. «Gizonak gura du» aditzen badut barruan kokatuko dut determinazioa: *el hombre cuando quiere escribe*, hau da, «ez etorri bazter saltsokin, gizonak nahi badu, horretara ematen badio, beretara badu idazten». Ordea, zer adierazten du besteak: *el hombre escribe cuando quiere-k?* Esan gura du, noiz edo noiz, iruditzen zaionean, gogo egiten duenean, etab.; orduantxe idazten duela gizonak. Hortaz, *el hombre cuando quiere escribe* ► barruan; *escribe cuando quiere* ► kanpoan, esan nahi da, gura duen momentuan, beti ere printzipio berarekin bat. Halan da ezen gure hizkuntza erromanikoetan perpausak eta esaldiak ere jarraitzen diotela azaldu dugun printzipio horri berorri: *barne determinazioa barne funtzioetarako eta kanpo determinazioa kanpo funtzioetarako*.

Txikigarrien kasua eta oro har lexikoarena beha genitzake. Lexikoaren gainean esan ohi dugu zenbait eratorrizko formak ez direla hizkuntza erromanikoetan sekula errotu eta, erabiltzen diren adinean, latinismo gisa lotu direla. «Zerez egina» esan nahi duten eratorriekin gertatzen da hori, *férreo*, *áureo*, *ígneo* motatakoekin adibidez. Zerbaiten jatorria edo gaia adierazi nahi bada, hizkuntza erromanikoetan *una puerta de oro*, *una mesa de madera*, *una baldosa de hierro*, etab. esan daiteke bakar bakarrik, hau da, beti kanpo determinazioaz, eta ez hitz eratorria erabilita. Bestea, *la puerta áurea* etab latinismoa da, eta halakotzat dute sendoen sustratu deneko hizkuntzek ere, italierak adibidez. Italiciaz aurea forma latinismotzat jotzen da gaia adierazteko, baina ez iritzia emateko eta esan nahi bada «urrezkoa balitz bezalakoa, baina urrezkoa izan barik», orduan bai, horretarako badago forma trinkoa zabaldua, eta **aureo libretto* esaten dute, «urrezko dirudien liburua», urrezkoa izatea bere balu bezala.

Eta orain txikigarria. Esan izan dute, eta usu esaten dute —batez ere, bistan da, herri jermaniarrek, edo hizkuntzalari jermaniarrek, edo anglosaxoiek— herri erromaniarrek txikigarri asko erabiltzen dituztela, eta bihozperak, minberatiak, ezkitsuak eta abar direlako dituztela hain gogoko. Erromaniarrek, beraz, txikigarri ugari erabili ohi dute. Orain, gehiegizkoak denok gogai gaitzake. Gogoan daukat Chilen nengoe-

nean ostatu batean bizi nintzela, eta harrigarria egin zitzaidala nola eskeintzen zizkidan gauzak mahaian ugazaba andrearen alabak: «*quesito, pancito, azuquitar*» eta beste, eta noski!, horrek gogaitu ahal zaitu. Baina txikigarriaren eginkizuna ez da txikigarriak metatzeak izan leza-keena, alegia, bihotz sarrastak adierazi edo eragitea, eta ezin daiteke esan, esan den bezala, frantsesak, abstraktoagoa eta abar delako, txikigarriak kentzen dituenik; frantses zaharrak ere bazituen, adibidez, *hommetik homo, home, homle*, etab. letozke. Alabaina, ezin daiteke esan *un bout d'homme, un tout petit bout d'homme, tout petit tout petit tout petit bout d'homme* *hombrecito* bezain samurra ez denik; jakiteko, txikigarrian graduaketa dugu baina beti ere txikigarria berbaren barruko determinazioa delarik: izan ere, objektua bere ohizko neurriarekiko —eta ez beste objektuekin alderatuta— xumeagotzea dakar txikigarriak. Liburu txiki eta bakarra bada esan genezake *Considera excelente el librito, el librinho, el libriccino*, beti txikigarriaz, baina bi egotekotan inori ez litzaioke bururatuko esatea: *Quiero el librito no el librote*, edo itazieraz: *Voglio il libriccino...*», kasu horretan ez, bi direlako. Kasuan benetan honela esaten da: *Quiero el libro pequeño, no el grande* hau da, kanpo determinazioa erabiltzen da.

Bada haur liburuen bilduma bat, frantsesez *Les petits livres d'or izena duena*, ingelesez *The Little Golden Books*. Bi aldiz itzuli dute gaztelarrera, Mexikon eta Argentinan; Mexikon *Los pequeños libros de oro* izenburupean, eta Argentinan *Los libritos de oro izenaz*; nork ere benetako erderaz dakien argentinarra du itzulpen zuzen, eta bakar bakarrik argentinarra, zeren itzulpen mexikarrak inplizitoki beste bildumaren bat ematen du aditzera, zeina izena duen nahiz *Los libros de oro* bakarrik, nahiz *Los grandes libros de oro*. Hori hala balitz, orduan bai: *Los pequeños libros de oro*. Baina liburu txikien bilduma bakarra baldin badira, gaztelera Los libritos de oro izena eman ahal zaie bakar bakarrik, *Los pequeños libros de oro* izenak erlazioen bat eskatzen duelako.

Antzeratsu, oso itzulpen txarra, txartxarra litzateke —eta badirudi halan izan dela, tamalez— *Le petit prince* izenburu erruz ezagunerako *El pequeño príncipe* delakoa. Inondik eta inolaz ere baina, ez da *Pequeño principerik, El principito baizik*. Horixe da gaztelera itzulpen artez bakarra, zeren printze bakarra bada —eta ezerekin erkatu gabea, ezta bere buruarekin ere txikitan eta nagusitan— orduan *El principito* bakarrik izan daiteke, esan nahi baita, txikigarriaz huts hutsean, eta ez *pequeño-z*. Noski baietz, beste zenbait kasutan, *El pequeño lord* bezalakoetan, beste arazotxo batzuk ageri zaizkiguna, bada *lordito* deitzekotan, edo *lordecino*, edo *lorito*, beste zeozer uler liteke, eta murrizketa horrek beste bidea hartu beharra dakar, txikigarria ezin da osatu eta. Berdin gertatuko da unibertsitate txiki batez egokitzen baldin ba-

gara. Izan ere, *unibersitate* hitzaren txikigarria eratzea oso gaitza da, nahiz eta unibersitate hori benetan txikia izan unibersitateen ohizko tamainarekin alderaturik.

Beraz, are lexikoan ere badugu eduki determinazio bera: determinazioa formakoa bertakoa baldin bada, barne determinazioa da, funtzio erlaziogabea. Gure hizkuntzetako printzipio nagusia, horrenbestez, hauxe da: gure hizkuntza erromanikoek beti ezartzen dituztela —hizkuntzaren eremu guztietan— barne determinazioak barne funtzioetarako eta kanpo determinazioak kanpo determinazioetarako. Jazargoa, beraz, ez da analitiko eta sintetikoaren artekoa.

Bada hizkuntza bat, kanpo determinazioa —hots, sintagmatikoa— bakarrik, edo ia bakarrik duena, eta azaldutako bereizketa ezagutzen ez duena: frantsesa. Frantses ertainera arte, frantsesa gainerako hizkuntza erromanikoen eremu tipologikoan gorde zen, eta esan daiteke haiek baino kontserbakorragoa ere bazela, deklinabideari hobeto eusten baitzion. Baina jazo ziren frantsesez gauza bi: gertatu zen, alde batetik, azken posizioako kontsonanteen ahoskabetzea, eta, bestetik, nahastu zen femenino zeinu zen *-a* bestelako jatorria zuen *-e-rekin*. Zehatzago esanda: frantsesez azken bokalak desagertzen dira muta cum liquidaren ostean izan ezean, hau da, muta cum liquidaren ondoren doanean *-en -e* bilakatzen da: *POPULUM-etik > peuple*, *PAUPERATIK > pauvre-ra* bezala, baina *PAUPERUM-etik* ere etor daiteke *pauvre*, hots, dagoeneko ez da bereizketarik egiten, hor desinentziak ezin du jenero bereizketarako lagundu.

Numeroari dagokionez, bazuen frantsesak deklinabidea, baina ez ohizkoa baizik eta bi kasuduna: nominatiboa *murs*, zehar kasua edo akusatiboa *mur*, eta pluralean *mur* nom., eta *murs* akusatibo edo zeharrekoa. Zer gertatu eta, frantsesak, beste hizkuntza erromanikoek bezala, kasuak kendu zituen, alegia, kasuak hitzez kanpo adierazi behar ziren edo, bestela, kokaeraren bidez, baina kasuak kentzeaz batera, era berean, numero bereizketa ere kendu zen. Eta une horretantxetik gora, frantsesak ez zuen numero bereizketa egiterik izan, ezpabere hitzez landa, kasu bakan batzuetan izan ezik, hala nola *chevall/chevaux*, eta abar non singularra / plurala bereizketa aldaketa fonetiko jakin batzuei esker dagoen oraindik. Hortaz, kanpotik bakarrik egin daiteke bereizkera hori: *des*, *mes* etab. Halabertsu maskulino eta femeninorako; zegoeneko desinentziak ez zuen balio eta bereizketa kanpoan egiten hasi zen, adibidez: *la pauvre*, etab. Beraz, frantsesak kanpo determinazioa kasu guztietan eta bera bakarrik erabiltzera jo izan du gero eta gehiago.

Eta aditz jokoa murriztu zuen. Egia esatera, aditz frantsesak —frantses arruntarenak, iparraldean mintzatuarenak— bi forma soil ez beste dauzka, aditz erromaniar orokorreko bi forma oinarrizkoak direnak,

orainaldia eta inperfektua. Beste guztia perifrastikoa da, jakiteko: *j'étais / j'ai été, je vais faire ...* eta hortxe bai, forma perifrastikoak ditugu edozein funtziotarako, dagoeneko bereizketa egin barik.

Frantses ertainetik ere, frantsesak izenordeak erabiltzen ditu pertsonentzako, eta ezinbestero eskatzen ditu, baita adizkiak pertsona bereizteko balio lezakeen kasuetan ere: *nous avons, vous avez. Eta espainolez nosotros tenemos denerako nous nous avons* esan behar, hau da, berriro ere nous jarri, bestea aditzaren jokamorfema baino ez delako. Arrazoi beragatik, frantsesak egiatan ez du aditzean forma desberdinen arteko bereizketarik egiten, ezpada oraindik gordetzen den tradizio bati eusteko etab. Haur frantses batek adibidez être aditzerako *j'ai, tu es, il est* esateko joera dauka, eta gero ikasten du ezetz, *je suis, tu es, il est* behar duela esan. Hitz egiten hasten denean, frantses umeak hala esaten du avoir aditzerako, frantseseraren sistemako tipoari jarraikiz: **ja, tu as, il a*, hots, forma oinarrizko batetik abiatuta. Eta *-ons* bezalako oso forma arruntetan plurala ondo azpimarratuta dago, baina aspaldidanik forma hori frantses herrikoian pluralekoa ez ezik singularrekoa ere bada; Canadako frantsesez, *j'avais* («nik nuen»), *j'avons* egiten da, eta horrelaxe da Frantziako zenbait eskualdetan ere. Abesti frantses baten honela dio: *si je courrions carouse comme vous je me casserions coin le calloux*, hau da, pluraleko forma bera singularerako erabilita. Guk, berriz, eskolan ikasi genuen —horrela ikasi behar da frantsesa halakoa delako—... ikasi genuen *le cheval / les chevaux*, singular eta pluralduna. Ume frantsesek edo *le cheval / les chevaux* esateko joera dute edo *le chevaux / les chevaux* egitekoa, hau da, nahiz cheval singular eta pluralerako, nahiz chevaux singular eta pluralerako, hots, *un chevaux*. Eta aurkitu ere egingo dituzue horren gainean txantxak egiten dituzten zenbait testu frantses, umeek pluraleko forma singular zein pluralerako edota singularrekoa singular nahiz pluralerako erabiltzearen gainean egindakoak, alegia. Izan ere, frantseseraren tipoari jarraitu besterik ez dute egiten kasu horretan umeek.

Gauza beragatik, frantsesez ez da txikigarrikerik erabiltzen, eta erabiltzen badira ez dute aipatu barne balio hori, besteren bat baino, frantsesez ez baita berezitasunik usnatzen *petite maison* eta *maisonette*-en artean. Eta berdin, frantsesez *él / ella* maiz sarritan ez da gogoan hartzen eta jeneroarekiko zalantza asko da; frantses herrikoian eta Kanadakoan bereizketa berri bat ezarri da, jakiteko: bokalez hasi eta kontsonantez bukatzen diren berbak femeninoak, kontsonantez hasi eta bokalez amaitzen direnak maskulinoak. Beraz, frantses herrikoiaz bada horri zor dudamudazko eta ezmezko jeneroaren gaineko saldo luzea.

Eta ildo beretik superlatiboa frantsesez ez da inola ere errotu, *-issimez*-koa eta abarrezkoa, eta, horratio, frantsesez badago, are berarizko

barne determinazio baterako, erlatibozkoa legezkorako, perpausa nagusitik ate jartzea, zeren, honetan hain zuzen, hizkuntza analitikoa baita, bestela esan, kanpo determinazioduna edo sintagmatikoa, gehiengotan gure hizkuntzek, espainolak eta beste hizkuntza erromanikoek, frantsesak salbu, hizkuntza sintetikoek zein analitiko deitu izan direnei ezezagun egiten zaien hastapen bat adinontzen duten bitartean; eta hastapen hori erlazionala eta ezerlazionalaren arteko bereizketan datza, barrukoa kanpokoari jazargotuz. Eskerrik asko.

GALDERAK²²

HERNAN URRUTIAK: Badaukat galdera bat normaren barruan ez dagoen —hala esateko— elementu baten gainean: egoera pragmatikoaren arazoaren gainean. Esaterako, italieraz ezin da molto bene esan baina gaztelera, ordea, erabat zilegi litzateke hori. Orduan polisemian zelanbaiteko graduaketa dagoela esan genezake.

Beste auzia txikigarriena da. Tira, Amado Alonsok esan zuen... eta niri ere iruditzen zait *-ito* amaieran ere badela, gaztelaniaz behintzat, halako tentsio bat. *Semanitan*, adibidez. Atzo, telebista ikusten nengoe-la, pertsonailetako batek zera esan zuen: «Nos pasamos una *semanita* en Marbella». Asteak beti dauzka zazpi egun eta, ondorioz, *semanita* balorapen bat baizik ez da, opor aste hori gainerako aste guztiekiko harremanetan jartzen duena. Beraz, opor astea lan astetik desberdina dela jakinarazten duen ingurune testual edo pragmatikoak bakarrik apur lezake —esan dezagun— sistema tipologikoa.

EUGENIO COSERIUk: Ez, ez da hori. Forma biak direnean bakarrik egin dezakegu berba jazargoaz. *Libro pequeño / librito-aren* kasuan forma biak existitzen dira, baina *bien / muy bien-en* kasuan espainieraz ez da inoiz *-ísimo-dunik* sortu, aditzondoak espainieraz oso nekez erazten direlako. Horregatik eman dut italieraz adibidea. Adjetibo bat hartu izan banu, orduan bai esan zitekeen gaztelaniaz ere. Etxe baten aurrean esaten baldin badidate: «Zer deritzozu etxe horri?», nik erantzun dezaket: «Es muy alta» edo «es altísima». *Altísima* diodanean esan nahi dut inplizitoko dauden beste batzuekin alderaturik oso altua dela. Arazoa ezin da *muy bien / *benísimo-rekin* sortu, espainieraz ez baita **benísimo-rik*, eta forma bakarra dagoenez, berori erabili behar, eta ez dago bereizketa egiterik, noski.

Txikigarriak direla eta, Amado Alonsoren ohizko errakuntza izaten da funtzio semantikoan hizkuntza eta hitz egiteko funtzio pragmatikoa

²² Egon zen galdera aukeran hautatu behar izan zen gaiari estuen eta zorotzen jarraitzen ziona, bestela transkribapena luzeegi gertatuko baitzen.

nahastea, hau da, balio pragmatikoari hizkuntz balioa ematea. Balio pragmatikoa esatea da, hitz egitearen balioa. Eta nola gauzatzen da hizketa balio hori? Beno, esan dezagun txikigarriak hizkuntzan, testuingurutik kanpo, xumeagotze objetiboa adierazten duela, alegia, itauntzen bada «Zer da liburutto bat?»²³, orduan erantzungo dugu «Liburu txiki bat»²⁴. Baina hitz egitean bestelako balioak gehitu dakizkioke horri: «ttikia», eta hortaz, adibidez «panpoxa», «maitagarria» etab. Orduan txikigarriak atseginaren balio hori etab. bereganatzen du, edota alderantziz ere: «txikia» da, baina gauza horrek ez luke txikia izan behar, eta orduan, kontrara, gutxiespen, mesprezuzko eta antzeko balioak ematen zaizkio. Esate baterako, esaten badugu irakasle bati amak, emazteak edo maitaleak —maitalerik baldin badu— *neure irakasletxo*a deitzen diola, orduan horrek begizkotasunezko balioa dauka, gizon hori umetzat hartzen dutelako —emakumeek senarra semetzat hartzeko joera erabili ohi dute— eta horrela *neure irakasletxo*a dugu. Ordea, gure irakaslea batere gogoko ez duen lankide batek gauza bera esaten baldin badio, orduan *irakasletxo*-k «irakasle kaxkarra» esan nahiko du, hau da, txikigarriak bestelako balioa hartuko du. Balio guztiok txikiagotze balioaz biderkatu daitezke, baina ezin dira harekin bat egin, baliook xumeagotzearen kontrako esanahiak izan ditzaketelako: hara hor xumegarriak ez diren eta begi bistan txikiak inondik ere ez diren objetuen kasua. Halako batean, etxe itzel handi baten aurrean *Zer da etxetxo*a, *eraikiarazi duena!*²⁵ esaten baldin badut, orduan, jakina, ezin txikigarri baliorik eduki, kontrara baino, «ikaragarritzko etxea» esan gurako du. Edo bestela, norbait izugarritzko garagardoa edaten ikusten badut eta *hara, hori garagardotxo*a hartzen *ari zarena!*²⁶ esaten badiot, orduan lehengo gauza bera ikusten da. Edota gauza biak batera, ezen pezeta beti pezeta delarik, ehun pezetatxok ehun pezeta izaten jarraitzen dute, txikiagotu ezin den balioa baita hori. Eta horrela kasu denean, andre batek kentzen dituen bost kilotoxoenan, adibidez: bost kilo dira beste barik, balio hori ez delako xumegarria, eta hor txikigarria erabiltzeak afektuzko balioa jaresten du berehala, benetako txikiagotzea ezinezkoa da eta. Beraz, ez dira pezetatxoak eurak estutzen direnak dagoeneko ez dutelako batere balio; alderantziz izan daiteke: hain dira garestiak pezetatxoak ez dudala uste gutxi direnik. Osterantzean esanda: afektuzko erlazio bat dago kasu bakoitzeko. Eta adibide bat kontatuko dizuet. Bazen behin Uruguay-n osagilea beti bidean harra-

²³ «¿Qué es un librito?» jatorrizkoan. I.O.

²⁴ «Un libro pequeño» jatorrizkoan. I.O.

²⁵ ¡Qué casita que se mandó él! jatorrizkoan. I.O.

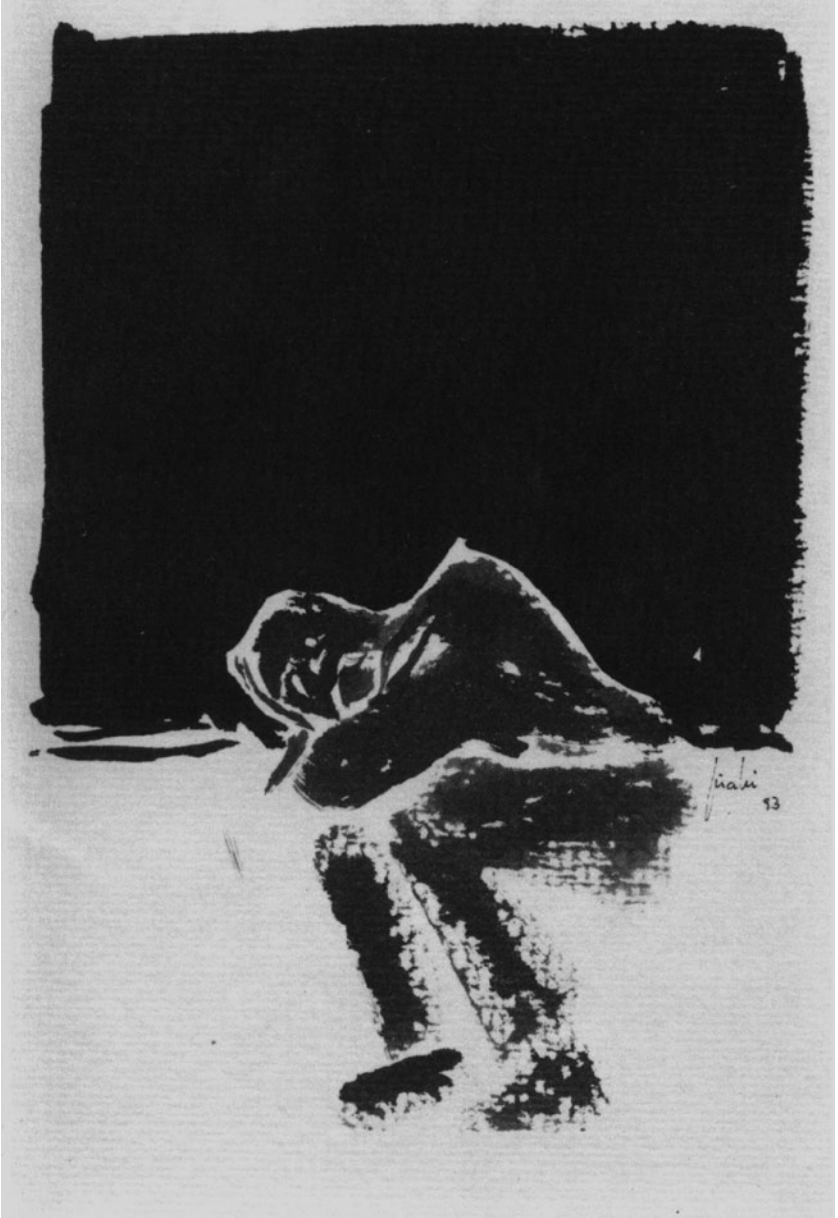
²⁶ ¡Qué cervecita que se toma!, jatorrizkoan. I.O.

patu nahirik ibiltzen zen bat, kontsultak ordaindu barik egiteko, eta orduan, egun batean halan esan zion:

- Mediku jauna, mesedez, kontsultatxo bat.
- Esaidazu: kontsulta ala kontsultatxoa izango da?
- Zein da aldea?
- Bada, kontsulta baldin bada, hogeï peso izango direla, eta kontsultatxoa izanez gero, oster, hogeï pesotxo.

A handwritten signature in black ink, consisting of a large, stylized initial 'C' followed by the name 'Coseriu' in a cursive script. A long horizontal line is drawn below the signature.

Sinadura honekin eman zigun Coseriu bere hitzaldia euskaraz argitaratzeko baimena.

Bokalen asimilaziorako erregela fonologikoak bizkaiko euskaran

Iñaki Gaminde
(1992-XII-7)

Artikulu honetan mugatzaile singularra oinari erasteen gertatzen diren aldaketez arituko gara. Aldaketa hauek, inoiz eufoniak deituak, bokalen asimilazioak baino ez dira; eta argi dago erregela fonologikotan eman ditzakeguna. Hemen, dauzkagun datuetan oinarrituta, Bizkaiko euskararen eremuan gertatzen diren aldaketa guztiak oso erregela kopuru mugatuaren bidez azal daitezkeela probatzen ahaleginduko gara, batetik; bestetik, erregelen aplikazio ordena ere bariazioaren azpian dagoela geroago probatzeko.

1. Sistema batzuren deskripzioa

1.1. Ondarruko sistema

Ondarrurako proposatzen dugun erregela sistema alde batetik HUALDE-ren (1988) datuetan eta azterketan oinarrituta dago, eta bestetik, ROTAETXE-ren (1978) datuetan. Datuak honelakoak dira: alabi, semi, idixe, astu, lagune, gogorra²⁷.

Datuok azaltzeko ondoko erregelok²⁸ dagozen ordenean proposa ditzakegu:

²⁷ Berbaren amaieran ez ei da /u/ agertzen.

²⁸ Erregeletan erabiltzen dugun konbentzioa ondoko era honetara labur daiteke:

$$X \rightarrow Y / \text{ ___ } Z$$

Hau da: X Y bihurtzen da; zeharkako barraren bidez zein kontestutan gertatzen den adierazi gura da; halandaze, X Y bihurtzen da Z-ren aurrean. «Z ___ » beronek Z-ren ostean erregela betetzen dela adieraziko luke. «Z ___ X» beronek, ostera, Z eta X-ren artean gertatzen dela adieraziko luke. Bestalde, (C₀) horren bidez tartean zenbatgura kontsonante egon daitekeela esan gura da. Azkenik, # ikurraren bidez amaiera absolutua izan behar dela adierazi gura dugu.

- (1) $a \rightarrow e / _____ a \#$
- (2) $\emptyset \rightarrow \check{s} / i _____ a$
- (3) $e, o \rightarrow i, u / _____ a$
- (4) $a \rightarrow e / i, u (C_0) _____$ ²⁹
- (5) $e \rightarrow \emptyset / i, u _____$

Hona hemen deribazioak:

	alaba+a	seme+a	idi+a	asto+a	lagun+a
Afijazioa	alabaa	semea	idia	astoa	laguna
(1)	alabea	–	–	–	–
(2)	–	–	idiša	–	–
(3)	alabia	semia	–	astua	–
(4)	alabie	semie	idiše	astue	lagune
(5)	alabi	semi	–	astu	–

1.2. Abadiñoko sistema

Abadiñoko sistemaren erregelak emateko GAMINDE-ren (1991) datuetan oinarritzen gara. Datuak honako hauek ditugu: alabie, semie, idize, astue, eskue, lagune, gogorra.

Datuak ikusita, proposatzen ditugun erregelak honako hauek dira:

- (1) $a \rightarrow e / _____ a \#$
- (2) $\emptyset \rightarrow \check{s} / i _____ a$
- (3) $e, o \rightarrow i, u / _____ a$
- (4) $a \rightarrow e / i, u (C_0) _____$

Hona hemen deribazioak:

	alaba+a	seme+a	idi+a	asto+a	esku+a
Afijazioa	alabaa	semea	idia	astoa	eskua
(1)	alabea	–	–	–	–
(2)	–	–	idiša	–	–
(3)	alabia	semia	–	astua	–
(4)	alabie	semie	idiše	astue	eskue

Sistema berberau, Otxandion³⁰, Bermeon³¹, Muruetan, Arteagan, eta Bermeo eta Otxandioko barietateetako herri askotan.

²⁹ HUALDE-k (1988) erregela honen erretrikzio bat ematen digu Ondarrurako, hau da erregela /a/ berbaren amaieran dagoenean baino ez da aplikatzen.

³⁰ BURGETE, X eta GAMINDE, I (1991).

³¹ Eneko BARRUTIA-ren komunikazio pertsonalaren datuetan oinarrituta; euskalki honetan zenbait kontestutan eta hizkera arinean Ondarruko (5) erregela aukeran dago. Gauza bera esan dezakegu Munitibar, Aulesti eta Markinako sistemei dagokienez.

1.3. *Gernika aldeko sistema*

Bernetarako Foruko datuak erabiliko ditugu GAMINDE-ri (1989) jarraikirik. Datuak honako hauek dira: alabie, semie, idize, astoa, eskue, lagune, gogorra.

Datu hauek azaltzeko honako erregelok proposa ditzakegu:

- (1) $a \rightarrow e / _____ a \#$
- (2) $\emptyset \rightarrow \text{ž} / i _____ a$
- (3) $e \rightarrow i / _____ a$
- (4) $a \rightarrow e / i, u (C_0) _____$

Hona hemen deribazioak:

	alaba+a	seme+a	idi+a	astoa+a	esku+a
Afijazioa	alabaa	semea	idia	astoa	eskua
(1)	alabea	–	–	–	–
(2)	–	–	idiža	–	–
(3)	alabia	semia	–	–	–
(4)	alabie	semie	idiže	–	eskue

GAMINDEri (1990) jarraikirik antzeko sistema agertzen zaigu Bilbo-ko auzoetan.

1.4. *Arratia eta Zeberrioko sistemak*

Sistema honen erregelak ateratzeko GAMINDEr-ren (1988) eta ETXEBARRIA-ren (1991) datuetan oinarritzen gara. Datuak honako hauek dira: alabea, semea, ogie, astoa, eskue, lagune, gogorra.

Datuok azaltzeko proposatzen ditugun erregelak honako hauek dira:

- (1) $a \rightarrow e / _____ a \#$
- (2) $a \rightarrow e / i, u (C_0) _____$

Hona hemen deribazioak:

	alaba+a	seme+a	ogi+a	astoa+a	esku+a
Afijazioa	alabaa	semea	ogia	astoa	eskua
(1)	alabea	–	–	–	–
(2)	–	–	ogie	–	eskue

1.5. *Larrabetzu eta Lezamako sistemak*

Sistema honen erregelak ateratzeko GAMINDEr-ren (1988) datuetan oinarritzen gara. Datuak honako hauek dira: alabia, semia, ogie, astoa, eskue, lagune, gogorra.

Datuok azaltzeko proposatzen ditugun erregelak honako hauek dira:

- (1) $a \rightarrow e / _____ a \#$
- (2) $a \rightarrow e/i, u (C_0) _____$
- (3) $e \rightarrow i / _____ a$

Hona hemen deribazioak:

	alaba+a	seme+a	ogi+a	asto+a	esku+a
Afijazioa	alabaa	semea	ogia	astoa	eskua
(1)	alabea	–	–	–	–
(2)	–	–	ogie	–	eskue
(3)	alabia	semia	–	–	–

1.6. *Gatika, Urduliz, Getxo eta Leioako sistemak*

Herri hauetako erregelak ateratzeko GAMINDE-ren (1988, 1989-a eta 1992-a) eta HUALDE & BILBAO-ren (1991) datuetan oinarritzen gara. Datuak honako hauek ditugu: alabe, seme, ogi, asto, esku, lagune, gogorra.

Datuok azaltzeko ondoko erregelok⁵² eman ditzakegu:

- (1) $a \rightarrow e / _____ a \#$
- (2) $a \rightarrow V1 / V1 _____$
- (3) $V_i \rightarrow \emptyset / V_i _____$
- (4) $e, o \rightarrow i, u / _____ a$

Hona hemen deribazioak:

	alaba+a	seme+a	ogi+a	asto+a	esku+a	lagun+a
Afijazio	alabaa	semea	ogia	astoa	eskua	laguna
(1)	alabea	–	–	–	–	–
(2)	alabee	semee	ogii	astoo	eskuu	–
(3)	alabe	seme	ogi	asto	esku	–
(4)	–	–	–	–	–	lagune

1.7. *Lekeitioko sistema*

Herri honetako sistemaren datuak GAMINDE-ri (1988) jarraikirik ematen ditugu: alabia, semia, ogiza, astua, eskua, laguna, gogorra.

⁵² (2) erregelari «a» edozein bokal bihurtzen dela, baldin eta berorren ostean bada-go, esan gura da. (3) erregelari edozein bokal errepikatuta agertzen denean bat galdu egiten dela adierazi gura da.

Proposa ditzakegun erregelak eta deribazioak honako hauek dira:

- (1) $a \rightarrow e / ____ a \#$
- (2) $\emptyset \rightarrow \text{ž} / i ____ a$
- (3) $e, o \rightarrow i, u / ____ a$

	alaba+a	seme+a	ogi+a	asto+a	lagun+a
Afijazioa	alabaa	semea	ogia	astoa	laguna
(1)	alabea	–	–	–	–
(2)	–	–	ogija	–	–
(3)	alabia	semia	–	astua	–

Hizkera arinean eta kontestu batzutan badago aukeran ondoko erregela hau ere:

- (4) $a \rightarrow \emptyset / i, u ____$

Berau aplikatuz gero deribazioa honela geratuko litzateke³³:

alabi semi – astu –

2. Bizkaiko euskara osoaren erregelak

Aurreko atalean ikusi dugunaren arabera, bizkaiko euskara osorako ondoko erregelok proposa ditzakegu:

- (1) $a \rightarrow e / ____ a \#$
- (2) $\emptyset \rightarrow \text{ž, š} / i ____ a$
- (3) $e \rightarrow i / ____ a$
- (4) $e, o \rightarrow i, u / ____ a$
- (5) $a \rightarrow e / i, u (C_0) ____ (\#)$
- (6) $a \rightarrow V1 / V1 ____$
- (7) $V_i \rightarrow \emptyset / V_i ____$
- (8) $a, e \rightarrow \emptyset / i, u ____$

Herri bakoitzean hiztunek hauetariko erregela batzuk aukeratzeko dituzte, zenbait kasutan aldaera parametrikoren bategaz, eta orden zehatz baten aplikatzen dituzte.

Erregelak hauek izanda ere, iruzkin batzuk egin behar ditugu be-
rauetaz.

³³ Eneko Barrutiaren komunikazio pertsonalen arabera Mundakan erregela berbera daukate.

2.1. (1) $a \rightarrow e/ \text{ ______ } a\#$

Erregela hau aplikatzeko ordenean lehenbizikoa dugu, eta hori eze-ze herri guztietan agertzen zaiguna ere bada.

2.2. (2) $\emptyset \rightarrow \text{ž, š/ } i \text{ ______ } a$

Kontsonante bat sar erazteko balio duen erregela honetan, frikari sabaikaria ozena edo gorra izatea aukeran dagoen parametroa dugu; herri batzutan gorra dugu [š], Markinako barietateko herrietan batez ere; eta beste batzutan, ostera, ozena [ž], Bermeo, Gernika, Otxandio eta Arrigorriagako barietateetako herrietan.

2.3. (3) $e \rightarrow i/ \text{ ______ } a$

Erregela hau eta (4) erregela distribuzio konplementarioan agertzen zaizkigu, izan ere, bokal ertain biak itxi daitezke herri batzutan baina, beste batzutan, berriz ertain aurrekoa baino ez da ixten; halandaze, erregela biak ezin ager daitezke batera.

2.4. (5) $a \rightarrow e/i, u (C_\rho) \text{ ______ } (\#)$

Erregela hau sano ezaguna bada ere, parentesien artean dagoen (#) bariazio parametrikoa geneukake, hots, herri batzutan, Ondarrun, Elantxoben, Aulestin, eta abarretan erregela /a/ berbaren amaiera absolutuan dagoenean baino ez da aplikatzen; beste batzutan, ordea, baldintza hau ez da ezinbestekoa izaten. Bestalde, erregela honek badu beste errestrikzio nabarmen bat, berba konposatuen osagaien artean ez da aplikatzen; adibidez:

urun kaxa	(* urun kexa)
buruhandi	(* buru endi)
.....	

Atziki batzuren jokaeragatik ere, berba konposatuen jokabidea daukatela esan dezakegu³⁴; adibidez:

handigarri	(*handgerri)
bigarren	(*bigerren)
argitasune	(*argitesune)
.....	

³⁴ Beroni buruzko argibide gehiagotarako ikus TXILLARDEGI (1984).

Deklinabide eta aditz laguntzaileen jokabidean klitizazioari lotutako arazoak ere kontutan euki behar direla ematen du, arazo hauek aztertzen ari garen puntuan eraginik ez daukatenez gero, oraingoz bazter utziko ditugu. Dena dela, ezin erregela hau zelangura formula dezakegu euskararen fonologia lexikalean eragiten diren garaiko erregela fonologikoak kontutan hartu barik.

2.5. (6) $a \rightarrow V1/V1$ _____ eta (7) $V_i \rightarrow \emptyset / V_i$ _____

Erregela bi hauek batera agertzen zaizkigu Plentziko barietateko herri batzuen datuak azaltzeko. Beraz bata bestea barik ezin ager da-kizkiguke.

2.6. (8) $a, e \rightarrow \emptyset / i, u$ _____

Erregela hau herri batzutan derrigorrezkoa bada ere (Ondarru eta Elantxobe, adibidez) beste batzutan aukeran baino ez dago (Bermeo, Mundaka, Lekeitio, Markina, e.a.). Aukeran dagoen herrietan, eta mugatzailea tonu baxuz markatuta badago, bokala galdu arren beronen tonua ez da galtzen eta aurreko bokalari erasten zaio³⁵. Bestalde, bariazio parametrikoa dugu bokala /a/ edo /e/ izatea; (5) erregela aplikatzen duten herrietan bokala /e/ izango da eta erregela hau ez daukaten herrietan /a/. Beronek argi darakuskigu erregela hau (5) erregelaren aplikazioaren ostekoa dena. Jakinik (5) erregela Bizkaiko herri guztietan aplikatzen dena, Ermua, Lekeitio, Mundaka eta Elorrión izan ezik, kasu gehienetan bokala /e/ izango da.

Erregelen aplikazio ordenari bagagozkio, esan beharra dago ezen berau erregela aukera gainako garrantzitsua dela; adibidez, kontsonanteak sartzeko erregelak bazter utzita, Larrabetzu eta Abadiñoko datuak hona ekarrita, argi ikus dezakegu erregelak berdinak izanda ere, aplikatzeko ordena guztiz desberdina dena. Larrabetzuko datuak alabia, semia, eskue, lagune; Abadiñokoak alabie, semie, eskue lagune. Datu hauek (astoa Larrabetzun eta astue Abadiñon esaten direla baztertuta) azaltzeko honako erregelok proposa ditzakegu:

- (1) $a \rightarrow e / _____ a \#$
- (2) $e \rightarrow i / _____ a$
- (3) $a \rightarrow e / i, u (C_0) _____$

³⁵ Ikus honi buruz GAMINDE (1992b).

Erregelok Abadiñon ondoko ordenean aplikatu behar dira:

	alaba+a	seme+a	esku+a	lagun+a
Afijazioa	alabaa	semea	eskua	laguna
(1)	alabea	–	–	–
(2)	alabia	semia	–	–
(3)	alabie	semie	eskue	lagune

Larrabetzun, berriz, beste era honetara aplikatu behar dira:

	alaba+a	seme+a	esku+a	lagun+a
Afijazioa	alabaa	semea	eskua	laguna
(1)	alabea	–	–	–
(3)	–	–	eskue	lagune
(2)	alabia	semia	–	–

3. Erregela sistemak eta berauen ordena

Aurreko atalean emoneko erregelatik zeintzuk eta zein ordenetan aplikatzen diren kontutan hartuta, eta dauzkagun herrietako datuen arabera ondoko multzoak egin daitezke³⁶:

A. (1) eta (5) erregelak:

Plentziko barietatea³⁷: Sondika, Derio, Zamudio (B ere bai), Lezama (B ere bai)

Arrigorriagako barietatea: Zeberio, Arrankudiaga, Arakaldo.

Orozkoko barietatea: Orozko

Arratiako barietatea: Galdakao, Bedia, Lemoa, Igorre, Artea, Area-tza, Dima, Zeanuri.

Gernikako barietatea: Mungia (Larrauri, Atxuri eta Birle izan ezik)

B. (1), (5) eta (3) erregelak:

Plentziko barietatea: Zamudio, Lezama

Arratiako barietatea: Larrabetzu

C. (1), (2), (3), (5):

Atal honetan (2) erregelaren bariazio parametrikorearen arabera azpimultzo bi egingo ditugu; C1 azpimultzoan [z] sartuko dugu eta C2 azpimultzoan [s].

³⁶ Datuak nondik atara diren jakiteko ikus bibliografia.

³⁷ Barietateen sailkapenean eta herrien kokaeran YRIZARI (1992) jarraituko diot.

C1.

Arrigorriagako barietatea: Begoña, Buja, Basauri, Galdakao (Bengoetxe auzoa), Zaratamo, Arrigorriaga, Ugao, Zollo.

Gernikako barietatea: Fruiz, Arrieta, Morga, Mendata, Forua, Gernika, Errigoitia, Muxika, Axangiz, Gorozika, Ibarruri, Zornotzako auzo batzuk.

Bermeoko barietatea: Bakio.

C2.

Arrigorriagako barietatea: Larraskitu

D. (1), (2), (4) eta (5)

Atal honetan (2) erregelaren bariazio parametrikoren arabera azpimultzo bi egingo ditugu; D1 azpimultzoan [z] sartuko dugu eta D2 azpimultzoan [s].

D1.

Bermeoko barietatea: Bermeo*³⁸, Busturia, Murueta, Kortezubi, Arteaga, Nabarriz, Gabika, Ibarrangelua, Ereño.

Gernikako barietatea: Bernagoitia, Iurreta, Garai, Berriz, Izurtza, Mañaria, Abadiño, Berriz, Atxondo.

Otxandioko barietatea: Otxandio, Ubidea.

Markinako barietatea: Ea, Izparter, Amoroto, Gizaburuaga, Aulestia*, Munitibar*.

D2.

Markinako barietatea: Markina*, Etxebarria*, Zaldibar, Mallabia.

E. (1), (2), (5) eta (3)

Gernikako barietatea: Gamiz, Fika, Meñaka

F. (1), (2), (4), (5) eta (8)

Bermeoko barietatea: Elantxobe ([ž])

Markinako barietatea: Ondarru, Berriatua ([š])

G. (1), (2), (4)

Bermeoko barietatea: Mundaka* ([ž])

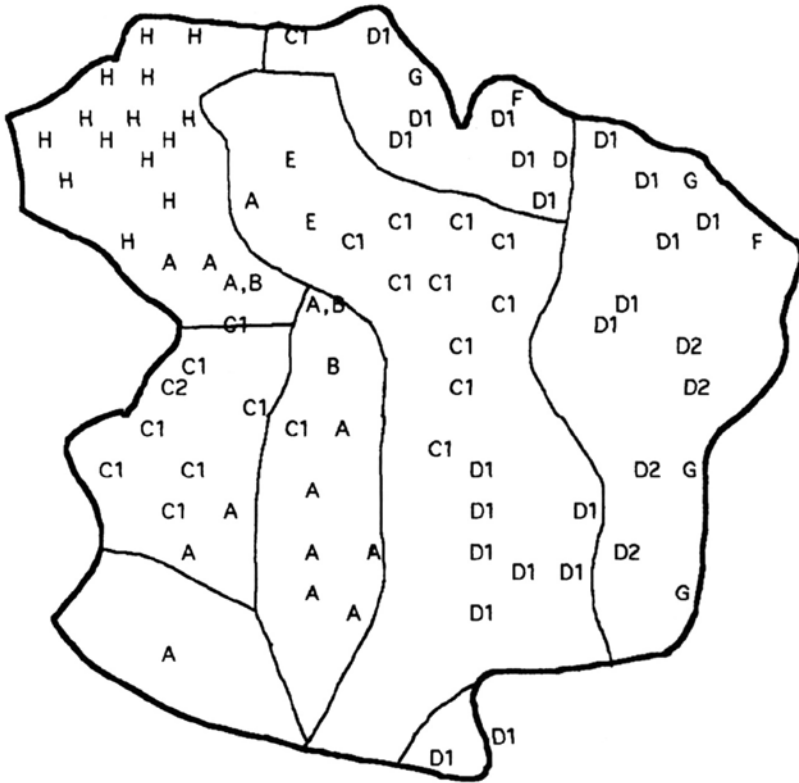
Markinako barietatea: Lekeitio* ([ž]), Elorrio ([ž]), Ermua ([s])

H. (1), (6), (7) eta (5)

Plentziko barietatea: Lemoiz, Gorniz, Plentzia, Barrika, Sopela, Urduliz, Jatabe, Gatika, Laukiz, Berango, Getxo, Leioa, Loiu, Erandio.

³⁸ Asteriskoaz markatutako herriek (8) erregela aukeran daukate.

Ondoko mapa honetan erregela multzo bakoitzaren hedadura ikus daiteke:

Bibliografia

- BURGETE, X eta GAMINDE, I. (1991): *Otxandioko Euskaraz*. Bilbo
- ETXEBARRIA, J. M. (1991): *Zeberio haraneko euskararen azterketa etno-linguistiko*. Zornotza. Ibaizabal.
- GAMINDE, I. (1984): *Aditza Bizkaieraz I*. Iruña. UEU
- , (1988): *Ahozko Bizkaieraz*. AEK, Bilbo.
- , (1989-a): *Leioako Euskararen Gramatikaz*. Bilbo
- , (1989-b): *Foruko Euskararen Morfosintaxiaz*. Bilbo.
- , (1990): *Bilbo Berbaz Berba*. Bilbo.

- , (1991-a): *Abadiñoko Euskaraz*. Bilbo.
- , (1992-a): *Urduliz eta Gatikako Herri hizkeren Azterketa Linguistikoa*. Doktorego Tesia. Deustuko Unibertsitatea.
- , (1992-b): «Bizkaiko Azentu Motei Buruz» Agertzeko.
- , (1992-c): «Elantxobeko Azentuaz». Agertzeko.
- HUALDE, J. I. (1988): *A Lexical Phonology of Basque*. Doktorego Tesia. University of Southern California.
- HUALDE, J. I. & BILBAO, X. (1992): «A Phonological Study of the Basque Dialect of Getxo» *ASJU XXVII*, 1117.
- ROTAETXE, K. (1978): *Estudio Estructural del Euskara de Ondarroa*. Durango, Leopoldo Zugaza.
- TXILLARDEGI (1984): *Euskal Azentuaz*. Donostia, Elkar.
- ZUBIAUR, E., GEZURAGA, G. KALTZAKORTA, N. eta ARRONATEGI, A. (1992): «Armonia Bokalikoa: Markina» *Enseiukarreen-8*. Deustuko Unibertsitatea.

Hiztegien eta laguntzako liburuen bibliografía

Angel Lobera Revilla

Bibliografía hau zertan datzan

Oraingo honetan argia ikusi duen bibliografía honen jatorria 1990. urtean topatu behar da, eta horretxek emango du argia bilduma honen etiologia ulertzeko. Izan ere, urte hartan Deustuko Unibertsitateak gonbidapena luzatu zidan *Itzulpen Masterrean* parte hartzeko, «Itzulpen juridiko-administratiboa» ikasgaiaz ardura nendin. Lan eskerga horri heldu nioanean, berehalaxe konturatu nintzen ikasleei oinarritzko hiztegien bilduma erabat lagungarri gertatuko zitzaie. Zio bikoitza nuen horretarako: ikasle horietarik gehienak eskarmenturik gabeko itzultzailegaiak zirenez gero, alor hori ia ezezaguna zitzaien; horrezaz gainera, hiztegiak argitaraturik egon arren, han-hemenka barreiatuak zeudenez gero, zail izango zitzaien ikasleei, jakinmina gora-behera, beraien berri zehatza izatea.

Hortaz, ikasleak buruan nerabiltzalarik, ekin nintzaion hiztegiak biltzeari. Hiztegiak biltzen joan ahala, beraien arteko bereizketa egin beharko zela oharturik, lau atal bereizi nituen: hiztegi teknikoena, hiztegi juridikoa-dministratiboena, hiztegi orokorrena eta hiztegi etimologikoena. Bereizketa hau egin zen laneko hizkuntzari begira, hiztegi orokorren atalean izan ezik, bertan euskarazko eta gaztelarazko hiztegiak bereiziak baitira.

Ikasgaia buruan nuelako egin zen horrela bereizketa. Denborak aurrera egin ahala, berriz, hiztegien zerrenda osotuko zuten gramatika batzuk, nire iritzian nahitaez ezagutu beharrekoak, erantsi beharra antzeman nuen. Horrela sortu zen bostgarren atala, gramatikena, alegia. Atal honetan, esan dezadan bidenabar, euskal gramatikak bezala gaztelarazkoak daude, zeren nire alorra hizkuntza horien artekoa zen.

Bestalde, ikasleei itzulgintzaren munduaren berri, azalekoa bederen, emango zien liburuteria ezagutarazteari ere egoki iritzi nion, beraz,

Masterreko beste irakasleen laguntzarekin alor hori jorratu nuen, nire aburuz, oinarritzkoa zen bibliografia eskaintzeko; gainera, mundu juridikoari beren beregi dagozkion liburuen zerrenda eskaini nuen, niri zego-kidan ikasgaiaren alorra apur bat hornitzeko.

Lan hori egiten niharduela, arazo bat topatu nuen ikasleen lanak aztertueran, nola zen gehienek ez zutela Euskaltzaindiaren erabaki, go-mendio etab.etatik askorik betetzen. Ez betetzea, jakina, ez ezagutzearen ondorio zuzena zen. Jantzi dotoreari bat-batean agertutako zuloari adabakia jartzekotan edo, zazpigarren atala osotzea gauza garrantzi-tua izango zela begitandu zitzaidan. Eta halaxe egin nuen.

Bien bitartean, Euskal Herriko txokoetan legezko zenbait testu argi-taratzen zihoazen eta arlo hori bete-betean niri zegokidanez, han-he-menka nituen liburuen zerrenda osotu nuen, izan ere, zortzigarren atala, liburu horien berri ere izan zezaten ikasleek. Ondoko atalaren zergatia ere ildo beretik doa, badago alde bat, ordea: legezko testu positiboak barik, beraien gaineko testu doktrinalak, eta legeak berak eratorritako bururatzeko batzuen itzulpenak ziren.

Azken atala idazkuntzari dagokio. Euskarara zein gaztelerara itzul-tzeko, ezinbesteko baldintza da ondo idazten jakitea. Arazo horri au-rrerengo belaunaldian ere somatu zen, eta Masterrak eskola batzuk idazkuntzari beren beregi zegozkiokeenak antolatzeke erabakia hartu zuen, zulo hori betetzeko. Beraz, eta azaleko laguntza legez, atal hau osotzeari ekin nintzaion.

Sarrera honetan zehar behin eta berriro aitatu ditut ikasleak. Egia-tan, eurak izan ditut beti gogoan bibliografiatxo lagungarri hau osotue-ran. Ez da lan amaitua edo itxia, egunean-egunean osotu, bete eta zu-zendu behar da baizik, eta horretan dihardut.

Zuri, irakurle horri, honek zelanbaiteko laguntza emateko balio ba-dizu, bibliografiatxo honen helburuetarik bat beteko da: idazlaritzan zein itzultzailetzan ihardun nahi duenak jakin dezala zein diren eskura dituen lanabesak bere lana egiteko.

I. Hiztegi teknikoak

ARANTZADI ELKARTEKO TALDE BATEK: Natur Zientziak. *Hiztegia*. JAKIN. Donos-tia. 1976.

BIZKAIKO INDUSTRI INJINADOREEN ELKARGO eta ELKARTEA: *Hiztegi teknologikoa*. *Diccionario tecnológico*. Elkarte bera. Bilbao. 1989.

EGUSKIZA, Andolin eta PALAZIO, Gorka: *Geografidatutegia*. *Geografiizen arrotzen ortografia eta ortoepia finkatzeko saioa*. Euskal Herriko Unibertsitatea. Argitarapen Zerbitzua. Bilbao. 1991.

- ELHUYAR: *Euskal Herriko eta Munduko atlasa*. ELKAR. Donostia. 1993.
- ELHUYAR: *Munduko leku-izenak*. ELKAR. Donostia. 1991.
- ELHUYAR: *Munduko pertsona-izenak*. ELKAR. Donostia. 1992.
- GARMENDIA BERASATEGI, Ignacio (Capitán de la Marina Mercante): *Diccionario Marítimo Ilustrado. Irudidun Itxas-hiztegia*. Editorial La Gran Enciclopedia Vasca. Bilbao. 1970.
- GOENA, Carlos, s.j.: *Giza-bizia. Iztegia. Izenez ornituriko anatomi-irudiak. Vida del hombre. Diccionario. Atlas anatómico bilingüe*. Donostia. 1973.
- LANGA, Enrique eta GARAIZABAL, José M.^o: *Diccionario de Hacienda Pública*. 2. argitalpen zabaldua. Ediciones Pirámide. Madril. 1990.
- UZEI: *Administrazioa. Zirkulazioa. Hiztegiak*. ELKAR. Donostia. 1983.
- UZEI: *Artea hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1982.
- UZEI: *Aurrezki-kutxan*. ELKAR. Donostia. 1987.
- UZEI: *Biologia/1. Landare eta animalien izenak. Izendegia*. ELKAR. Donostia. 1984.
- UZEI: *Biologia/2. Botanika hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1986.
- UZEI: *Biologia/3. Ekologia hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1987.
- UZEI: *Biologia/4. Zoologia hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1988.
- UZEI: *Ekonomia hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1981.
- UZEI: *Enpresa hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1981.
- UZEI: *Eraikuntza hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1990.
- UZEI: *Erlijioa/1 hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1987.
- UZEI: *Erlijioa/2 hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1987.
- UZEI: *Filosofia/1 hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1987.
- UZEI: *Filosofia/2 hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1987.
- UZEI: *Filosofia. Lexikoa*. ELKAR. Donostia. 1987.
- UZEI: *Finantzak. Hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1983.
- UZEI: *Fisika hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1979.
- UZEI: *Hizkuntzalaritza/1 hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1982.
- UZEI: *Hizkuntzalaritza/2 hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1982.
- UZEI: *Informatika hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1993.
- UZEI: *Kimika/1 hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1980.
- UZEI: *Kimika/2 hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1980.
- UZEI: *Kirola. 1. Futbola*. ELKAR. Donostia. 1985.
- UZEI: *Kirolkidea. Hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1982.
- UZEI: *Laburtzapenen gidaliburua. Siglak, ikurrak, laburdurak*. ELKAR. Donostia. 1988.
- UZEI: *Matematika/1 hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1982.
- UZEI: *Matematika/2 hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1982.
- UZEI: *Medikuntza/1. Liseriketa hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1986.
- UZEI: *Medikuntza/2. Arnas aparatoa. Hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1988.

- UZEI: *Medikuntza/3. Pediatria/1 hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1990.
- UZEI: *Medikuntza/3. Pediatria/2 hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1990.
- UZEI: *Meteorologia hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1988.
- UZEI: *Musika hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1986.
- UZEI: *Psikologia hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1980.
- UZEI: *Teknologia mekanikoa/1 hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1985.
- UZEI: *Teknologia mekanikoa/2 hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1985.
- UZEI: *Termino estatistikoaren hiztegia. Diccionario de términos estadísticos. Dictionnaire de termes statistiques. Statistical terms dictionary*. ELKAR. Donostia. 1985.

II. Hiztegi juridiko-administratiboak

- AGIRRE, JON; DÍAZ DE LEZANA, Araceli etab.: *Europako Ituneen Hiztegia. Vocabulario de los Tratados Europeos. Vocabulaire des traités européens. Wörterbuch zur Europäischen Vertragssprache. European Treaties Vocabulary. Vocabolario dei trattati europei. Woordenlijst Verdragen. Europæisk Traktatvokabular*. Herri-Arduralaritzaren Euskal Erakundea. Bilbao. 1991.
- BIZKAIKO FORU ALDUNDIKO ITZULTZAILEAK: *Administrazioko hitz bilduma*. Argitaragabea. 1993.eko urriaren 26an berrikusia.
- EUSKO JAURLARITZA: *Euskal Autonomi Elkarteko Administrazio-Zerbitzuen Gidaliburua. Guía de Servicios Administrativos de la Comunidad Autónoma de Euskadi*. Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia. Gasteiz. 1989.
- EUSKO JAURLARITZA: *Komunikazioaren gidaliburua. Guía de la comunicación*. Euskadi 1993. Eusko Jaurlaritza. Gasteiz. 1993.
- EUSKO JAURLARITZAKO HEZKUNTZA, UNIBERTSITATE ETA IKERKETA SAILA: *Hezkuntz Administraziooko behin-behineko hiztegia*. Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia. Donostia. 1988.
- EUSKO JAURLARITZAKO HEZKUNTZA, UNIBERTSITATE ETA IKERKETA SAILA: *Hezkuntz Administraziooko behin-behineko hiztegia. 1. Gaztelania-euskara*. Euskara Zerbitzua. Gasteiz. 1993.
- EUSKO JAURLARITZAKO HEZKUNTZA, UNIBERTSITATE ETA IKERKETA SAILA: *Hezkuntz Administraziooko behin-behineko hiztegia. 2. Euskara-gaztelania*. Euskara Zerbitzua. Gasteiz. 1993.
- EUSKO LEGEBILTZARREKO ITZULTZAILEAK: *Agintaritza-aldizkarietatikako hitz bilduma. Vocabulario de los Boletines Oficiales*. Arabako Foru Aldundia. Gasteiz. 1985.
- HERRI-ARDURALARITZAREN EUSKAL ERAKUNDEA: *Administraziorako euskal eskuliburua*. Herri-Arduralaritzaren Euskal Erakundea. Gasteiz. 1986.

- HIZKUNTZA POLITIKARAKO IDAZKARITZA NAGUSIA ETA HERRI-ARDURALARITZAREN
EUSKAL ERAKUNDEA: *Euskal Herriko Herri Erakundeen Barne Errotulazioa*. HAAE. Bilbao. 1992.
- UZEI: *Politika/1 hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1980.
- UZEI: *Politika/2 hiztegia*. ELKAR. Donostia. 1980.
- UZEI: *Zuzenbidea/1*. ELKAR. Donostia. 1985.
- UZEI: *Zuzenbidea/2*. ELKAR. Donostia. 1985.

III. Hiztegi orokorrak

A. Euskal hiztegiak

- ADOREZ 1: *Sinonimoen hiztegia*. Bostak bat. Bilbao. 1983.
- ADOREZ 2: *Euskararako hiztegia*. Bostak bat. Iruñea. 1986.
- ADOREZ 3: *Sinonimoen hiztegia. Antonimoduna*. Bostak bat. Bilbao. 1988.
- ADOREZ 4: *Euskararako hiztegia. Oinarrizkoa*. Bostak bat. Bilbao. 1990.
- ADOREZ 5: *Eskola-hiztegia*. Bostak bat. Bilbao. 1991.
- ADOREZ 6: *Europa hiztegia. Eskola berrirakoa. Irudiz hornitua*. Bostak bat. Bilbao. 1993.
- AIZKIBEL, J. Francisco de: *Diccionario basco-español: euskeratik erderara biurtzeko iztegia*, 3 liburuki. 2. argitalpena. GESTINGRAF. Bilbao. 1989.
- AÑIBARRO, Pedro Antonio de: *Voces bascongadas*. Ediciones de la Caja de Ahorros Vizcaina. Bilbao. 1963.
- ARRIAGA, José Luis: *Diccionario castellano-vasco, vasco-castellano. Gaztelania-euskera, euskera-gaztelania hiztegia*. 4. argitalpena. Mensajero-Gero. Bilbao. 1992.
- AZKUE, Resurrección M.^a de: *Diccionario vasco-español-francés*. Euskaltzaindia. Bilbao. 1984.
- CASENAVE-HARIGILE, Junes: *Hiztegia. Français-euskara. Zuberotar euskalkitik abiatzez*. Hitzak. Atarratze. 1989.
- EKITEN TALDEA: *Bi 2000 mila hiztegia*. ELKAR. Bilbao. 1991.
- EUSKO JAURLARITZAKO HEZKUNTZA, UNIBERTSITATE ETA IKERKETA SAILA: *Euskararen oinarrizko hiztegia. Maiztasun eta prestasun azterketa*. Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia. Gasteiz. 1988.
- GRIERA, A.: *Vocabulario vasco (ensayo de una interpretación de la lengua vasca)*, 2 liburuki. Instituto Internacional de Cultura Románica. Abadía San Cugat del Vallés. 1960.
- HERRI-ARDURALARITZAREN EUSKAL ERAKUNDEA: *Azkue hiztegiaren aurkibidea*. Herri-Arduralaritzaren Euskal Erakundea. Gasteiz. 1987.
- LANDUCCIO, N.: *Dictionarium linguæ cantabricæ (1562)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Donostia. 1958.

- LARRAMENDI, Manuel DE, S.J.: *Diccionario trilingüe del castellano, bascuence y latín*. 350 aleko argitalpen faksimila. Txertoa argitaldaria. Iruñea. 1984.
- LHANDÉ, Pierre: *Dictionnaire basque-français et français-basque*. Tome I. Dictionnaire basque-français. Gabriel Beauchesne, Éditeur. Paris. 1926.
- LÓPEZ DE MENDIZÁBAL, Isaac: *Diccionario vasco-castellano*. 5. argitalpena. Auñamendi. Donostia. 1962.
- MICHELENA, Luis: *Orotariko Euskal Hiztegia (A-Ama)*. Euskaltzaindia. Editorial Desclée de Brouwer, S.A. Ediciones Mensajero, S.A. Bilbao. 1987.
- MICHELENA, Luis: *Orotariko Euskal Hiztegia (Ame-Asd)*. Euskaltzaindia. Editorial Desclée de Brouwer, S.A. Ediciones Mensajero, S.A. Bilbao. 1989.
- MICHELENA, Luis: *Orotariko Euskal Hiztegia (Ase-Bapuru)*. Euskaltzaindia. Editorial Desclée de Brouwer, S.A. Ediciones Mensajero, S.A. Bilbao. 1989.
- MICHELENA, Luis: *Orotariko Euskal Hiztegia (Bar-Berp)*. Euskaltzaindia. Editorial Desclée de Brouwer, S.A. Ediciones Mensajero, S.A. Bilbao. 1990.
- MICHELENA, Luis: *Orotariko Euskal Hiztegia (Berr-Daf)*. Euskaltzaindia. Editorial Desclée de Brouwer, S.A. Ediciones Mensajero, S.A. Bilbao. 1992.
- MICHELENA, Luis: *Orotariko Euskal Hiztegia (Dag-Erd)*. Euskaltzaindia. Editorial Desclée de Brouwer, S.A. Ediciones Mensajero, S.A. Bilbao. 1993.
- MOCOROA: Justo M.^a: «*Ortik eta hemendik*». *Repertorio de locuciones del habla popular vasca*, 2 liburuki. Labayru, Eusko Jaurlaritza eta Etor. Bilbao. 1990³⁹.
- MUJKA, Luis M.^a: *Diccionario General Técnico. 1. Castellano-euskara*. Ediciones Vascas argitaletxea. Bilbao. 1977.
- MUJKA, Luis M.^a: *Hiztegi Orokor Teknikoa. 2. Euskara-gaztelera*. Ediciones Vascas argitaletxea. Bilbao. 1977.
- MUJKA, Plácido: *Diccionario castellano-vasco*. Tercera edición revisada y abreviada. Editorial Mensajero. Bilbao. 1980.
- MUJKA, Plácido: *Diccionario vasco-castellano*, 2 liburuki. Editorial Mensajero. Bilbao. 1981.
- ROMÁN DE BERA, P.: *Diccionario castellano-vasco*. 4. argitalpena. Auñamendi. Donostia. 1975.
- SARASOLA, Ibon: *Hauta-lanerako euskal hiztegia (A-aurten)*. Gipuzkoako Aurrezki-Kutxa Probintziala. Donostia. 1984.
- SARASOLA, Ibon: *Hauta-lanerako euskal hiztegia (Aurtiki-ebaki)*. Gipuzkoako Aurrezki-Kutxa Probintziala. Donostia. 1985.

³⁹ [62.99266.084] galdutako sarrerek dira.

- SARASOLA, Ibon: *Hauta-lanerako euskal hiztegia (Ebaki-gabizain)*. Gipuzkoako Aurrezki-Kutxa Probintziala. Donostia. 1985.
- SARASOLA, Ibon: *Hauta-lanerako euskal hiztegia (Gabizain-hegazterren)*. Gipuzkoako Aurrezki-Kutxa Probintziala. Donostia. 1985.
- SARASOLA, Ibon: *Hauta-lanerako euskal hiztegia (Hegazti-jabe)*. Gipuzkoako Aurrezki-Kutxa Probintziala. Donostia. 1985.
- SARASOLA, Ibon: *Hauta-lanerako euskal hiztegia (Jabedun-loratze)*. Gipuzkoako Aurrezki-Kutxa Probintziala. Donostia. 1991.
- SARASOLA, Ibon: *Hauta-lanerako euskal hiztegia (Lorbide-orbain)*. Gipuzkoako Aurrezki-Kutxa Probintziala. Donostia. 1993.
- SOTA, Manuel de la; LAFFITTE, Pierre eta AKESOLO, Lino: *Diccionario Retana de Autoridades del Euskera*, 9 liburuki. Editorial la Gran Enciclopedia Vasca (I/VI. liburukiak) eta GESTINGRAF (VII/IX). Bilbao. 1989.

B. *Gaztelerazko hiztegiak*

- ALFARO, Ricardo J.: *Diccionario de anglicismos*. 2. argitalpena. Gredos. Madril. 1970.
- CASARES, Julio: *Diccionario ideológico de la lengua española*. Editorial Gustavo Gili, S.A. Barcelona. 1992. 2. argitalpena, 18. tirada.
- CORRIPIO, Fernando: *Diccionario práctico. Incorrecciones, dudas y normas gramaticales*. Larousse. Barcelona, 1988.
- ESPASA: *Gran diccionario de sinónimos y antónimos*. 4. argitalpena. Espasa-Calpe. Madril. 1991.
- MOLINER, María: *Diccionario de uso del español*, 2 liburuki. Gredos. Madril. 1984.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: *Diccionario de la lengua española*. Hogeita batgarren argitalpena. Real Academia Española. Madril. 1992.

C. *Hizkuntza aniztun hiztegiak*

- FONTANILLO MERINO, Enrique: *Diccionario de las lenguas de España*. Ediciones Generales Anaya. Madril. 1985.

IV. **Hiztegi etimologikoak**

- AGUD, Manuel eta TOVAR, Antonio: *Diccionario etimológico vasco. I. A-Ardui*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Donostia. 1989.
- AGUD, Manuel eta TOVAR, Antonio: *Diccionario etimológico vasco. II. Ar-dun-Beuden*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Donostia. 1990.

- AGUD, Manuel eta TOVAR, Antonio: *Diccionario etimológico vasco. III. Beule-Egileor / Babarraso-Bazur*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Donostia. 1991.
- AGUD, Manuel eta TOVAR, Antonio: *Diccionario etimológico vasco. IV. Egiluma-Galanga*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Donostia. 1991.
- AGUD, Manuel eta TOVAR, Antonio: *Diccionario etimológico vasco. V. Galanil-loza*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Donostia. 1992.
- COROMINAS, Joan: *Breve diccionario de la lengua castellana*. 3. argitalpen oso zuzendu eta hobetua. Gredos. Madril. 1990.
- NOVIA DE SALCEDO, Pedro: *Diccionario etimológico del idioma bascongado*, 4 liburuki. GESTINGRAF. Bilbao. 1989.
- SEGURA MUNGUÍA, Santiago: *Diccionario etimológico latino-español*. Ediciones Generales Anaya. Madril. 1985.

V. Gramatikak

- ALARCOS LLORACH, Emilio: *Estudios de gramática funcional del español*. 3. argitalpena. Gredos. Madril. 1982.
- ALTUBE, Seber: *Erderismos*. Euskaltzaindia. Bilbao. 1975.
- AZKUE, Resurrección M.^o de: *Morfología vasca*, 3 liburuki. Editorial La Gran Enciclopedia Vasca. Bilbao. 1969.
- EUSKAL HERRIKO ZIENTZI FAKULTATEA: *Unibertsitate-hedakuntzazko koadernoak. Euskara gaurkotzeko bideak*. Euskal Herriko Unibertsitateko Argitarapen Zerbitzua. Bilbao. 1987.
- EUSKALTZAINDIA: *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak*. Comunidad Foral de Navarra. Departamento de Educación y Cultura. Instituto Príncipe de Viana eta Euskaltzaindia. Iruñea. 1985.
- EUSKALTZAINDIA: *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-1 (Eraskina)*. Euskaltzaindia. Bilbao. 1987.
- EUSKALTZAINDIA: *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-II*. Euskaltzaindia. Bilbao. 1987.
- EUSKALTZAINDIA: *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-I-II (Gai aurkibidea)*. Euskaltzaindia. Bilbao. 1988.
- EUSKALTZAINDIA: *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-III*. Euskaltzaindia. Bilbao. 1990.
- GARATE, Gotzon: *Erderakadak*. Ediciones Mensajero, S.A. - GERO Euskal Liburuak. Bilbao. 1988.
- GILI GAYA, Samuel: *Curso superior de sintaxis española*. 15. argitalpena. Vox. Barcelona. 1985.
- HEZKUNTZA ETA KULTURA SAILA: *Bizkaieraren idaztarauak. Deklinabidea eta aditza*. Euskara Zerbitzua. Gasteiz. 1985.

- HEZKUNTZA ETA KULTURA SAILA: *Bizkaierazko joskera*. Euskara Zerbitzua. Gasteiz. 1989.
- MITXELENA, Koldo: *Euskal idazlan guztiak VII. Hizkuntzalaritzaz II*. «Euskal hitzak zein diren» (125-133 orr.). Euskal Editoreen Elkarte. Donostia. 1988.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: *Esbozo de una nueva gramática de la lengua española*. Espasa-Calpe. Madril. 1989.
- VILLASANTE, Luis: *Estudios de sintaxis vasca*. 2. argitalpena. Editorial Franciscana Aranzazu. Burgos. 1983.
- VILLASANTE, Luis: *La H en la ortografía vasca*. Editorial Franciscana Aranzazu. Burgos. 1980.
- VILLASANTE, Luis: *La oración causal en vasco*. Editorial Franciscana Aranzazu. Burgos. 1986.
- VILLASANTE, Luis: *Palabras compuestas y derivadas*. 3. argitalpena. Editorial Franciscana Aranzazu. Burgos. 1981.
- VILLASANTE, Luis: *Sintaxis de la oración compuesta*. 2. argitalpena. Editorial Franciscana Aranzazu. Burgos. 1979.
- VILLASANTE, Luis: *Sintaxis de la oración simple*. Editorial Franciscana Aranzazu. Burgos. 1980.

VI. Itzulgintzari buruzko zenbait liburu, artikulua eta aldizkari interesgarri

- AGIRRE GARAI, Jon: «El lenguaje administrativo en euskera. Situación y perspectivas». *Revista de Lengua y dret*, 11. zk.
- BERASATEGI LARDIZABAL, José Inazio: «La traducción jurídico-administrativa en el País Vasco». *Revista de Lengua y dret*, 13. zk.
- CALVO RAMOS, L.: *Introducción al estudio del lenguaje administrativo. Gramática y textos*. Gredos. Madril. 1980.
- CORNU, Gerard: *La Linguistique Juridique*. Montchrestien. Paris. 1990.
- GARCÍA YEBRA, Valentín: *En torno a la traducción*. 2. argitalpen zuzendu eta emendatua. Gredos. Madril. 1989.
- GARCÍA YEBRA, Valentín: *Teoría y práctica de la traducción*, 2 liburuki. 2. argitalpen zuzendua. Gredos. Madril. 1984.
- HERRI-ARDURALARITZAREN EUSKAL ERAKUNDEA: *Administrazioko hizkera eta terminologiaren jardunaldiak*. HAAE. Gasteiz. 1989.
- LANGAGE DU DROIT ET TRADUCTION. Essais de jurilinguistique. Dir. Jean-Claude Gémard. Linguatex-Conseil de la langue française. Québec. 1982.
- MENDIGUREN, Xabier: *Itzulpen teoriaren ezagupenak*. Itzultzaile Eskola. Donostia. 1983.

- MENDIGUREN, Xabier: *Itzulpengintza. Historia eta teoria*. ELKAR. Donostia. 1991.
- META. 24. liburukia, 1. 1970. Numéro spécial. La Traduction Juridique. Les Presses de l'Université de Montréal, 1979.
- MOUNIN, Georges: *Los problemas teóricos de la traducción*. Gredos. Madrid. 1977.
- NAVARRO, Koro eta MENDIGUREN, Xabier: *Testu literario eta pragmatikoak*. Itzultzaile Eskola. Donostia. 1984.
- ORTEGA Y GASET, José: «Miseria y esplendor de la traducción. Elend und Glanz der Übersetzung». DTV.
- PAZ, Octavio: *Traducción: Literatura y literalidad*. Tusquets. Barcelona. 1981.
- PRIETO DE PEDRO, Jesús: «Los vicios del lenguaje legal. Propuestas de estilo». *La calidad de las leyes. Txosten eta Agiriak*. Eusko Legebiltzarra. Gasteiz. 1989.
- RUSSELL, Peter: *Traducciones y traductores en la península ibérica (1400-1550)*. Escuela Universitaria de Traductores e Intérpretes. Barcelona. 1985.
- SANTOYO, Julio César: *El delito de traducir*. Universidad de León. León. 1985.
- SANTOYO, Julio César: *Fidus interpres*, 1. liburukia. Universidad de León. 1987.
- SANTOYO, Julio César: *Teoría y crítica de la traducción: Antología*. Universidad Autónoma de Barcelona. Barcelona. 1987.
- SANTOYO, Julio César: *Traducción, traducciones, Traductores: Ensayo de bibliografía española*. Universidad de León. León. 1987.
- SANTOYO, Julio César eta VERDAGUER, Isabel: *De clásicos y traductores*. Julio César Santoyo, Isabel Verdaguer. Barcelona. 1987.
- SCHOKEL, L. Alonso eta ZURRO, Eduardo: *La traducción bíblica: lingüística y estilística*. Ediciones Cristiandad. Madrid. 1977.
- STEINER, George: *Después de Babel - Aspectos del lenguaje y la traducción*. Fondo de Cultura Económica. Madrid. 1981.
- STUDIES IN NATURAL LANGUAGE PROCESSING: *Machine translation. Theoretical and methodological issues*. Edited by Sergei Nirenburg. Melbourne. Australia. 1987.
- URRUTIA, Andrés: *Euskara legebidean*. Deustuko Unibertsitatea. Bilbao. 1990.
- VAN DIJK, Teun A.: *Texto y contexto*. Cátedra. Madrid. 1988.
- VÁZQUEZ-AYORA, Gerardo: *Introducción a la traductología*. Georgetown University School of Languages and Linguistics. Washington. 1977.
- WANDRUSZKA, Mario: *Interlingüística / Esbozo para una nueva ciencia del lenguaje*. Gredos. Madrid. 1980.

- WANDRUSZKA, Mario: *Nuestros idiomas, comparables e incomparables*. Gredos. Madril. 1976.
- ZABALETA, Josu: *Euskal itzulpenaren antologia I*. Itzultzaile Eskola. Donostia. 1984.
- ZIERER, Ernesto *Algunos conceptos básicos de la ciencia de la traducción*. Universidad Nacional de Trujillo. Trujillo (Perú). 1979.

Aldizkariak:

Babel

ITZULTZAILE ESKOLA ETA EIZIE: *Senez*

LE CONSEIL INTERNATIONAL DE LA LANGUE FRANÇAISE: *La banque de mots*

META: *Cuadernos de Traducción*

UZEI: *Berba*

VII. Euskaltzaindiak emandako zenbait erabaki, gomendio eta adierazpen

- EUSKALTZAINDIA: «Zenbakien idazkeraz» [1992, otsailak 28]. *Euskera*, 1992, 12. separata. Bilbao. 1992.
- EUSKALTZAINDIA: «Arabera / arauera» [1991, ekainak 28]. *Euskera*, 1991, 3. separata. Bilbao. 1992.
- EUSKALTZAINDIA: «Arazi / erazi» [1992, ekainak 26]. *Euskera*, 1992, 12. separata, eta 3. separata. Bilbao. 1992.
- EUSKALTZAINDIA: «aurrealde / aurrekalde, atzealde / atzekalde ...» [1992, maiatzak 29]. *Euskera*, 1992, 12. separata, eta 3. separata. Bilbao. 1992.
- EUSKALTZAINDIA: «baitu / bait-du / bait du» [1992, maiatzak 29]. *Euskera*, 1992, 12. separata, eta 3. separata. Bilbao. 1992.
- EUSKALTZAINDIA: «Bat eta batzuk-en deklinabidea» [1991, maiatzak 31]. *Euskera*, 1991, 3. separata. Bilbao. 1992.
- EUSKALTZAINDIA: «Euskaltzaindiaren adierazpena euskara batuaz». 1993, maiatzak 28.
- EUSKALTZAINDIA: «Euskaltzaindiaren agiria euskal itzei buruz» [1959, apirilak 2]. *Euskera* IV. Bilbao. 1959.
- EUSKALTZAINDIA: «Euskaltzaindiaren bigarren agiria euskal hitzei buruz» [1991, apirilak 26]. *Euskera*, 1991, 3. separata. Bilbao. 1992.
- EUSKALTZAINDIA: «Hitz-elkartuen osaera eta idazkera. Euskaltzaindiaren gomendio-arauak» [1992, ekainak 26]. *Euskera*, 1992, 12. separata, eta 3. separata. Bilbao. 1992.
- EUSKALTZAINDIA: «Iritzi/eritzi» [1991, ekainak 28]. *Euskera*, 1991, 3. separata. Bilbao. 1992.

- EUSKALTZAINDIA: «Lerroz aldatzean marratxoak nola jarri» [1991, irailak 27]. *Euskera*, 1991, 3. separata. Bilbao. 1992.
- EUSKALTZAINDIA: «Letra larrien erabilera euskaraz» [1990, urriak 29]. *Euskera*, 1991, 3. separata. Bilbao. 1992.
- EUSKALTZAINDIA: «Ordinalak» [1991, urriak 21]. *Euskera*, 1991, 3. separata. Bilbao. 1992.
- EUSKALTZAINDIA: «Zenbakien deklinabideaz» [1992, otsailak 28]. *Euskera*, 1992, 12. separata. Bilbao. 1992.
- EUSKALTZAINDIA: *Bergara-ko biltzar ondoko erabakiak*. *Euskera*. Bilbao. 1979
- EUSKALTZAINDIA: *Hitz-elkarketa/1. LEF Batzordearen lanak*. Euskaltzaindia. Bilbao. 1987.
- EUSKALTZAINDIA: *Hitz-elkarketa/3. LEF Batzordearen lanak*. Euskaltzaindia. Bilbao. 1991.
- EUSKALTZAINDIA: *Hitz-elkarketa/4. Hitz elkartuen osaera eta idazkera. LEF batzordearen emaitza. Euskaltzaindiaren gomendio-arauak*. Euskaltzaindia. Bilbao. 1993.
- EUSKALTZAINDIA: *Maileguzko hitz berriei buruz Euskaltzaindiaren erabakiak*. Euskaltzaindia. Bilbao. 1986.
- EUSKO JAURLARITZAKO HEZKUNTZA, UNIBERTSITATE ETA IKERKETA SAILA: *Euskaltzaindiak batasunerako eskaini dituen erabakiak*. Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia. Bilbao. 1987.

VIII. Euskaratutako legezko zenbait testu

- GANDARIAS, María Inés; LOBERA, Anjel: *Apirilaren 27ko 521/1990 Legegintzazko Erret Dekretua, Lan Prozedurari buruzko Legearen testu artikulatua onetsi zuena («EBO», maiatzak 2; OZ: «EBO», maiatzak 23)*. Ilustre Colegio de Abogados del Señorío de Vizcaya. Bilbao. 1992.
- HERRI-ARDURALARITZAREN EUSKAL ERAKUNDEA: *Administrazioaren Jardunbideari Buruzko Legea (euskaraz eta gaztelaniaz)*. HerriArduralaritzaren Euskal Erakundea. Bilbao. 1990.*⁴⁰
- HERRI-ARDURALARITZAREN EUSKAL ERAKUNDEA: *Administrazioaren Jardunbideari Buruzko Legea. Eraskina (hiztegia eta terminologia)*. Herri-Arduralaritzaren Euskal Erakundea. Bilbao. 1992.
- HERRI-ARDURALARITZAREN EUSKAL ERAKUNDEA: *Europako Ekonomia-Elkartearen Eratze-Itunea (euskaraz eta gaztelaniaz)*. Herri-Arduralaritzaren Euskal Erakundea. Bilbao. 1991.*

⁴⁰ *Ez da itzultzailearen izena agiri.

- HERRI-ARDURALARITZAREN EUSKAL ERAKUNDEA: *Europako Agiri Bakuna (euskaraz eta gaztelaniaz)*. Herri-Arduralaritzaren Euskal Erakundea. Bilbao. 1991.*
- HERRI-ARDURALARITZAREN EUSKAL ERAKUNDEA: *Toki-Jaurbidearen Oinarriak arautzen dituen Legea (euskaraz eta gaztelaniaz)*. Herri-Arduralaritzaren Euskal Erakundea. Bilbao. 1992.*
- JAURLARITZAKO LEHENDAKARITZAKO IDAZKARITZA: *Europako Akta Bakarra. Europako Ekonomi Komunitatea*. Hizkuntz Politikarako Idazkaritza Nagusia. Bilbao. 1990.*

IX. Euskarazko testu teknikoak

- ELHUYAR: *Kontabilitate-plan orokorra*. ELKAR. Donostia. 1990.
- LACRUZ BERDEJO, José Luis: *Zuzenbide zibileko hastapenak*. ELKAR. Iruñea. 1992.

X. Idazkuntza lantzeko bibliografia

- ABC: *Libro de estilo de ABC*. 5. argitalpena. Ariel. Bartzelona. 1993.
- ARRASATE MUGERZA, Manu: *Euskarazko albistegietarako esku-liburua*. EITB. Bilbao. 1992.
- DÍAZ DE COSSIO, Roger; DÍAZ RUIZ, Ignacio; eta SCHUMACHER, M.ª Esther: *Escriba mejor*. Limusa. Mexiko. 1988.
- EFE AGENTZIA: *Manual de español urgente*. 6. argitalpen zuzendu eta zabaldua. Cátedra. Madril. 1989.
- ESTEVEZ, Clotilde: *Cómo mejorar mi redacción. Curso de expresión escrita para enseñanzas medias*. Fher. Bilbao. 1986.
- EUSKALDUNON EGUNKARIA: *Estilo liburua*. Egunkaria, S.A. Donostia. 1992.
- GÓMEZ TORREGO, Leonardo: *Manual de español correcto*, 2 liburuki. Arco/Libros, S.A. Madril. 1989.
- LINARES, Mario: *Estilística. Teoría de la puntuación. Ciencia del estilo lógico*. Paraninfo, S.A.
- LOPETEGI, Eskarne: *Hizkuntza zuzen erabiltzeko arau eta proposamen-bilduma*. Eusko Jaurlaritza. Gasteiz. 1993.
- METZ, M.L.: *Redacción y estilo. Una guía para evitar los errores más frecuentes*. 2. argitalpena. Trillas. Mexiko. 1990.
- MIGUEL, Armando de: *La pervisión del lenguaje*. 4. argitalpena. Espasa-Calpe. Madril. 1989.
- MINISTERIO PARA LAS ADMINISTRACIONES PÚBLICAS: *Manual de estilo del lenguaje administrativo*. 1. argitalpenaren 2. inprimaketa. MAP. Madril. 1991.

- ODRIOZOLA, Juan Carlos eta ZABALA, Igone: *Hitz-ordena, galdegaia eta komaren erabilera*. Euskal Herriko Unibertsitateko Argitarapen Zerbitzua. Bilbao. 1992.
- QUENEAU, Raymond: *Ejercicios de estilo. Versión de Antonio Fernández Ferrer*. 4. argitalpena. Cátedra. Madril. 1991.
- SERAFINI, M.ª Teresa: *Cómo redactar un tema. Didáctica de la escritura*. Paidós. Barcelona. 1989.
- ZUBIMENDI, José Ramón eta ESNAL, Pello: *Idazkera-liburua*. Eusko Jaurlaritza. Gasteiz. 1993.

Bilbao, 1993.eko urriak 28.

Johannes Jesús Salbagile, Gabriel Arestiren *Maldan Beheraz* (II partea)

Koldo Jule Garai

0. Sarrera

Orain hiru urte hasi ginen azterketa hau burutzen. Urte bete eman ondoren luzeegi generitzon eta bi partetan berezirik eman behar argitara. Artean Aurelia Arkotxak bere tesia defendatu zuen baina ez genuen eskutan erabiltzeko betarik izan. Ea noiz argitaratukoaren begira ez dugu gure emaitzekin alderatu.

Argitaratu den gure lehen partea espazioari dagokio, adibide gisa Hariztiaren komentarioari deusola, ez espaziora mugaturik hala ere. Bigarreno hau, berriz, denboraz dabil, eta tartean komentatzeko faltan genuen poema moeta bakoitzeko adibide bana egin dugu; aurrekoa antzo denboratan bakarrik lotu barik. Honela datoz bada eman diren urratsak:

- denbora (konteptuei argi eginez)
- bigarren hurbilketa: Poemen analisisa

- Untergang
- Requiem
- Partiera
- Kaminoan eginiko gogoeta eroak
- Ditzaren bitartez

- denbora sintaktikoa

- Ahapaldien egitura

- konklusioa gurean.

Atariko hau bukatzeko eskerrik beroenak gure irakurle pazientziak harturikoei; bereziki Ana Isabel Moralesi, Joxe Azurmendiri, Iñaki Alde-

koari, Jon Kortazarri, eta Joan Otaegiri, irakurri eta egin dizkiguten kritika ongarriengatik.

1. Denbora

Lehena: Burnt Norton

|

Denbora presentea eta denbora pasatua
 acaso daude presente biac dembora futuroan,
 eta dembora futuraa contenituric dembora pasatuan.
 Dembora guztia presente baldin badago eternalqui
 irredimible da dembora guztia.
 Gertha ahal içan cena abstractione bat da,
 Bakarric speculationezco mundu batetan
 possibilitate perpetual baten ancean dirauena.
 Gertha ahal içan cenac eta gerthatu cenac
 bethi presente dagoen fin batetara desarratzen
 dute.⁴¹

Beti errealitatearen bila. Erreal den oro sakratua da. Sakratua dena eternoa da. Gizasemealaben arazorik larriena heriotza izanik, zergatik egiten gara hil? Zergatik goaz zahartzuz? Zioak denboraren iragatean leudeke:

«Una forma, sea cual fuere, por el hecho de que existe como tal se debilita y se gasta; para retomar vigor le es menester ser rearsorbida en lo amorfo, aunque solo fuera un instante; ser integrada en la unidad primordial de que salió; en otros términos volver al caos (en el plano cósmico), a la *orgia* (en el plano social) a las *tinieblas* (para las simientes, el *agua*, bautismos en el plano humano, *Atlántida* en el plano histórico, etc.)».⁴²

Denbora dagoen bitarteo hilen gara, beraz, denbora hiltzen badugu bizirik iraungo guk eterno⁴³:

«... una regeneración periódica del tiempo presupone, en forma más o menos explícita, y en particular en las civilizaciones históricas,

⁴¹ Gabriel ARESTI, Joseba SARRIONANDIA, Jon Juaristi; *Eliot euskaraz*, Donostia, Hordago 1984. 29.orr

⁴² Mircea ELIADE; *El Mito del Eterno Retorno; Arquetipo y Repeticion*, Madrid, Alianza Editorial, 1972, 85.orr.

⁴³ «... si *Prajapati es el año, el año es la muerte*. Al que sabe esto, la muerte no lo alcanza.»

una creación nueva, es decir, una repetición del acto cosmogónico. Y esa concepción de una creación periódica, esto es, de la regeneración cíclica del tiempo, plantea el problema de la *absolución de la historia*.⁴⁴

Bestalde, denbora sakratua *Illo Tempus*-a jainkoena da, denbora eza; baina gizakiak jatorrizko bekatua egin zuen eta ordutik hona jainkoekin eternitate hori gozatu beharrean zahartzea datorkigu, edo bestela esan, gizakiaren munduratzea negarrez eta biluzik gertatu ohi da:

«...la necesidad del hombre primitivo de librarse del recuerdo del *pecado*, es decir, de una secuencia de acontecimientos *personales* cuyo conjunto constituye la *historia*». ⁴⁵

«Como consecuencia de una falta ritual, las comunicaciones entre el cielo y la tierra se interrumpieron y los dioses se retiraron a las alturas.»⁴⁶

Lekuarekin gertatzen zen antz-antzean, hilu maila kosmikoen bilkurak, hiru denbora kosmikoen batzanketak komunikazio totala lortuko luke eta, hontaz, *ilto tempusaren berrezarpena*.

Bai denboraren bai lekuaren erabilpenotan bi ibilbide nagusi hauek agiri zaizkigu:

1. Abstalkzio bidea, gauzatze guzti hauen eragin-ondorio kate baten teilakaketa.
2. kontzeptu hori sinbolu batez ordezkatzeko da, eta sinbolu horrek forma fisiko bat hartzen du; analogiaz lotzen zaionez zelanteko konkretizatze edo begizatze bat legokioke eta holan aurrekoaren kontrako bidea litzateke.

Esateko, Leku Espazio bilakatzen da; espazio izan dadin hiru maila kosmikoen bilkura sartzen da jokoan, eta honek ikaragarriko kontzeptualizatze lana eskatzen du. Arazo teknikoa gaintzeko Infernua lurrazpian kokatzen dugu; zerua zerurantz dagoen edozertan, airea bera ere izan daitekeelarik; eta hirurotara dagoen elementuren bat bilatzen

Mircea ELIADE; *El Mito del Eterno Retorno; Arquetipo y Repetición* «Regeneración continua del tiempo», Madrid, Alianza editorial, 1972, 77.orr.

⁴⁴ Mircea ELIADE; *El Mito del Eterno Retorno; Arquetipo y Repetición* «La regeneración del tiempo», Madrid, Alianza editorial, 1972, 55.orr.

⁴⁵ Mircea ELIADE; *El Mito del Eterno Retorno; Arquetipo y Repetición*, «Regeneración continua del tiempo», Madrid, Alianza editorial, 1972, 74.orr.

⁴⁶ Mircea ELIADE; *El mito del Eterno Retorno; Arquetipos y repetición*, «Regeneración continua del tiempo», Madrid, Alianza editorial, 1972, 88.orr

dugu gure inguruan. Hurbilen datekeena zuhaitza dukegu; berez, badakigu zuhaitzak ez duela zerua ikutzen, eta sustraien inguruan aitzurtuz ez dugula inongo inferorik idoroko, baina zuhaitzaren itxurak irudimenaren lana ondo asko errazten digu. Lehen erabili kontzeptuak zuhaitzan kokatzen ditugu.

Bada, hala eta bere, leku eta denboren arteko desberdintasunik. Lekua askoz bere grafikoagoa dugu, begibistakoagoa betiere. Abstrakzioan kausa-ondorioa aipatu dugu, eta kausan bertan esku hartzeko ez dugunez ahalmenik, ondorioei eragin beharko diegu pentsaturik honetara kausari ere oratzen diogula. Denbora izadiaren aroetan zertuko zaigu eta aroak ziklo bihurtuz zenbakietan genuke kontzeptualizatzeko bidea:

«...lo esencial es que en todas partes existe una concepción del fin y del comienzo de un período temporal, fundado en la observación de los ritos biocósmicos, que se encuentran en un sistema más vasto, el de las purificaciones periódicas (cf. purgas, ayunos, confesión de los pecados, etc., al consumir la nueva cosecha) y de la generación periódica de la vida.»⁴⁷

Denboraren ezaugarririk harrigarriena zera litzateke: beti berbera izanik, segundu bakoitzeko errepikapen konstantea, berorrek gauzei ezberdin erazi diela. Aroak daroaz gauzak zahartu. Negua beti negu, udaberria udaberri, baina ez ditugu ez negu ez udaberri berdin bi. Honetan legoke zenbaki eta denboraren arteko parekotasuna, analogiaz bata bestea ordezkatzeko ahalmena eskuera jarriko diguna gero.

Aro guztiak berdin ez diren legetxez zenbaki guztiak ez dirateke berdin. Berezitasunok edo berez dituzte edo beste zerbaiten sinbolu bihurtuz gainezartzen zaizkie; Negua negua da udaberria ez delako eta, era berean, heriotzaren sinbolua izan daiteke. Zazpia⁴⁸ inparra izateaz gain judeguren ustetan orotasunaren sinbolua ere bazen. Hiruaren inguruan matematiketan ezzen esangura sinbolikoetan ere Pitagoras ibili zitzaigun. Zirkulua mila aldedun irudi geometrikoa izateaz landa aldiko baten uste zuten planeten higidurak margozturiko irudi zerutiara ere bazela zeinek hain zuen harmonia perfektua eratzen ezen ez baitzuen parekorik musen munduan ere.

⁴⁷ Mircea Eliade; *El mito del Eterno Retorno; Arquetipos y repetición*, Madrid, Alianza editorial, 1972, 54.orr

⁴⁸ «...cuando los siete planetas se reúnen en el signo Cáncer (*Invierno Grande*) se producirá un diluvio; cuando se encuentre en el signo de Capricornio (es decir, en el solsticio de verano del *Año Magno*) el universo entero será consumido por el fuego.» M. ELIADE; *op. cit.*, 84.orr.

Konturako dugu, halaber, continuum guztiek antolaketa behar dutela;

«...los cortes del tiempo son ordenados por los rituales que rigen la renovación de las reservas alimenticias; es decir, los rituales que aseguran la continuidad de la vida de la comunidad entera.(...) ..el fin de un periodo y el principio de un nuevo periodo.»⁴⁹

Absolutizatzeke zer erlatiboen katea moztu eta konstante batzuez arautu behar da. Hementxe sartuko litzaiguke zenbakien esku hartze nagusia:

«...cuando ocurre ese corte de tiempo que es el Año asistimos no sólo al cese efectivo de cierto intervalo temporal, sino también a la abolición del año pasado y del tiempo transcurrido. Tal es (...) el sentido de las purificaciones rituales: una combustión, una anulación de los pecados y de las faltas del individuo y de la comunidad en su conjunto, y no una simple *purificación*, es en realidad una tentativa de restauración, aunque sea momentánea, del tiempo mítico y primordial, del tiempo *puro*, el del *instante* de la creación. Todo Año Nuevo es volver a tomar el tiempo en su comienzo (...) al fin del año y en espera del Año Nuevo se repiten los momentos míticos del pasaje y del Caos a la Cosmogonía.»⁵⁰

Beraz, denbora sakralizatzeke, lehenik eta behin deskribatu egingo dugu; deskribatze honetan denborak daburduko zelanbaiteko abstrakzioa jasan du. Deskribaketan lorturiko konstanteak direla bide denbora esangurez puztuko da. Hurren, sinbolua bilatu beharko dugu, behar izana dugun bakoitzean abstrakzio prozesu guzti hau aurrez dezagun; sinbolua denbora bera abstraitzeko erabiliz daroagun tresna izango baita, elkarketak erraz daitezen lanabes eta lehengaien arteko parekotasunak jaretsiz. Halan bada; denborari esanahi berezi bat erantsirik sakralizatzen dugu. Esangura berezi hori errepikapen erritualaren bitartez lortzen da errepikatzen dena *garai hura* izanik. Ibiliko egitura, iraupena dela bide, zaharkitua da; bizitza ezin da konpondu⁵¹, bersortu behar da eta bersortzeko lehenik heriotza etorri beharko: inimizazioa, nahasmendu, batzea, itxuragaltzea, ihauteriak, Uholde Unibertaria, arau guztien ezabaketa, batasuna azken baten:

⁴⁹ Mircea ELIADE; *El Mito del Eterno Retorno; Arquetipo y Repetición*, Madrid, Alianza editorial, 1972, 53.orr.

⁵⁰ Mircea ELIADE; *op. cit.*, 56.orr.

⁵¹ «...la vida no puede ser reparada, sino tan sólo recreada mediante la repetición de la cosmogonía.» Mircea ELIADE; *op. cit.*, 79.orr.

«(El bautismo equivale a una muerte ritual del hombre antiguo seguida de un nuevo nacimiento. En el plano cósmico equivale al Diluvio: abolición de los contornos, fusión de todas las formas, regresión a lo amorfo.)»⁵²

«...la abolición de todas las normas y de ilustrar violentamente un trastrueque de los valores (...) y una licencia general, una modalidad orgiástica de la sociedad, en una palabra, una regresión de todas las formas en la unidad determinada. (...) ...simetría entre la disolución de la *forma* (...) ...en la tierra y la de las *formas* sociales en el caos orgiástico (...) estamos en presencia de un retorno a la unidad primordial, a la instauración de un régimen *nocturno* en el cual los límites, los perfiles, las distancias son indiscernibles...»⁵³

Halan historia deusestatzen da, halan denborak berak esanahi berezia bereganatzen du, zenbaki majikoez alegia. Itxuren galerak, useltzeak, lurrarekin bategiteak... garbiketa dakar, umontzira itzultzea; Berpizteak, aldiz, itxura berri batez berriro eraldatzea, izen berria baitaratztea,... esan nahi baita, kosmogonia baten errepikapena, bersorketa, bigarren jaiotza:

«1º. Los doce días intermedios prefiguran los doce meses del año (...) 2º. durante las doce noches correspondientes, los muertos vienen en procesión a visitar a sus familias (aparición del caballo, animal funerario por excelencia...) 3º. entonces es cuando los fuegos se apagan y vuelven a encenderse (...) 4º. es el momento de las iniciaciones, cuyos elementos esenciales están constituidos precisamente por la extinción y la reanimación del fuego. En el mismo conjunto mítico-ceremonial de fin de año transcurrido y del principio del Año Nuevo aún hemos de dar lugar a los hechos siguientes: 5º., luchas rituales entre dos grupos adversos, y 6º., presencia de elemento erótico (persecución de doncellas, casamientos "gandharvicos", orgías).»⁵⁴

Denborari buruz ulertu duguna laburbiltzeko esan dezakegu iniazioa batze/bereizte oposaketaren bitartez lortzen dela; Profanoa sakralizatzeo berez denetik bereiztu behar dela. Esate baterako, harria sakralizatu gura bada harrietarik asagotuko da, nolabait bere harri zertasunetik baztertua izanen da eta itxura zelakotasun berri honek esangura bereizkarria ezarriko dio; esangura hori sakratuarekin batzen delako bereganatzen duelarik. Lekua bada sakralizatzen dena, hiru maila kosmolojikoak bilduko ditu kosmogonia bat izanik; denbora bada amaitu/hasi jazokozaio. Beti aurreko

⁵² Mircea ELIADE; *op. cit.*, 61.orr.

⁵³ Mircea ELIADE; *op. cit.*, 68.orr.

⁵⁴ Mircea ELIADE; *op. cit.*, 67.orr.

itxura galdu, itxurabagean batzanduz, eta berria hartu; itxura esanguratsua, erreala, bereiztua eta sakratua.

«Esa eterna repetición del acto cosmogónico, que transforma cada Año Nuevo en inauguración de una era, que permite el retorno de los muertos a la vida y mantiene la esperanza de los creyentes en la resurrección de la carne.(...)»

Entonces los muertos podrán volver, pues todas las barreras entre muertos y vivos están rotas (¿acaso no es reactualizado el caos primordial?), y volverán, puesto que en ese instante paradójico el tiempo estará suspendido y por consiguiente podrán ser de nuevo contemporáneos de los vivos. Por otro lado, como entonces está en preparación una nueva creación, les es dado esperar un retorno a la vida, duradero y concreto.»⁵⁵

2. Bigarren hurbilketa: Poemen analisisa

A. *Untergang*

Egun honetan nire gogoak
utzi nai baitu mendia,
MALDAN BEHERA DOA AGURO
NIRE GORPUTZ BILUZIA.

Honera etorri baino leen ongi
ezautu nuen herria;
txiki-denboran eduki nuen
han ene bizitegia.

Ama maiteak emaro niri
ematen zidan ditia:
MALDAN BEHERA DOA AGURO
NIRE GORPUTZ BILUZIA.

Honera ekarri nuen handikan
nire tristura haundia,
gizon doilorrek egin zidaten
bidegabe itsusia.
Orain zikina, zitala banaiz
orduak nintzen garbia:
MALDAN BEHERA DOA AGURO
NIRE GORPUTZ BILUZIA.

⁵⁵ Mircea ELIADE; *op. cit.*, 63.orr.

Mendi gailurrak ikusi zidan
arduraz penitentzia,
haranerantza ibiliteko
eman zidan lizentzia;
hari entzunik dirudit orain
hegatzina kantarina:
MALDAN BEHERA DOA AGURO
NIRE GORPUTZ BILUZIA.⁵⁶

Lau ahapaldiz dago osatuta, lau ko bat lehendabizikoa eta hiru zor-
tziko jarraian. Azken puntua, maiuskulaz nabarmendurik, Leit motiv
bihurtzen zaigu; estilazio geometriko batez lortzen den estatismo ho-
nek, Leit motivaren esangura dinamikoari kontrajartzen zaiolarik, ger-
taeraren iraupen luzea azpimarratzen du.

Kautan hartzeko beste puntu bat «gorputz» eta «biluzia» hitzak
dira: Giza-semealabon jaiotza, mundurako agerpen mitikoan biluzik
jazo izan da. Baina horren konzientzia *Jatorrizko hobenez* geroz otu zi-
tzaigun. Hontaz deskribapen bikoitza dakusagu: egoera fisiko batena
eta horren konzientziarena. Bikoiztasun hau indartuz daroa «Orain»/
«Leen» jokoak, iraganari aipuak orainaldikoei oposatzen zaizkie adber-
bioz zein aditz tempusez:

Egun honetan
baitu

Honera etorri baino leen
ezautu nuen

Txiki-denporan
eduki nuen
ematen zidan
Honera ekarri nuen
egin zidaten

Orain zikina
zitala banaiz

Orduan nintzen

ikusi zidan
eman zidan

hari entzunik dirudit Orain

Estatistiketara ez dago jo beharrik iraganeko aipamenak sendo uga-
riagoak direla egiaztatzeko. Baina gudan sorturiko impresioak arreta
abiatzen digu ez iragan ezta orainaldirantz, ezpabere etorkizunarantz.

⁵⁶ Gabriel ARESTI; «Maldan behera» in *Gabriel Arestiren literatur lanak: 1- Lehen poesiak*, Donostia, Susa, 1986 90.orr. Areanetan orrialde zenbakia baino ez dugu ja-
rriko, aipu denak argitalpen honi dagozkolarik.

Poeta Musak etorri orduko duintasunez jantzi eta igarotako pasadizoa kondatzera badatorkigu ere historia orain doa hastera eta, hontaz, iragan gabekoa dugu. Hemendik datorkigu bada etortzeko dagoenari sumatzen diogun itxaron beharra. Goazen orain ondorengo poemekin lotuko dioten beste osagaien bila:

Sujetoak	Objetuak	Erlazioak
gogoak	mendia	utzi etorri
	herria	ezautu
	bizitegia	eduki
Ama maiteak	ditia	ematen
	tristura	ekarri
gizon doilorrek	bidegabe itsusia	egin
	zikina/zitala/garbia izan*	
Mendi Gailurrak	penitentzia	ikusi
	haranerantza	ibilteko
	lizentzia	eman
	hegatzina kantaria	entzunik dirudit

Objetuak

Erdiko zutabea aztertzen badugu hiru moietako objektuak ditugula ikusiko dugu:

Lekua adierazten dutenak
Objeto zuzenak
Atributo edo egoera deskribatzaileak

Argi dagoenez «objetu» berba zentzu zabalenean darabilgu hemen; «objeto zuzena» diogunean, berriz, hartu eman objektua dugu esangura, iragangarria alegia.

Leku adierazleak: mendia
herria
bizitegia
haranerantza

Atziki gabeko hirurek leku estatikoak azpimarratzen dizkigute, azkenengoak, ordea, higidura baino zuzenbidea azaltzen digu; lehendabiziko hiruron arteko beste ardatzune bat gorago/beherago azpimarra-

tzen duena izan daiteke: Mendia goian dago, Herria behean usu eta bizitegia kokatzeke. Esan genezake aurreko hirurak argazkiak direla laugarrena aurreko argazkien filmea delarik.

Objetu zuzenak: ditia
 tristura
 bidegabe itsusia
 penitentzia
 lizentzia

Konkretuena «ditia» litzateke baina honexegatik beste barik objektu honen esanahia gehituz doa, bai kanpotik zurgatzen duenaz, bai obran bertan bereganatzen duenaz. Zeharo kontrakoa tristura litzateke eta Untergangen bertan jazargotzen zaio dagoen egoeran. Beste bikote bat «penitentzia»/«lizentzia»-k eratzen dute, baina euron arteko erlazioa bestelakoa da; aurreko bikotean, hitzaren beraren nolakotasunak nabarmentzen zuen kontrajarpena; hemen, aldiz, hitzok izate berekoak izanik, semantikoki oposatzen dira. Erdiko objektua, alde batetik, bi berbaz osaturiko sintagma dugu, bestalde izena duguna ez da izen soila eta «Bide» dago jokoan, «gabe» posposizioaz azpimarraturik. Hona gatzoz bada, guk objektuotan ikusi gura dugu poema osoaren sekuentzia; XXI *Khantuz* konposatuta dagoena, holan berolan bi azpimultzo azpimultzo bikoitza; baina forma baino garrantzitsuagoa sekuentzia lojiko da:

«ditia»	jatorri zoriotsua
«tristura»	erorpena
«bidegabe itsusia»	heriotza
«penitentzia»	garbiketa
«lizentzia»	pizkuntza

Atributo deitu diegun «objetuak» adjetiboak dira eurez, egoera ispilatzen dute esateko: lehen garbia, orain zitala, hau da bidaia egiteko arrazoia. Badago sailkatu ez dugun beste objektu bat ere: «hegatzina kantaria», ez da sintagma bakarra, bi dira; ez dira leku adierazle artezak baina badute erreferentziarik egiten, ez dira atributoak baina nolakotasuna begibistakoa da... Poema enziklopediko hau totalizatzailea da era berean. Bi sintagma izatearekin besteetarik bereizi egiten du idazleak; Txoriak ez luke hegaz egiteko ahalmena honen argiro agiriko, zeren «Kantaria» hitzak kantuaren ezaugarriaz gain -(l)ari atzikiaren balio aktiboak bereganatzen baititu, hau da, alaitasuna atributo objektuei kontrajarriz, kantore-apaizaren funtzioak prozesuan darabilen eginkizunak argitzen duen balioa batetik, eta bestetik leku adierazleek «ahaztu» duten tokia gomuntatzen diguna —zerua, atmosferos, haizea, askatasunaren sinbolorik garbiena—.

Laburbiltzeko:

1. Leku adierazleak: Leku sinbolikoak deskribatuko dizkigutenak; Menditik Haranerantza
2. Objeto zuzenak: iniazio prozesua azalduko digutenak.
3. Atributoak: pertsonaiaren egoera aldaketaz mintzatzen zaizkigunak.
4. Epilogoak: «Maldan Gora eginiko gogoeta eroak»

Sujetoak

nire gogoak
(nik)

Ama maiteak
(nik)

gizon doilorrek
(ni)

Mendi gailurrak (x2)
(niri)*

Lehendabiziko kontrastea agiria/eliditua litzateke; agirian dauden sujetuak hirugarren pertsonakoak dira, denak ergatiboan; lehen pertsonari dagozkionak, berriz, ergatiboan lehen biak, absolutuan hirugarrena eta datiboan laugarrena. Badirudi nitasuna zabaltzen eta barreiatzen doala, agiri ere ez baita egiten.

«nire gogoak»: nitasuna gogoan datza eta honexek du ergatibotasun marka. Gogoaren inmaterialitateak Amaren konkretasunarekin talka egiten du, izpiritua jaio, gorpuztu egiten da. Baina ama maiteak nitasun horretan hartzen du esku ondino. Gizon doilorrek, aldiz, gizon dira baina ekintza maite izatetik doilor izatera igaro da; berdin behar luketenak ezberdin dira beraz. Eta azkenik lehendabiziko sujetoaren egitura gramatikala errepikatuz (baina homomorfo guztiti zeharo aldentzen, eta honoxegatik gogoarekin parekatzen den kanpoko elementu bat, trszendente hutsa, sujeto aktibotzat duguna) bi bider, hain zuzen, ezbairik balego.

Hontaz: A

B

B

A

Sujetoen funtzioa, guk uste, Leit motiv-a arrazoiz jaztea litzateke. Gogotik mendi gailurrera, hau da, des eta egiteko ahalmena inguruak eskuratzen du. Eta «nik» ergatibo eliditutik «niri» hartzaile pasibora doa-kigu. Hots, alde batetik Nietzscheren *Moral de Esclavos*⁵⁷-i lotzeko argu-dioa; bestetik, gogo horrek ibiliko duen bidea Mendi Gailurretaranzkoa izanen da eta, era berean, obrari hasiera ematen dio azkenengoz estrai-nera, iruntsetara, «*Untergan*»-en atzena «*Hariztia*»-ren aurrena delarik.

B. *Requiem*

Nire arima hegalariaik
gozatu baitu zerua,
LURPEAN DATZA EHORTZIRIKAN
NIRE GORPUTZ USTELDUA.

Orain eztago nire barnean
lehen neunkan hamorrua,
huts-hutsik nago nola bainintzen
ijitoen gatilua,
ta karutean diamanteak
saltzen diren merkatua:
LURPEAN DATZA EHORTZIRIKAN
NIRE GORPUTZ USTELDUA.

Nire hilobi gainean hasi
dela kimatzen kardua,
bere susterrak dit kilikatu
nire belaun zurrundua:
Nigana heldu baitzait hozenki
ez-mugitzeko ordua
LURPEAN DATZA EHORTZIRIKAN
NIRE GORPUTZ USTELDUA.

Orain eztago nire gorputza
inolare biluztua;
nire tunika baita oraintxe
maite ninduen mundua,
nire arima ezin legoke
ezergatik lotsatua,
LURPEAN DATZA EHORTZIRIKAN
NIRE GORPUTZ USTELDUA.⁵⁸

⁵⁷ Friedrich NIETZSCHE; «Para la Historia Natural de la moral» in *Más Allá del Bien y del Mal*, Madrid, Alianza editorial, 1972, 10. berrinprimaketa 1988.

Lema edo Leit motiv-a:

LURPEAN DATZA EHORTZIRIKAN
NIRE GORPUTZ USTELDUA

Analisi sintaktikoan «gorputz»-a sujetua da, kasu marka absolutuan, eta honek izenlagun pertsonala du ezkerretara, ohi denez, ize-nondoa hurren doakiolarik.

Aditz sintagma aurrena doa aditza tartean dela, bi adizlagunez inguraturik, batak non, besteak zelan galderei ihardesten. Geometrismo honek estatismoa dakarkigu. Aditza eta izenak osatzen duten erdigu-neek, haziak bailiran, irmotasuna datxekiote poema osoari.

Erritmoaz gabiltzala bi hemistikiotan banatuko genituzke:

Lúrpean dátza; hitz bakoitzako lehendabiziko silaban azentua jarriko genieke

ehór/tzirí/kan; oraingoan, berriz, bigarrenetan.

níre gorpút; bigarren bertsoleerro honetako lehen hemistikioan desoreka sortzen zaigu «eta honexegatik nabarmentzen da, zelanbait azpimarratu» aurren atzen silabak dira azentudunak eta.

ustél/du-á; azken posizioetara etorri zaigu usteltzearekin.

«Untergang»-eko lemarekin erkatuz gero:

Máldan behéra / dóa agúro
Lúrpean dátza / ehórtziríkan

eskema hau atera genezake:

nora / aditza nola
non aditza / nola

Eta, dakusagunez, «Untergang»-eko leman aditza bigarren unitate erritmiko horretan dagoen bitartean, «Requiem»-enekoan berriz, lehengoan da. Eskema simetrikoa dela argi dago baina nahikoa ote da aditzaren kokatze ezberdin hori han genuen abiadura, higidura impresioa eta hemen, ordea, geldotasunarena ondorioztatzeko? Ezjakin bada. Gauza da esanahiak ere baduela bere eragina; esan dugunez bata Nora, bestea Non, adlatiboak beti baitakarkigu gomuntara higidura bat, eta inesiboak aldiz estatismoa. Apika proposa liteke non+aditza

⁵⁸ G. ARESTI; *op. cit.*, 131.orr.

markatua izan daitekeela. Aditzen esanahiek ere badute zeregin eta «etzan» «egon» baino estatikoagoa delakoan gaude. Zer esanik «joan» aditzaz. Biak trinkoak direla, puntukaritasuna gaitz azter zitekeen, baina «datza»-n legoke, duda barik, aspektu eza (aspektu marka formal gabezia⁵⁹) errotuago.

Gatozen orain ahapaldiz ahapaldi aztertzeraz. Lau ahapaldiz osatuta dago, lehenbizikoa Lekuonak aztertu lotura majiko horren bidez bertsolaritzan eta kantu zaharretan bertsolero murrizketa lortzen deneko laukoa genuke; eta ondoren hiru zortziko, zortziko bakoitzeko azken puntua lema izanik.

Laukoa: nire arima hegalariai zerua gozatu duelako lurpean datza nire gorputza. Hemen jauzi lojikoari «Untergan»-ena baino luzeago deritzagu.

«Egun honetan nire gogoak» / «Nire arima hegalariai»
«utzi nai baitu mendia»/ «gozatu baitu zerua»

Hau da, lurpean egotearen zioa arimak zerua gozatzearena eta da?, ustelduz doana zerua ezagutu duelako ote da?, popularen droga erlijioa delakoaren esanahienetarik bat izango ete?, edo beste irakurketa Nietxearragoa eginez, gizakitzat tximino beharrea bere burua hartu duelako izan ote da gurutzean josia? Guk azken honetara joko nuke aisago. Dena den epigrama gisa aurreko poemekin lotzen daraman estilizazio argia genuke lauko hau.

«Orain eztago...
lehen neukan...»

Errimak ematen digu hiru objektuen izenak: «hamorrua», «gatilua», «merkatua». Baina zuzen emanak zeharkakora garamatza; «hamorrua» erlatiboz azaltzen zaigu, orratio «gatilua» eta «merkatua» barne egoeraz diharduten konparaburuak dira. Halere, badute bideren bat seinatzen: (hamorru «gatilu» merkatu) gizarteratze prozesua alde batetik, bestalde janaria eta merkatua sexuzko harremanen iduriak izan ohi dira, eta hemen batez ere azpimarratzen dena etena da, nahiz gizarteratzean zein bestelako trukaketarena.

⁵⁹ Esanahiaren aldetik ez dakigu zer den markatzen dena; edo -TU, -KO, -TZEN, edo honen gabezia —iraksale batek esan bezala—. Gure ustetan, antzinako aoristoekin batera letozke gaurko aditz trinkoak; eta azterketa formalak guri ematen digu arrazoia. Beraz, aspektua, hots ekintzaren burutze puntua, aditz nagusian bada, eta trinkoek eurak eurretan biltzen badute perifrasiaren dauden marka guztiak, markatu gabea lirateke; edozein modutan ere, ez puntukaritasuna da azpimarratzen dena hemen, edota [-burutua].

Goazen bada, abiapuntua dugularik, sailkapen sistematiko bat egi-
tera:

Aditzak: eztago
neunkan
nago
bainintzen
saltzen diren

Bostotik lau trinko eta perifrastiko bat. Lau trinkootarik bik <+iragana> agiri digute eta beste biak egon aditzari dagozkio; <+iragana> agiri duten aditzetarik bata iragankorra da eta bestea moduz-konparaziozko egiturari dagozkion «bait...n» darakusku. Ez dago mugimendurik adieraziko zigukeen aditzik. Aspektuaren gainean esan beharko genuke <+burutua> den aditzik ere ez zaigula azaltzen zeren bi osagaiz osatua den aditz bakarra orainaldiko partizipioaz baitagerkigu. Kokaguneaz ari garela, bertsolerro bakoitzeko erdigunea aditzak hartzen du, salpuezen bat izan ezik: «bainintzen», bertsolerro horretan benetako aditza «nago» litzatekeelako, behar bada.

Honek guzti honek nora garamatza? *Illo tempore*-a berreraikitze-ra, guk uste. Komunikazio gabeko jatorrizko hutsunera «huts-hutsik nago» litzateke esaldi nagusia, hortik abiatuz atze eta kanpoko irudietarantz artezten digu arreta, lehenagoko egoerarekin eta bi sinboloekin erkatuz: ijitoen gatilua eta diamanteren merkatua. Gatilua, suarekin zerikusia duen kultura esparruan kokatzen den sinbolo emea, trasformazio aldaketa eta trukaketa gertatzen diren toki maji-koa, eta umontzi-tellusaren itxura berberakoa (egosia/gordina, arra/ emea oposaketan bitartez). Diamantea, aldiz, Naturaren emaitzarik borobilena, arra eta pasiboa, lehorrari lotzen zaiona, eta borobiltasunaren hertsitasunaz komunikazio ezarekin isolamendia erakusten duena. Jauzi metonimiko baten bidez ijitoak merkatuari lotuko dizkiogu; hontaz bada, benetako uztarrardatza lortzeko, lehendabiziko bikoteaz arituko gara:

gatilua	diamantea
Kultura	Natura
egosia	gordina
ekilea	pasiboa
emea	arra
iragankorra	iragangaitza
ura	lehorra

Elkarren arteko harremana suan datza, *prae/ab-sentia* jokoan. Eta guztioni jazargotzen zaiona usteltzea da: egosten ez dena usteltzen doa diamantea ez bada; hau da, eternitatea lortzeko edo egosi, hots, kulturak eskaintzen dituen erritoen bitartez denbora ezabatzen da —*Garai hartako* denbora berrerikitzen da— edo berez eterneoa da, diamante bezalakoa, komunikazio eta harreman bagakoa.

Hutsik dago denborarik ez dagoelako, ez dagoelako ezer egosteko, harreman gabeko harremantoki (merkatua), eta lehen zerbait bazuen ere, orai —hau da «beti»— eternidadean dagoela ez du ezer usteltzeko. Adierazpideak hauexek izan ditugu:

- aditzaren bidez aspektu eza denbora jokoan
egon aditzaren primauntza
- adberbiozko gonparajokoak:
Orain/lehen poema osoan emaniko balore bereziari esker,
eta poemako denbora iragatean kokatzeko aurreko, inoizko egoera oraingoa azpimarratzeko
- testutik kanpo dauden sinbolo interpretazioetara bidaltzea denbora eza iduritaratzeko

«Nire hilobi...
dela kimatzen...»

Aditzak: hasi / de(la) kimatzen
dit kilikatu
heldu baitzait

Zeharka ez bada ez zaigu aditzotan lehen pertsonarik agiriko, nitasuna pasiboki (datiboki, gramatikalago esateko) nozitzen ditu lzadiaren egiketak. «Nire» bi aldiz dago, «hilobia»-ren eta «zurrundua»-ren izenlagun gisa. «Nigana» dugu nitasuna agiri zaigun adizlaguna, adlatibo kasuan begibistakoa denez. Denborari dagokionez eta aurreko ahapaldi kontrara «hasi/heldu» ditugu jokoan.

Aspektua: 1-ez burutua, (hasi da kimaTZEN),
2-burutua (dit kilikaTU), eta
3-»heldu» aditz bereziaren aspektu ez-puntuala.

Tempusa, berriz, orainaldia hirurotan. Denbora erlatiboan biak al-diberekoak dira «kimatzeak» denbora luzeagoa hartzen badu ere; bi-

garrena, «kilikatu dit», lehenengoaren barrenean suertatzen da, hots, lehena hasi, bigarrena hasi eta bukatu, eta bigarrena jarraituz doa. Hirugarrenari, aldiz, «heldu zait»eri «datorkit» zentzua hartzen diogu⁶⁰.

Aurreko ahapaldian poetak giza objetuez badihardu ere oraingotan Izadiaganik aterako ditu sinboluak:

«kardua» — «belaun zurrundua» — «ordua»

Aurreko ahapaldian esakune nagusia erdian bazegoen, hemen, ordea, bukaeran dugu, «heldu» aditz horrek agintzen duen esaldian, hain zehatz. Berriz zeharkako bidea zeren harrigarri egiten baitzaigu joskeraren aldetik menpeko perpausa izan behar zuenak, lojikoki arrazoiz hornitzaileak, ahapaldiaren puntua eramatea. Bertsolarien antzera, azpikoz gora: Naturari, inguruari aipamenak, gonparabideren bat aurkitzearren, lokarria gero eta, azkenik, puntua:

- a) Inguruak: hilobi/kardua
- b) Lokarria: susterrak +—(kilikatu)—+ belaun zurrundua
- d) Puntua: ezmugitzeko ordua.

Kanpoko errealitateari aipamenak, eta darabilzkien adizkiek ematen duten hididura usaina, «nahiz eta, paradoxikoki euskarak bizigabetzat, inanimatutzat hobeto esanda, hartzen duen landare batena izan»barneko geldotasuna azpimarratzen du. Kanpoan hilobia eta kardua dira, kanpoan gertatzen doa geroko komunikazioa, hilobiaren gainean.

Hurren susterretatik datorkio komunikabidea, gizakion susterrak orpoak lirateke, pars pro toto, izterren ordeztu belauna. Eta landareak, bizitzaren seinale, hezurra ikutuko, herioaren hatsa. Irudi honen oposizio ardatza definituz:

SUSTERRA	BELAUNA
bizitza	heriotza
higikorra	higigaitza

lurrarekin - kontaktua

Aurreko ahapaldiari lotuko zaizkion elementua «ordua» eta ezezko elementua genituzke; lehen ordurik ez bazegoen, arima gabe ze-

⁶⁰ Axularren: «heldu nintzen» = «banentorren» zentzuari loturik, alegia.

goelako, orain gorputzak ez du ordurik, edo ezmugitzeko ordua du, nahiago bada. Bi denbora moeta horiek bereizi eta elkartuko ditu: ari-mari dagokionez eternidadea, gorputzari, berriz, denbora iragate bizia, bizigabeen higidura bere geldi egotearekin bateratzeaz lortzen duena.

Azken ahapaldia erreferentegilea genuke; bai poema honetan dau-den erreferentzietara —eta hontaz txikotak lotuko lizkigukeenak— bai «Untergang»era argiro bialtzen gintuzketen erreferenteak.

Aditza	Sujetoak	Objetoak	Denb. adberb.
eztago	nire gorputza	(biluztua)	Orain
baita	nire tunika	mundua	
ezin legoke	nire arima	lotsatua	

Aditzerik hasita denak dira trinko eta iragangaitzak («maite ninduen» erlatiboz emana doalako alde batera utziko dugu) «egon» ezezka eta «izan» baiezka datozelarik; Tempusa <-iragana> guztiak orainaldi/alegiakoak dira, azkena —ke— dun moduan dagerkigu. Hiru puntuek, sujetoetan oinarriturik, hiru maila ontiko bana azalduko digu:

nire gorputza / mundua / nire arima
«nire tunika»

Nitasuna agiri duen izenlagunak hiru mailok alderatzen ditu; erdiko maila metafora batekin asaldatzen denez beste aztarnaren bat eman behar litzazuke: (maite ninduen mundua), metafora hau Cristoren tunika gurlari erromatarrek jokoan epaiturantz garamatza —irtenbide salomonikotara alegia, ezin baitzen erabaki—.

«biluztua/lotsatua»:

Biluzik agiri zen gizaemakumea mundura eta hobenez geroztik euron biluzituraz lotsatu ziren. Biluzik ez badago, edota, nahiz eta egon lotsatzen ez bada jatorrizko garai zoriontsu horiek berrezarri direlako da. Eta horretarako edo bataioa edo beraren heriotzaz batera Adam⁶¹

⁶¹ «Adam» berbak antza «buztinetikakoa» esan gura du.

salbadu duelako izan daiteke. Adam eta Jesus pertsona berbera direna da hemengo aldegaia, hau da, salbabidea inmanentzian ematen zai-gula.

Azkenik Denbora-Leku aktualizataileak: Orain «Untergang»eko (eta Maldan Behera osoan erabiliko duena funtzio honetarako) «Egun honetan»ra bialtzen gaitu:

- «*Orain hemen nago*» («Hariztia»)
- «*Orain ez nago hor*» («Lizardia»)
- «*Estrata hertsia ekarri nau honera liluragarria etzen nire egoera*» («Iratze Ederra»)
- «*Orain hemen nago*» («Lore Mendia»)
- «*Atabute honetan ehortzirik nago*» («Partiera»)
- «*Elizatar honetan orain ezpanengo*» («Mendekantza»)

eta segurutik abar luze batek erakusten digu egin ez dugun, baina inoizko oso emankorra iduritzen zaigun azterbide bat.

Irakurketa hau proposa genezake «Untergang» eta «Requiem»en ahapaldiak jarraian interpretaturik:

- Parabizuari aipua: «Honera etorri baino leen ongi»
- Hobenaz gerozko egoera berria: «Honera ekarri nuen handi-kan»
- Golgotari (edo Sinairi) aipua: «Mendi gailurrak ikusi zidan»
- Arimaren egoera berria: «Orain eztago nire barnean»
- Gorputzaren egoera berria: «Nire hilobi gainean hasi»
- Bilkura: «Orain eztago nire gorputza/nire arima ezin legoke»

Irakurketa honen bidez zelanbait teilakatuko genituzke ahapaldiok poema osorako; Genesitik Golgotara doan bidea ibiliz, Lekueta oinarrituriko aipu sinbolikoak aldakuntzen fotogramak lirarteke eta indibiduoan oinarrituriko aldakuntzak dialektikaren erabilpenaz —eta, hon-taz, aurreko sinbologiari jazar dakiokelarik; baina gogoan harturik ezen analisi horrek ez dakarrela ezelako errealizatorik, Olinporatzea li-tzatekeena, gaurkotze eta itzul edo iraultze bat baizik—, Platonen aur-kako Platonen metodoa erabiliz (Sokratesen zentzuragilerik trebeena, bide nabar) honakoxea genuke: Tesis-arima, antitesis-gorputza, sintesis-mundua. Azken batez, gorputza sinbolizaturik letorkiguke lehen mul-tzoan sortutako mundu irudi espazialaren bitartez, eta arima (entele-go) bigarren multzoko metafora azalpen kontzeptualarenez, biok azken epilogoan bildurik.

C. *Partiera*⁶²

Atabute honetan ehortzirik nago
 Nire gainean lauza pisu bay baitago,
 ezomendut bururik kanpora jasoko;
 izarretako keinu batere ikusiko,
 airerik hartuko
 musu bat emango,
 lorerik moztuko
 haragirik jango.

Eznaiz egon hobeki inun, hemen baino.
 Eznaiz inola egundo,
 belaunbiko jarriko.
 Pozkarioa ezin liteke
 jaditsi jada gorago.
 Amorioak egun honetan
 eztu niretzat balio

Nire errai guztiak usteldu dirade:
 Barrabilak, ugatzak, giltzurrunak ere.
 Nire hezur oriak agirian daude.
 Iluntasun honetan batera gaode

Miren ta Joane;
 bakarrik garade;
 elkar dugu maite.
 Baina halaz ere

Ilunpea ta biok ezkara adiskide.
 Airea izanik ilunpe,
 argirik ezta batere;
 eta begiek bihotzetara
 heriotzea dakarte.
 Heriotzea, amorioa,
 ezin elkartu litezke.

⁶² «Es bien conocido el soneto “Voyelles”, de Rimbaud, que comienza así:

“A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu, voyelles,
 je dirai quelque jour vos naissances latentes.”

No necesitamos aludir aquí a la discusión sobre la seriedad de Rimbaud al escribir este soneto. El hecho es que las atribuciones de color a las vocales que se han hecho hasta ahora discrepan entre sí fundamentalmente (*lo cual no excluye una correlación constante para el mismo autor*) —azpimarra geurea da—

Wolfgang KAYSER; *Interpretación y análisis de la obra literaria*, Madrid, Gredos 1981. 137.or.

Hezurrok egon dira hilobiz hilobi.
 Gauza guztiak ditut jadanik ikusi.
 Eztut nire bidean ezer erabaki;
 eta gure aurrean munduak agiri,
 hozen eta argi,
 eder eta garbi.
 Eta bihotzari
 enadak, kantari,

Melodiak esaten dizkio legunki.
 Enada beltzak emeki
 okotz honetan, ugari,
 musu bigunak, laztangarriak,
 eman zizkidan neroni:
 Ezta sekula amorio bat
 ezainagoa estali.

Moredinek eztute entzun ene kanta,
 aginetatik irten didan hortz-garraska,
 durrunduz erakusten duena ene kasta:
 Etzen honen kexati izan gure aita;

 etzen izan, baina
 nire damua da
 ta nire tristura,
 iluntasuna ta
 isiltasuna nire etsaiak baitira.
 Lore guztiak aginka
 edan zidaten odola;
 haragi-ustu ninduten gero
 sagu bat bainintz bezala,
 haek katu bat bere aitarik
 ez ezagutu duena.

Lauzak ene burua eztidan ukitu,
 baina nire gainean du haunitz pisatu.
 Nire presioa zela ezin dut ukatu,
 naiz ta bazen handikan astiro mugitu.

 Mintzul eta mutu,
 sogor eta itsu,
 geldi ta katigu,
 orduak gertatu
 nintzen, inoiz harriak kemenik ezpaitu.
 Harri lodia altzatu,
 nire kateak apurtu:

Libertatea aho-zabalik
 ederki nuen gozatu,
 argi biziak nire begiak
 zituenean urratu.

Biziak eman zigun seina bihotz eder;
 heriotzeak bana ezkutuko bazter.
 Kondenatu ginduten zentzuaren partez;
 Urkamendira ginen biok joan artez,
 geldiro ta nekez.
 Ezkenuen hartzen
 parterik han, zerren
 gure borreroen
 biotza zen humila, gogor, aratz, ustel...
 Eta zeruan, nabarmen,
 gure belaunak zurruntzen...
 Ezta komeni, ene maitea,
 hain bildurriak izaten.
 Enekin erdu; errautsak laga.
 Lurpean gera etzaitez

Eztut ene laguna iratzarri egun;
 melodi atsegin hau etzaio ezagun.
 Esaten diodanik eztit ezer entzun.
 Borondatearekin egin diot eztul;
 baina hain da zuhur,
 hain da begi-makur,
 hain da bihotz-legun,
 ezen bere sudur
 motzak eztuen egin usainik kontentuz.
 Galdetu nion ze moduz,
 arneguaren podesuz,
 hegaz eginik igan liteken
 zeruetara Berzebud,
 eta Jaunaren barkazioa
 irabaz hantxe mosu-truk.

Hamar urte honetan eztut dantzan egin.
 Ezta inor etorten batera nirekin,
 hemen gentzazin biok, errautsak itorik;
 Gorputz hilok eztugu hartzen harnasarik.
 Oraintxe badakit
 ederki, zergatik

maite zaitudan nik.
 Ene andre polit:
 Zure ezaguera etorri zait astiz.
 Eta etzaude bizirik.
 Zure usainak kendu dit
 Zugan jarrita neukan fedea.
 Eztut igarten noizdanik
 aingeruaren begitarteak
 alde egin zuen zugandik.

Zure gorputza dago orain atinik hor:
 usainik zakarrena kanporantza dator.
 Eztut igarten nola naizen horrela egon,
 itsusian sarturik, ederretik kanpoz.

Ongi derizkiot
 zure arima motz
 horri, zerren inoiz
 aireak eztion
 ezein gorputz hileri hain luzaro itxadon.
 Bultzatu naute ostikoz.
 Kanpoan nago betikotz.
 Eremu hori izan da beti
 harrixka artean txit elkor,
 eta euritea datorrenean
 orduan ere bai legor.

Erori da behera berriz lauz-harria,
 estaldurik betiko neure maitalea,
 lore-mendian hartu nuen begonia,
 hainbat maitatu nuen Mirentxo maitea,
 dontzella garbia,
 ukitu-gabea,
 hibaiko lorea,
 mendiko txoria.

Eta dolore haundiz datorkit airea
 esanik: *Hator, librea;*
ezagut hezak hodeia:
Horrek eztakik mundua dela
haundia eta zelaia?
 Baina bihotza, errauts eginik,
 han zen geratu, tristea.

Zimaur bortitzarekin landuriko ortua,
honek oparo digu emanen frutua,
ta da udaberrian guztiz loratua.
Hori gertatu zaigu. Gu bezalakoa
delako mundua.
Da Miren gozoa,
Joane baitoa
ihesi. Onartua
izan bedi zimaurrea, benedikatua,
zerren bestela zerua
izanen zaigun galdua,
ta zerumuga ezagutzeko
daukat gurari gertua:
Eznaiz biziko zapaldu arte
zeruetako zolua.⁶³

Bi alderdi nagusi agiri zaizkigu, puntuetako bokalek sortuta:

- A: nagO... baliO
diradE... litezke
hilobl... estall
kantA... duenA
ukitU... urratU
- B: edEr... etzaitEz
egUn... mosu-trUk
egIn... zugandIk
hOr... legOr
harrIA... tristEA
- D: ortUA... zolUA

Lehenko multzoan bokalea azken posizioan dago aurreko kontsonan-teari oratuta. Bigarren goan, aldiz, trankartuta dago azken hoskidetzean izan ezik, hiatus baten azken elementua denekoan. D letraz izendatu du-gun azken ahapaldi horretan sintesi funtzioa izango duten multzo bakoitze-ko azken ahapaldioen puntuen gehiketa suertatuko litzaiguke U + A.

Lehen multzo honetan lauzaren kontra arituko gara: ezintasunetik libertadera. Ahapaldi bakoitzean ezezkakoa erabatekoa ez bada ere, elementu adbersatibo batek bananduko du ahapaldia, baina banaketa hori mugituz dator gorantz hobietako lauza bailitzan.

⁶³ Gabriel ARESTI; *op. cit.*, 133-138 orr.

«Atabute»-a dago lehen erdian; bigarren ahapalerdian hasierako ezezkako batez, baina elementu positiboak erakusten dizkigula. Bigarren ahapaldian aitzo eginbeharra betetzen duen hitzak («baina»-k) le-
 rro bat igon du; gainerako elementuak buruz behera jarriagatik ere us-
 teltze prozesua amaitu da eta Miren eta Joan batera «daode»,
 iluntasunean bada ere.

Ahapaldiaren puntuak oposizio argia azaltzen du: Heriotza/amo-
 rioa. Bestalde jauzi kualitatibo garrantzitsua eman dugu: ingurua aipa-
 zetik deskribapenaren objektu eta atontzaile bihurtzera iragon zaigu.
 Erraiak, hots, animalitasunaren egoitza, usteldu dira, eta badirudi gar-
 bitu dela —beherago arbaso damu eta emazurtza aipatuko digu haa-
 tik—. Hirugarren ahapaldian kontsideratu dugun etena beste lerro bat
 igo da. Partierarekiko oposaketa zeharo desagertu da. Lehen zatian
 presunaia(-k) sujeta(-k) d(ir)a —pluralean agiri baita behin «gure»—.

Badaki jakin, ikusi baititu gauza guztiak. Munduan aurrean dago
 itxaroten, baina ez du ezer erabaki; azken laua, astunenetarikoa, bo-
 rrontatea da.

Hirugarren ahapaldiaren bigarren erdian Beatrice enada izango du
 gonbidatzaile trebe. Laugarren ahapaldia, Amodioaz gain, beste sen-
 dimendu agiriz dakartza gorpuztera; Lehen zatian, lehendabiziko lau
 bertsolerrak alegia, sujeta pasibo izatetik sujeta aktibo izatera gerta-
 tzen da; Enada, Orfeoren melodia bereganatuz, hortz-garraska bihurtu
 da, eta kexuak arbasoengana.

Bigarren zati honetan, errepikapen ihardestaile bailitzan «baina» ba-
 tez lagundurik jatorkigula, beste azpi banaketa dagoela azpimarra gene-
 zake: damua eta tristura bereak ditu; iluntasuna eta isiltasuna —aurreko
 bi ahapaldietan berreskuraturiko zentzuak ikusmena eta entzumena—
 bere arerioak dira lehen zati honetan. Bigarren azpizatian «Hariztia»-tik
 «Herribitartea»-ra doazen poemen erreferentziagileak ditugu lau lerrook,
 baina, poemok hizkera fisiko-sinbolikoez dihardukigutelarik, euron artean
 duten batasuna gorputzari aipamena egikeran letzake:

loreek («Lore Mendia»-koak)
 aginka («hariztia»-ko arrainak bezala)
 edan
 odola
 > ustu/edan > aginka > loreek
 haragia

Eta hark ez du ezagutu bere aita den sagua eta Saturnoaren mitoari
 buelta eman dio, hau da, Edipok hil du bere aita, azken katea hautsi
 da, bere eskukotasuna jaretsi du.

Bostgarren ahapaldian bikoizketa adbersatiboa ez da jagoiti agiri; Lauza, haren presondegia zena, mugituz doa. Halere, legokiokeen «baina» «naiz ta» bihurtu zaigu beste lerro bat igoz; gertatzen dena da egiten duen oposaketa iragandako egoerari dagokiola, hau da, «Nire presoia zela»... «naiz ta bazen mugitu».

Denboraz gabiltzala esan behar dugu lehen ahapaldian aditz tempusa orainaldian zetorrelarik honakoan iragana dugula, aspektua ordea [–burutua, +gerokoa] han, eta hemen [+burutua, –gerokoa]. Ez da prozesua soilik deskribatzen, ezintasun baten gaindipena baino, horregatik hango kontrastea bortitzagoa zen gerora begira egonik irtetzeko ahalbiderik ukatzen baitzen, hemen, ostera, aditz denbora atzera begira dagoenez ez alegiaz bakarrik baizik eta gertatutakoaren ziurtasunaz datorkigu kondaira baita.

ATABUTE-Errai-Hezur-Moredin-LAUZA

Idazleak beti agiriko digu poema osoaren higidura pentagrama anztean; egoera hertsu batetik beherantz edo barrurantz bidea; «Requiem»-ean ere agiri zitzaigun suster belauten bidez —eta gure teorian barrena itxuragabeziarekin batzeko komunikabidea— landereek egiten zutela iratzargailuaren funtzioa, isolamenditik atereaz; azkenik Lauza edo Atea zeharkatzea ez litzateke bitzta berrira jaiotzea baino, hots, maila ontologikoaz aldatzea.

Holan, esango genuke, hasteko dagoen bigarren multzoko ahapaldikada honetan diskurtsoa bera ere aldatzen dela. Esan nahi da, han diskurtsoa entzule bati zuzenduta bagenuen ere, hemen, badirudi, bere buruari zuzentzen diola; han kontalari zena hemen presunaia dugu, exozentrikoa endozentriko bihurtu zaigu. Hontaz, deskribapena barrurantz dago egin: alter-Miren batekin konpartituriko hausnarketa eta plangintza bakarriketa modura. Dena den, agirien besteratzten zaizkigunak puntuen bokalak dira:

O/E/I/A/U-E(r)/U(k)/I(k)/O(k)/(i/e)A

Bigarren multzo honetako lehen ahapaldian, laburpen gisa, gertaturiko berresaten dio bere buruari, gutasun hori erabiliz; askotan aurreko bertso eta esapideak parafraseatzen orratio.

Bigarren ahapaldia, berriz, berak parabizua berreskuratzeke egin zuena azalduko baligu bezala datorkigu⁶⁴. Lehen ahapaldia gertakizu-

⁶⁴ MILTON-en esanetan, Luzifer, aingerurik ederrena zena, Jainkoaren jazarlekua desiratu zuelako eta Hari fren egiteagatik deserriratuak izan ziren betiko bera eta beronen

nen hausnarketa bazen, bigarrenkoa egoeraren azalpena, hirugarrena pizkuntzaz kontzientzia hartzea da eta bakardadeaz izango du zeregin luzaragoan; bere maitearen gorpu hila ikusirik bere arimaren bizitzaz ohartzen da. Laugarrenean kontzientzia osteko erabakia litzateke. Bostgarrena sendimenduari dagokio eta Mirenekin konpartiduriko uneen laburpen gogoraketetan dihardu.

Azpmarratu dugun diskurtso aldaketa kondairatik datorkigu, batez ere bostgarren ahapaldirako balio du diogun honek, lauza jabeak ezberdinak baitira; lehen ahapaldikari dagokiona Joanena da, oraingoa maitalearena barren. Hobiatic atera zedin gogo egiten saiatzen da bigarren multzo honetako lehen bi ahapaldietan, baina ez dio erantzuten. Aitzitik hirugarrenean, beren beregi esaten ez badu ere, badirudi lauza altzatu egiten diola ezen lehengoz maitaleaganik sorturiko zerbaiten hartzaile egiten baitzaigu, kasuan kiratsarena (edo gogoarena)⁶⁵. Aingeruaren begitarteak (hots, arimak) alde egin du maitalearenganik

Maldan Beheraren zailtasuna, iritzi batean, epilogo enziklopedikoez josita egotean datza, eta hemen bertsolarien teknikaz nahastearen arriskua genduke; azken ahapaldi hau sintesi bat litzateke, Tellus Maturrekin, Izadiarekin bat egiten du —eta orain badakigu honek garbiketa esnahi duela, kasuan garbi pureak direla, animak alegia—. Miren zimaurre bihurtuko zaigu eta Joane badoa, gorpu hondakin eta guzti, antza; bigarren bidaia hastera dator.

lagunak, eta zuten gorrotoaren poderioz, berriz gudara joateko asmoez beterik zebiltzala, Berzebuk makurrerazi ziekeen gogoa argudiatuz Jainkoaren kontra joateko bide bakarra, eta, beraz, zeruko loria lortzekoa, gizakumeari erasotzean zetzakeela.

⁶⁵ Komendatzekoa da *Maldan Beheraren* hizkuntza poetikoan *ikus*i eta *ezagutu* hitzak elkar ordezkioak direla, esate baterako «Lizardia»-n bigarren ahapaldikadan, hiru ahapaldiz osatutakoa alegia, Leit-motiv batez hasi eta bukatzen diren hamaikakoak —zenbakia ere sinbolikoa, Arkotxak* dienez beste euskaldunontzat «hainbeste» zentzua duena—. «Ikusi»-k «jakin» du esanahi, Joanek erasoko dion tradizio platonikoan bezala:

«Gauzok ikusten diren
Lizardi dollorra!» eta
«Nire begi berdeak
eztira orain itsu!» (*Ibid.*, 103)

*Aurelia ΑΡΚΟΤΧΑ; «*Maldan Beheraren* irakurketa baten inguruan» in *Hegats* Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, Ekaina 1990, 4.zenbakian 148.orr.:

«Bertalde, 11 zenbakia bi ikuspunduetatik begira daiteke. Bata, azpmarratuz 10-en osotasun eta betetasuna bukatzen direlarik, desoreka haste dela 1 gehitzen zaion bezein laster eta egia da, A11(«Requiem») poematik landa beste ziklo arras ezberdin batean sartzen gabela; bestea berriz, A11-ren leku garrantzitsua kontutan hartuz: lehen zikloaren eta bigarrenaren artean dago. Beraz, puntu horretatik, 10 + 1 baino 1-en bikoiztasuna (11) liteke kasu honetan aipagaiena.»

D. *Kaminoan eginiko gogoeta eroak*

Zazpi ahapaldiz osaturiko poema. Ez zaio hari narratibo bati lotzen, sinbolisten onirisari baizen. Ahapaldi bakoitza seikoa dugu, puntuek hiru aldiz talka hortaz. Etena adierazten duten zeinu diakritikoak bertsoerro bakoitzeko amaieran daude kokatuta: puntua puntudunetan eta koma bakotxietan.

Irudi enblematikoz eraturiko gogoeton ahapaldi bakoitzeko lehen berbak emango digu kokatzeko aztarna, eta euron artean legokeen hariaz josiriko erlaziotik ekarri beharko dugu esanahia:

Demonio-Gauza-Gizona-Josepe-Emagaldua-Zerua-Gorbeia

Goranzko gezia Josepekin bukatzen da; Jesus bilakatzeko ezintasuna azaltzen zaigu, zintzaro supergizontzeko kristau hierarkiak proposatzen duen bidea: deaburik ederrena⁶⁶, gauza, gizona eta gizonik sainduena: izadia eskulanaz moldatzaile trebe eta artezena, Jainkoaren aitaordekoa. Emakumeak ostera, ez dira behar bezain santu; Ama Birijina santuegi delarik hurrengo eredia Evagan dugu eta hark sorturiko bekatuz eta nekaldi luze eta Cainezkoan. Ema-galduak, bada, infernurako bidea erakutsiko digu Orfeo guztiak erakarriz, zerua hurrena eta ardo nahi eta ezin duen txakolinezko itsasoaz blaituko da parabizu izan nahiko zukeen lur antzuak: Gorbeia. Zerua epifanituko da (zehatz esa-

⁶⁶ John MILTON; *El Paraíso perdido* «Libro Primero» Madrid, Aguilar-editor, 1946, (Dionisio Sanjuan-ek itzulia).

«Belial (41) fue el último que apareció; desde el cielo no ha caído un espíritu más impuro ni más groseramente inclinado al vicio por el vicio mismo. No tenía templos, ni se le ofrecieron sacrificios en ningún altar, y, sin embargo, nadie está con más frecuencia que él en los templos y en los altares cuando el sacerdote se vuelve ateo, como los hijos de Elí, que llenaron de prostituciones y de violencias la casa del señor. Reina también en los palacios, y en las cortes, y en las ciudades disolutas, donde el ruido del escándalo, de la injuria y del ultraje se eleva sobre las más elevadas torres; y cuando la noche oscurece las calles, entonces vagan los hijos de Belial, llenos de insolencia y de vino;...» (170.orr.)

«...Del lado opuesto se levantó Belial, con su continente más gracioso y humano.

Los cielos no han perdido criatura más hermosa: parecía haber sido creado para las dignidades y los más grandes hechos; pero en él todo era ficción y vanidad, por más que su lengua destilase maná y por más que hiciera pasar el peor dictamen por el mejor embrollando y desconcertando los planes mejor concebidos, porque sus pensamientos eran bajos;» (Milton; *op.cit.*, 188.orr.).

teko hau kratofania izango litzateke) edozein Mecan: Jainkoen heriotzaren ezaugarri. Hontaz, hemen komunikazio kosmikoa ematen da, baina infernua garbiago, zerua ustelago eta lurra Babelago, nahasiago, huriago delako⁶⁷; aurreko tolestamenduari jazartzen zaio nahasmentu hau, zentrumaz eustartzen zen araua ihauteritan doa murgildu alaorika.

Ahapaldiz ahapaldi:

Demonioen artean,
politena Belial.
Begi politikak ditugu,
galantak aurpegian.
Mundua konprenitzeko,
ezkara animaliak.⁶⁸

Demonioen artean/aurpegian

	politena	
Belial		begiak
	galantak	
Mundua	{ errealitatea saeclum }	= -animaliak

Inesibo kasuaz baliatuko zaigu Tertium Comparationisarenak egiteko: begiak dira edertasuna ikusteko ezezen ederrik ikusgarrienak ere, Belialen modura, zero zati eroria, animaren mirailak besteok. Eta ispilu gezurtiez edo Tophelez gabiltzala, azkenengo puntuari lotuko gaituen ajearen inguruan ardazturiko ideia zentzumen zorabiatzailetan oinarriturikoarekin bat letorke: Belial hitzuna, mihingozoduna alde batetik eta, bestetik, zentzumen engainotiak Erdi Aroko tradizioan uztartzen dira, eta Mundua (Haragia eta Deabruarekin batera) dugu arerio gazigozo dastagarri, baina usagarria dena. «Mundua», hontaz, bilkura. Mundua konprenitzeko apurka apurka jo behar zela zioen Platonek, gizakumea itsua baita, errealitate euskaitz batekin egiten dugu topo —ez gara, beraz, animaliak— eta bestalde, sakratu ez den

⁶⁷ Nemrod izan omen zen zibilizazioaren sortzailea.

⁶⁸ Gabriel ARESTI; «Kaminoan eginiko gogoeta eroak» in *op. cit.*, 122.orr.

desoreka batera itzultzeko bide hobengarria ibil dezakeen pizti bakarra geu gara.

Demonioen artean
politena
Belial

aurpegian
galantak
Begiak

MUNDUA

Saeculum

ezkara animaliak

errealitatea

Bigarren ahapaldia

Gauza handiak egiten,
ditugu lur gainean.
Eztago pizti batere,
inungo lurraldean.
Pentsatuko ezтуena,
ezkarena erregeak⁶⁹.

Fenomenologiaren lepotik barre apur bat egingo duen bigarren ahapaldi honetan, giza semealabok —definitioz arrazoinalak garenok— animaliek pentsatuak izango gara; gu eta gure ekintza guztiak pentsaraziko diote animaliarri, beronek errege bihur gaitzan. Buruz behera jarri ez den elementu bakarrak «lur gainean» / «lurraldean» inesibo izateari ez dio huts emango behingoz.

Egoera 1:

Giza-sujetuak	Gauza-objetuak	NON
Pizti-sujetuak	Giza-gauza-objetuak	NON

Egoera 2:

Giza-sujetu pasiboak	Atributo ezaugarria
----------------------	---------------------

Hau da: gu eta gure ekintza errege gara, animalia esklaboek erregetzat gauzkatelako; sujetu-ekintza horiek pasatu ez balira horretarako prest zegokeen edozein morroi baten galbahetik ez ginatekeen errege. Eta «arre» dioenak «ez ixo» dio, edota, morroiak gara beste edozein dugulako errege.

⁶⁹ *Ibid.*

Hirugarren ahapaldia

Gizona atinik lurrean
 komunari begira.
 Satza jateko gogoak,
 molde askotako dira.
 Gorotzak eta gernuak,
 eman dute begira.⁷⁰

Gizona-gogoak-gorotzak eta gernuak: zimaurren bihurtzeko bidea:

1. atinik (hilda?)
2. Satza jan
3. gorotz-gernu bihurtu

Ahapaldi hau komentatzerakoan ezin izan dugu goikoei zerien hari berberagaz baliatzen atzetik egin; egitura hirukoitzari lotuko gaitzakio Demonio/Gauza/Gizona beturretik alden ez dakigun, alabaina beste irakurketa hau erantsiko diogularik: inplikatzeko prozesua edo gizakia objetibizatuz doan heinean lurrarekin batzen eta, hortaz, gizakiagotzen da, platonismo estatiko hutsatik usteltze-nahaste-batzera:

1. begiak konprenitzeko
2. gauzak egiten ditugu → ezkarena erregeak
3. begira jateko gogoak gorozkernuak begira

Era berean, desgauzatuz doa objetuzko sinbolotik ekintzako kontzeptura: begiak izatetik hauen erabilera osora, hau da, ezagutzara. Eta ahapaldi honen betekizuna eltzearena litzateke:

1. gizona dago lurrean (bigarren ahapaldiko inesibozko erreferentzia),
2. komunari begira —bai komunak (infernuak) bai begiradaren egileak lehen ahapaldiari egiten diote aipu—,
3. satza jateko gogoak pizti/gizaki,
4. molde askotako dira itxura,
5. gorotzak eta gernuak itxuragabeko sorreragileak
6. eman dute begira Belial/Platon ditugu berriz, baina hausnartzea eskatzen zaigu.

⁷⁰ *Ibid.*

Laugarren ahapaldia

Josepe arotza zen beti,
gizon guztiz prestua.
Senideek ta hauzoek,
franko estimatua.
Bere egitate denetan,
egoten zen zentzua.⁷¹

Barrutiaren Ikuskizunaren usaina antzematen diogu, baina hori beste kontu bat da.

Ontza funtziodun ahapaldi honetan harritzen gaituen, eta, beraz, garrantzi berezia duen hitza «beti» da. Oso datorkigu loturik aditzari, bakarra baita lehen bi puntuotarako: zen prestua / estimatua; baina lehendabizikoan lokarri gisa dabilen artean («prestua» atributo bete-behardun izenondotzat har genezake), bigarrengoan pasiboaren funtzio lukeen nominalizaturiko esaldi baten partizipioa genuke:

Josepe senideek estimatu zuten
Josepe zen [senideek] estimatua

Joseperen objetibatzea erlatiboa da, zentzuz aktibatzen da, aitzitik gramatikalki haren egitateak dira objetibatzen direnak:

1. Josepe zen
2. Senideek... estimatu zuten Josepe (obj.)
3. Egitatetan zegoen zentzuna

Sujetu absolutu batek azpimarratzen duen esentzualismotik aldentzera garamatza, lehen urrats batez objektu bihurtu eta gero, egitateetan oinarrituriko vitalismoak.

«Beti»ri zentzuz lotzen zaion hitza «denetan» da, eta orokortasun susmoa heda dadin «egoten» darraikio hurbil.

Giltzarri litzaigukeen hitza «zentzua» dela uste dugu, gure «bene-takotasun»-aren parekoa, alegia. Josepe azken gizona da; Adam des-parabizatua izan zenetik gora Jainkoari bidea eman dion azken gizon arrunta (Donibane degoilatua ez baita arrunta, bihotzeko Gaztelugatxe, azken Virgilioa baino). Halere, Bibliak haren zulentasunaren berri ematen digu eta, beraz, haren sakertasunaz blaituriko erritueltasunarena. Ahapaldi honek, ordea, beste barik berriro huraxe esango du: ez da profanotasunean galdu.

Dakusagunez ahapaldi bakoitzak hartzen du bere pentsura aurretik datorkiona, laburpena ezean oihartzun garraitzaile delarik.

⁷¹ *Ibid.*

Bigarren zatirantz goazela, alde kosmikoz dihardun hau aurrean egon beharrean («Hariztia»ren kontrara) Infernu, zeru, lurrantzuak dartzkigu orain, hurrengo hiru ahapaldiotan:

Bost, sei eta zazpigarren ahapaldiak

Ema-galduak dabilta,
 lixibatan sartuta.
 Esklaba haren gorputza,
 merkatuan salduta.
 Eta bere arima aratza,
 zerurako galduta.
 Zerutik bart erori zen,
 harri bat borobila.
 Zeruen urdintasuna,
 harriz dago egina.
 Jainkoen usteltasuna,
 dugu ostrailikia.
 Gorbeia baino gorago,
 askozaz goragoa.
 Arginek egin digute,
 harmore bat haltua.
 Izena jarri diote,
 apaizek itsasoa.⁷²

Bekatu eta bekatarien sorburua den Ema-galdua bataiatzen azaiatuko da, baina, zuribideren bila, uraren ordeztzen duen ura erabiltzearen ziperrak areagotuko ditu. Gero, aintzineko «saldu da galdu»ari jarraikiz, gorputz-arimak tradiziozko txori-kaiolazko banaketa erakutsiko digu, baita egin ere horren kontrakarra; Gorputza komerziotan ibiliko da, eta arima, aratz garbia dena, galdu komerzioagatik edota esklabutzagatik.

Poetak infernuko koherentzia eta irmotasun faltaz hartu duen errakuntza berbera nozituko du zeruak duen zigortzeko ahalmen bigunakeriaz, (Urci-Thor Barojjar baten malko amorratu eta ahalkeen irudia).

Jainkoen agerpenaz edo epifaniaz arituko zaigu poeta, baina aurretiaz azalduko zentzumen iruzurrak jokoan esku hartzen duela, zeinu liratekeen baina agian fenomeno bat besterik ez diren, —Homero Aristoteleren eskuetan darabilkigu— Alaren Meca, Urtziren urdintasuna eta Noeren hitzarmenak zertan dirateke benetan? eta, azken batez, esklaboekin itunketetan ibiltzea ez dea usteltasunaren ezaugarria? hau da

⁷² *op. cit.*, 123.orr.

Jainkoa ez da jaitsi bere lorategia zelan dagoen ikustera, bere zigor ahalmena leuntzera baino, Olinpotik jaitsi egin da, erori? hil?

Formari gagozkiola, esan bakarrik, hemen, hirukoztasuna osaro zaintzen dela; puntu bakoitzean agerpen sinbolu ezberdin bat agiri zai-gula (Europako kultura nagusiei aipamena izan litekeelarik kultura grekolatinoari ihesi nabar esanguratsuki?). Lurrantzuaz egindako zerutik letorkiguke Erromako zubia edo lokarria; harria, lurraren oinarria izateaz gain, zerutik eroria bada jainkoen agerraldi bortitza litzateke (kratofania), eta harria izango dugu, hain zuzen, urdintasunaren benetakotasuna, edota jainkotasunaren egiatasuna, zalantzan jartzen hasteko bidea. Urdinak zahar nahi duenean esan, edota, odei bagako zerua, esan bezala, ostadarrean biltzen zaizkigu: Noe eta Yavhe-ren arteko itunak Jainkoaren ahulezia, Aristotelesekin frogatua, erakutsiko digu.

Azken ahapaldiak, dudaga hertsiena, Euskalerriko lekuri gorenena aipatzen du; hau da leku erreala baina —eta beronegatik da zailena— konotazioz beteriko Haritz bakarreko harizti gurutzua. Aldi berean, ikuskatzeko bidea ematen zaigu: zeruarekin bat egiten duen Dorre bakarra, Matxitxakok dioskun bezala, odeizentea da, urdintasun biak, zeruarena eta itsasoaren, batzen diren muga iruzurti horretan dago Abisinia —zerumuga ezagutu nahi zuela zioskun «Partieran»—. Apaizak Platonen legelariak lirateke, hiztunak baino ele jabeak poetak ordea. Giltza eskutan, atzera joz arginek harrirantz garamatza, zeruari zerion harriteuria, ostrailikia sortuko duena, «Hariztia»n ez zegoena, lixibatan baino uretan bataiatuko behar litzuketen ema-galduentzat den ura:

lixiba	}	ura
Harria		
Harmorea		

Laburbilduz, bi bataio ikusten ditugu:

1. Presunaiak, buztinez Josepe arotzak egindakoak jasango duena
2. Unibertsoak jasango ez dituenak.

Bataio esaten denean, bereizkabetutik irtengo den forma berri baten sorketa esan nahi da, ez da garbiketa soila, Josepeganik sortuko den Mesias berria baino. Holaxe, aurreko zenbakiek ahapaldien zenbatgarrentasuna argitzen digutela:

1. Ideiak	5. Infernua	
2. Gauza/piztiak	6. Zerua	
3. Gizakia	7. Lurra	
BUZTINA	4. Manatzailea	URA

E. *Ditxaren bitartez*

Hamabiko zaharra gomuntatzen digun hamairu bertsoleerrodon poema dugu hau, hiru ahapaldiz osaturiko poema. Dena egin eta gerokoa⁷³.

Ibaiaz bestaldeko Loramendian (Parabizuan) abesten ezaguturiko Mirenekin, Danteren XXXIII kantuko urrutiko jainko-beatricerekin bat egite momentua deskribatzeko xedea ez da ezintasunean erori, baizik eta maitasun pitagoriarrak bultzaturik haren eta honen, elkarrenganako onerizko gorpulean bat den geometren piak gomuntara dakarkigun zirkulu euskaitza azaltzera ausartuko zaigu, mundutarrekiko eginbeharrak finiturik, *via unitivaren* bidez.

XX. kapitulua «Ditxaren Bitartez» azaletik erkatuz han lesusen pizkuntzaz oharketa genukeen artean, hots, kanpora beha, erakutsia, hemen Joan, mundutarekiko betebeharrak amaiturik, «*via unitiva*»ra doa. Baina hiru zenbakia, betiere sinbolikoa izanik ere ez da Maldan Beheraren lehen multzoa antzora («Untergang»etik «Requiem» arterainoko bezalakoa) sinbolismo majiko edo gorpuztua, hemen analitiko edo errenazentista genuke; urrats logikoak izanen dira Jainkoarekin batzeko eman beharko lirakekeenak: garbigarria, argigarria, bilkarria.

Lehen begiradan iruditzen zaigu hitzak gero eta gordinagoak direla, gero eta biziagoak; lehen ahapaldian erakundearen prestakuntzaz, bigarren goan maitasun abstraktoaz, hirugarrenekoan albertasunaren

⁷³ «28. Guero nola baitzaquiaen lesusec ecen berce gauça guciac ia complitu ciradela, compli ledinçat Scripturá, erran ceçan, Egarri naiz.» Ioan XIX Chap.

Joan Ebangelista aipatu dugunez eta harturik kautan ezen apostolurik wittgensteinaren —debaldeko pronuer begira bederen— den honek ere XXI txataletan banatzen duela perpausa, XX kapitulua «Azkenengo Besarkada»ri legokioke, lesusen pizkuntzaz —kasuan Mirenenaz— ohartzeari alegia, eta handik, eta are asago «Grinaren bitartez»etik hegaz letorkigukeen irudiak, nebliarena edo aztorearen topiko erotikomistikoak San Juan de la Cruz-en «Noche oscura del alma»-n arreta ohatzera behartzen gaitu:

«Tras de un amoroso lance,
y no de esperanza falto,
volé tan alto, tan alto,
que le di a la caza alcance»
(«Tras un amoroso lance»)

«Buscando mis amores
iré por esos montes y riberas,
ni cogeré las flores
ni temeré las fieras,
y pasaré los fuertes y fronteras.»
(*Cántico espiritual*, «Canciones
entre el alma y el Esposo». 3. ahapaldia).

ezabaketaz. Bategite horren banakaiztasuna azpimarraturik gera daki-
gun, poetak XVI mendeko mistikoez iturburuekiko ibilitako bideen
kontrakoa egingo ditu, eta haiek maitasun profanotik harturiko topo-
sak Maitasun Jankotiarra bihur zitezen idealizatu bazituzten, honek ele-
mentu poetizagarriak gero eta erraikorragoak erabiliko ditu.

Triptikoak

«Besarkada eder batez
orain juntatu gara;
horregatik nintzen
igan zeruetara.
Gertatu nahi dut
egiazko aldara;
badaukagu nun para.
Ezkontza berri bat
dezakegun prepara.
Haizeak berak dauka
barrenean ikara,
etortzekoa delako
orain gure elizara.

Mundutarrek adoratu
bagaituzte ere, nola
suntsituko da gure
maitasunaren zola?
Oneriztea da
guretzako kaiola,
eta burnizko bola;
bihotz berriotan
dirakien odola,
eta paradisuari
sustraitu den arbola.
Gainerakoak eztingu
ezergatik ajola.

Ahatzi dugu guztia
lurrean genkiena:
ni ta Zu hitzak, eta
gurea ta zuena;
larruko laketa
ta amaren ditiena:
Maria Matxalena,
Maria Birjina;
azpikoa, gorena.
Orain bat gara biok:
Adarra ta txortena.
Arraza berri bateko
animali lehena.»⁷⁴

Ihardun dugun poemotan elementuen simetriari jarraikiko gatzai-
kio eta elementuok aukeratu ondoren simetria bete ez dutenaren in-
presioa ematen diguten behaztoparriak aztertuko.

⁷⁴ Gabriel ARESTI; «Ditxaren Bitartez» in *op. cit.*, 160.orr.)

Lehen ahapaldia

Lehengo ahapaldiak egingo lukeena hau litzateke: orain arte ibilitako bide garbigarria laburbildu. Bide garbigarrian alderik nabarmenena Maitalearekin bategiteko gurari itzalezinaren adierazpena da, eta hemen bada, berriz, atzera begira dagoen elementu bat: «nintzen», bestalde orain eta geroari begira dago gainontzeko guztia:

ORAIN	GERO,
Orain juntatu gara	gertatu nahi dut
badaukagu nun para	dezakegun prepara
dauka (ikara)	etortzekoa delako

Goiago puntuen ustezko simetria eza aipatu dugu; «Ezkontza» bazen batean «Oneriztea» zena bestean trabez darabil puntua laugarren puntuan baitabil lehena eta hirugarren puntuko lehen lerroan, ordea, bigarregoa:

«Ezkontza berri bat dezakegun prepara.»	«Oneriztea da guretzako kaiola eta burnizko bola;»
--	--

Lehen puntuak goiago ikusi ahal izan dugun auresate sortzen duen suspensea lortuz gainera, gaiari eutsi diezaiogun, kokatzen gaitu. Honegatik aspektua burutua da, iada jazioa bailitzan, eta aurreko bidaiaren amaiera lojiko ezezik karioa ere emango dio: zeruetara etorri naiz Maitale Jainko Mirenekin batzantzeko; Hau da puntuaren atzertzeko zioa, bertsolaritzan lotura litzatekeena.

Egiazko aldara: Espazio sakratua eraiki⁷⁵
Ezkontza: antolamendua
gure eliza

75

«La asimilación del árbol ritual el Arbol Cósmico todavía es más clara en el chamanismo central y nord-asiático. La ascensión a un árbol semejante por el chamán tártaro simboliza su ascensión al Cielo. En efecto, en el árbol se hacen 7 ó 9 entalladuras, y, al subirlas, el chamán declara oportunamente que sube al Cielo. (...) En sus sueños de iniciación, el futuro chamán se considera que se aproxima al Arbol Cósmico y que recibe tres ramas de este árbol de la mano de Dios mismo, que le servirán como cajas para sus tambores. Ya se sabe el papel capital que desempeña el tambor durante las sesiones chamánicas; los chamanes logran el éxtasis, gracias, sobre todo, a la ayuda de los tambores (...) ...el tambor está hecho de la propia madera del Arbol de Mundo, (...) ...al bautizarlo, el chamán se siente proyectado junto al Arbol del Mundo».

(«Simbolismo del centro», 49.orr.)

Haizeari egiten dion aipamenaz pare bat ateraldi:

«En mi pecho florido / barrenean ikara
que entero para él sólo se guardaba, / etortzekoa delako
allí quedó dormido, / gure elizara
y yo le regalaba
y el ventalle de cedros aire daba»⁷⁶ / Haizeak berak dauka

Eta Cántico espiritualeko «Canciones entre el alma y el Esposo»ren 14. ahapaldian 6. bertsoerlean: «el silbo de los aires amorosos»; Haizea, txistu gogoia, eterra, arimaren aztarna (hatsa gure aitamabitxietan) eta Jainkoak bizitza gizakumeari ematen erabilitako tresna izan liteke. Azken batzantzearen aurreko beldurra du presunaiaren arimak; eliza tenplea delarik, hau da, gorputza, arimak egin beharko zukeen bideari irauliz kanpora beharrean barrurantz joatekoa da, Miren eta berak gorputz sakratu bat eraiki dute eta hara sartu behar da bizitza, arima.

Bigarren ahapaldia

Adbersatiba batez hasten da eta, zelanbait, harrigarriro; adoratzea adbersatibotzat hartu? Bestalde bigarren ahapaldi honetan literatura mistikoan klimax deitu izan dena lortu behar bada, hots, bide argigarria bada, nolatan, bada, oztopoz hasi?:

«En “Noche Oscura” la muchacha que simboliza el alma es descrita como “segura” cuando se escapa para su cita con el enamorado. San Juan nos dice que es “segura” porque está liberada de la

«A diferencia del hombre arcaico o del hombre védico, el hombre tántrico tenía necesidad de una experiencia personal para reanimar en su conciencia ciertos símbolos primordiales.»

(«Construcción de un centro» 56.orr.)

«...ciertas escuelas tántricas renunciaron al mandala exterior y recurrieron a mandalas interiores. Estos mandalas pueden ser de dos clases: 1.º, una construcción puramente mental, que desempeña el papel de «soporte» de la meditación; 2.º, una identificación del mandala en su propio cuerpo. En el primer caso, el yogi se introduce mentalmente en el interior del mandala, y con ella realiza un acto de concentración y al mismo tiempo de «defensa» frente las distracciones y las tentaciones. (...) La identificación del mandala en el propio cuerpo revela el deseo de identificar la fisiología mística a un microcosmos.

(«Construcción de un centro» 57.orr.)

Mircea ELIADE; *Imágenes y símbolos*, Madrid, Taurus ediciones, 1974, 44.orr. eta hur.

⁷⁶ San Juan DE LA CRUZ; *Noche oscura del alma*, 6. ahapaldia

turbulencia de la carne y de los deseos terrenos, y también porque Dios es su guía. Pero además es «segura» pues sigue el camino del sufrimiento, “porque el camino de padecer es más seguro y aun más provechoso que el de gozar y hacer”..»

Badira hemen argitu gabe geratzen zaizkigun puntu bi: arimak, bera garbi gera dadin, ezin ditu gauza mundutarrak adoratu —«Adorazioaren bitartez»en agiri zitzaizkigunak, esate baterako—, baina, hemen han bezala, ez dute presunaiak adoratzen, kontrara baino, eta handik loturik itaunerantzuna: San Juanek proposatzen duen bidea, morroi tximuena, ezin du gure presunaiak onetsi eta irauli egiten dio, hurrengo puntuak dioskun legez. Halatan, ziurra da maitasuna nahiz eta munduko gauzek adoratua izan. Ohar bedi irakurlea poetak egin duen iraultza hizkuntzaren egitura gramatikalari ere badiola eragiten: sujetua objektu bihurtuz eta alderantziz, adoratua adoratzaile alegia. Bigarren puntua bideari dagokio —lehen egin dugun berbera klimaxaren inguruan—; Neoplatonismoaren aurkako hartzen duen jarrera azaltzen eman dituen bi puntuok matematiketan galtzen dutena ideien koherentzian irabasten du poemak osotara. Esango genuke guk benetako bide argigarria «Oneriztea»z has litekeela, dena den, kanpotik ekarritako eskema bat popertza ezartzea ez dateke zintzo jokatzeara.

1. Mundutarrak	/	adoratu / suntsituko /
maitasuna	/	zola
Oneriztea	/	kaiola
		burnizko bola
bihotz berriotan	/	dirakien odola
paradisuan	/	sustraitu arbola
		B
2. + Adoratu	A	–Suntsitu
Mundutarrak	G	zola > kaiola > burnizko bola
	A	"
	I	sustraitu arbola < dirakien odola
	T	" "
	U	Paradisuan < bihotz berriotan
	Z	
	T	
	E	(ere)

«Adoratu»tik «sustraitu den arbola»ra arte doan ahapaldi honek, «Hariztia»tik letozkeen oihartzunez beterik, zazpi elementu ditu eta «...an eginiko gogoeta eroak»en bezala Santa Teresa de Jesusek azal-

Leteo ibaian edan balu bezala arituko zaigu, San Inaziok nahimena deituko ziokeen batzanbide hau antitesien elkarketaz sortuko litzaigukeelarik. Lehena Oroimena bazen —baina zehatz esateko («*mixing / Memory and desire*») compositio locii egiten lebilke, gero datorrenerako prestatzen, eta ez soilik gogoratzen—, bigarrena argibidea dugu hiztegi mistikoan eta adimena asketikoan, hirugarrena nahimena genukeen bezala bilkura bidea litzaiguke.

«Una de las más fuertes raíces escolásticas del pensamiento lógico y del criterio psicológico, en la doctrina de San Juan de la Cruz, es la proposición «dos contrarios no pueden haber en un mismo sujeto». Esto, en cuanto a la razón. Pero los cuadros lógicos se rompen precisamente ante los estados inefables de las alturas místicas. La ciencia no los puede entender, la experiencia no los sabe apresar. Toda la formalidad de nuestra pobre ciencia humana se derrumba, y San Juan de la Cruz echa mano, precisamente, de la imposible superposición de contrarios en un mismo sujeto, para mostrar cuán violenta, cuán total y clamorosa es aquella ruina. Deniega así, en el trasunto de su experiencia, su básica afirmación doctrinal; y la destructora atribución de contrarios a un mismo sujeto le sirve como aniquiladora fórmula de expresión de lo inefable. Y allá en las cimas del otero, morir es vivir, la llama abras regaladamente, perderse es ganarse, abatirse es subirse a los astros: ignorar trascender toda ciencia.»⁷⁷

Dámasoren berbak hona ekarriz «Ahatzi» gaintitza da, «Lurrean genkiena» lurteko zientziak ez zekiena... Bi urratsotan lehen-dabizi, batu bagara ez dago harresirik, ez barneko ez kanpokorik, ez dago lurrean zegoen itxuragabezian galtzeko beldurrik, bategite horrek ez du erritorik errepikatzen, ez du itxuren beharrik, bera da asko.

Ondorengo urratsa hiru mailetan emango zaigu, bakoitzak abstrakzio belaun bat igotzea eskatzen du, eskerreko zutabekoa sendimenduari dagokio (Judea deituko dio San Juan de la Cruz-ek) bestea izpirituala da, kontzeptuala (Ninfa, San Juanen hitzetan).

«Gara» deitu diogun bigarren multzoan orain arte esandakoa laburtzen duen esaldiaren glosa jatorkiguke: irudi sinbolikoa eta definitiozko azalpena.

⁷⁷ Dámaso ALONSO; *Poesía española*, Madrid, Gredos, 1987. 289.orr

3. Denbora sintaktikoa

Dagokigun testuaz gabiltzala denbora hiru erataraz erabil genezake: morfologikoki, semantikoki eta sintaktikoki. Denbora morfologian arkearekiko sailkapenean hartzen duen hierarkia litzateke guk esanahi genukeena, Jatorrizko Egoerari zor dion lekua, edo profanoa (erlatiboa) edo sakratua (absolutuarekiko errealizapena). Denbora semantikoa morfologian aipatu behar liratekeen paradigmak kontutan hartuz testuan gauzatzen diren sinboluen esangura eta erlazioak zehaztea genuke adierazi nahi. Denbora sintagman, testua perpausatzat harturik zenbakietan oinarrituriko azpiunitateen funtzioak testuan teilakatzen direlarik ondorioei esangura bilatzea genuke zeregin.

Guk ez dugunez hemen hau guzti hau garatzeko ez leku ez asti ez gaitasunik azkenengoari eutsiko diogu. Txatalak, euron kokaguneak, eredutzat hartu ditugun ahapaldien egitura formalak eta sinboluak ulertzeko ibili diren bideen egiturak eratzen duten sistemaren esangura genuke helburu. Horretarako aztertuko ditugu txatalen izenburuak eta ordena, elkarren arteko erlazioekin batera, gero ahapaldien egitura eta duten ulertzeko norabideena. Beraz egitura orokorra hauxe litzateke:

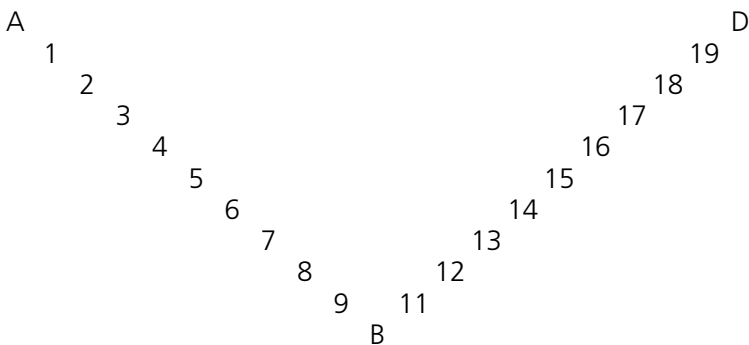
Egitura orokorra

- A. «Untergang»
- B. «Requiem»
- D. «Maldan gora eginiko gogoeta eroak»
 - A1. II «Hariztia» B2. XII «Deskantsuaren bitartez»
 - IV «Lizardia» XIV «Arbuioaren bitartez»
 - VI «Iratze ederra» XVI «Adorazioaren bitartez»
 - VIII «Lore mendia» XVII «Grinaren bitartez»
 - X «Herri bitartea» XX «Ditxaren bitartez»
- A2. III «Sedan eginiko gogoeta eroak»
- V «Estratan eginiko gogoeta eroak»
- VII «Galtzadan eginiko gogoeta eroak»
- IX «Kaminoan eginiko gogoeta eroak»
- B1. XIII «Partiera»
- XV «Judizioa»
- XVII «Mendekantza»
- XIX «Azkenengo besarkada»

Maldan Beheraren lehen zatiko poemak A azpisailean daude, azpi-sail bakoitzean beste bi daude seinaturalurik: 1 eta 2. D multzoan azken

poema bakarrik sartzen da, hemen ikutu ere egin ez duguna baina Nietzschek «Desde las altas montañas» *Más allá del Bien y del Mal* liburuko epilogoarekin antza hatzematen dioguna eta, apika, ez esaten den adina euskal errealitate batekin soilik, hau da: «Maldan gora egini-ko gogoeta eroak»

Eskema honek zuzenketa interesgarri bat behar du; B2-ko poemak B1koak baino askoz luzeagoak dira, A azpimultzoan gertatzen den kontrakoa, hau da, alde bateko bikotzak beste aldeko bakotxiei lotzen zaizkie $A1 + B2 / A2 + B1$. Buruz behera jartzekotan grafikoki honela egingo genuke guk:

Eskema honetan bederatzi dira alde batetik bestera joateko eman behar diren urratsak, bederetzi ziren Komedia Jankotiarren Ilfernuko zirkuluak eta erlijioetan ikusi dugu bederatzi direla mandalak zein poetak edo apaizak eman behar dituen belaunaldeak. Ez da, beraz, kasualitatea. Arkotzak⁷⁸ aurkezten dituen eskematarik batean poemotan agiri zaizkigun denbora aztarnei eta sinboluei begira bestelatarako bat proposatzen du —gutziz gatoz bat harekin bidenabar—, ezberdintasuna datza hark istoriari begiraten diola honek paradigmaren simetriari egiten dion legetxez; hura semantikoa litzateke hau sintaktikoa ostera. Bestalde izenburuak arretaz miatzen baditugu A1-ekoak hitz soil batez izendatzen dira B2-koen antzera⁷⁹, baina A1 leku espazio deskribatzaileak dira eta B2-an ekintza deskribatzaileak. Bideak A2-an «gogoeta eroak»-en eginez ibiltzen dira eta B1-ean, berriz, pathos-en «bitartez». Beraz, lehen partean espazioa nagusi denean gogoetak garratzitsuak dira, eta presunaiak primauntza bereganatzen duenean anima egoerak dira aitzindariak.

⁷⁸ Aurelia ARKOTXA; «Maldan Beheraren irakurketa baten inguruan» in *Hegats*, 4.zenbakia. Ekaina, 1991. 149.orr.

⁷⁹ «Azkenengo besarkada» izan ezik, honek Ostegun Santua gogorarazten digu.

«Untergang»ek alemanez «Maldan Behera» esan nahi du⁸⁰, «Maldan gora»-ri jazarriz. Baina ahapaldiei so eginez gero «Requiem»-eri oposatu baino erkatzen zaio. Alemanera, Latin giristinoa, eta euskara epilogo baten antzera, itzuli bat eginez gogoeten bitartez⁸¹.

A. Ahapaldien egitura

Langa poemak («Untergang», «Requiem», «Maldan gora eginiko gogoeta eroak») alde batera utzirik, hauek lirateke ahapaldi moetak:

—«Haritzia» moetatakoak, A1ekoak alegia: hiru ahapaldi moeta:

6ko hamairu
13ko hiru
6ko zazpi

—«Kaminoan eginiko gogoeta eroak» moetatakoa, A2koak:

6ko zazpi

—«Partiera» moetatakoak, B1ekoak, konplexuenak deskribatzen:

15eko hamaika; ahapaldioi 4, 4, 1, 3, 3 bertsolerrorodun azpiahapaldiak bereiz geniezaizkielarik, hamaika ahapaldiok bostna bi azpimultzotan halaber, soberan, biltzaile, azken hamaikagarrena.

—«Ditxaren bitartez» moetatakoak, B2koak:

13ko hiru

Ahapaldi moeta bakoitzak sintaxis ezberdina erakusten digu: Narratibozkoa, lirikoa, dramatikoa, kriptikoa, diskurtsiboa (zehar elkar hizketa barne delarik), mistikoa. Lemadun biak, liriko mistikoak eta kriptikoak geometrismo estatiko batean koka genitzake; paradoxikoki hitzen ezintasunez sortu daroate errealtatea. Narratibo diskurtsiboek, berriz, dramatikoarekin bezain batera, gertatu zein gertatuko den errealtate independente bateri egiten diote aipu, zelanbait oroimen funtzioa —edo, nahi izanez gero, narratiboa oroimena litzateke, dramatikoa nahimena eta diskurtsiboa arrazoimena—. Hauetan deskribatzen da denbora iragatea, besteetan, errealtate sortzaileetan, denbora abstrai-

⁸⁰ Jerardo ELORZARI esker jakin dugu hau, guk ez baitakigu alemanez.

⁸¹ «Entzun ditugun pronuak
izan dira debalde»

turik tratatzen da. Kontatze momentua aurrera eta atzera doa kontalari, presunaia edo apaizpoeta jarrera erakusten digula aldi bakoitzean.

Esana denez poema bi zati nagusitan bananduko genuke, alde batetik narratibo sinbolikoa, bestetik logiko analitikoa: «Hariztia»tik hasten da lehendabizikoa eta «Lore.Mendia»n bukatu, bigarrenkoa «Deskant-suaren bitartez» hasi eta «Ditxaren bitartez» amaitzen da. «Untergang» eta «Requiem» beste mota bateko poema enblematikoak dira, enblematikoa den bezala «Maldan gora eginiko gogoeta eroak».

Lehenengo zatia poema luze batez hasten da eta honetan datza ardatz narratiboa, ondorengoak sinboluen bitartez errealtate mitikoa sortzen duelarik.

Bigarren zatia poemak laburrez hasten da —guk triptikoak izendatu ditugunak—, hiru ahapalduak; hiru zenbakiarekin arazoa dugu ezen alde batetik, diskurtso sinbolikoetan hiru eskualde kosmikoren bilkura adieraz lezakeen arren iragate analitikoetan hiru dira logikoki akzioak aditzera emateko ibili behar diren urratsak.

Gero, istorioaren hariari eutsiko dioten poemak datoz; diskurtsiboz, arrazoimena litzateke nagusi: hamaika ahapaldiok bost lehenago, alterrak hitzegiten aurreko zatiko bost pausuak (Basotik Haranera, Deserriko egunak, gizakiaren hilkortasunari erantzuteko behar diren presu-
puesto ontikoak) beregain harturik, bost geroago nitaratuagoa den diskurtso batez (demagun arima) eta gero bioen batzanketa hamaika-garrenez.

Saiatuko ginatkeen konklusioak ematen, baina bide guztiek garamatzate interpretazio saio⁸² bat ematera eta, guk uste, interpretazio bat eman baino interpretatzeko bideak zabaltea interesgarriagoa zai-gula. Iritziak beti ezberdin, bereiz eta aberats baina ez da hau gure helburua izan, gainera seguru egin duguna honelako bekaturik behin baino gehiagotan, ezinbestez bestalde. Azaidatan geratzen den entsaiu honetan azterketa formal baten bitartez egitura bat proposatu nahi izan dugu Maldan Behera aztertzeko; Eliaderen teoriaz gure esku traketsetan zenbait sinbolu argitzeko moien ere saiatu gara ematen. Bukatzeko gustatuko litzauguke inoren hitz batzuekatz egin, argitan

⁸² Argibidez:

UNTERGANG: Iragarkizuna

HARIZTIA: Kosmogonia

LIZARDIA: Gizartea berritzea

IRATZE EDERRA: Gorputza sakralizatu

LORE MENDIA : Gogoa sakralizatu

HERRI BITARTEA: Martiri edo heroi funtzioa onartu

REQUIEM: Azken garbiketa

jartzeko gure ustez zer den Aresti euskal literaturarako eta zer esanahi izan beharko lukeen poema honek:

«En términos poéticos, ser clásico significa reflejar en la poesía una especie de enciclopedia de la tribu. (...) El poeta clásico presenta la realidad como debe ser, atendida a principios aceptados por todos, y ofreciendo ejemplos de cómo ser y cómo comportarse.»

«Cuando los hechos de la vida, lo cotidiano de los hombres, disienten demasiado de las formas oficiales poetizadas surge la crisis. La otra tradición de la poesía consiste en el intento de aprehender la realidad y transmitírsela al lector. Hay una violenta diferencia. El poeta clásico recibe inspiración de las Musas (la voz colectiva) y cuenta las cosas como está mandado que lo sean.»⁸³

4. Konklusio gurean: galdera batzuk

Ba ote da Gabriel Arestiren poesiagintzan sinbolutik metaforaranzko bilakaeraren bat, zeinak giza ingurua hobetzeko esperantsa mundu ikuskera baten esplizitate formalean datzala bailekarke? Hemen zenbait tesitarako —gurea litekeena barne— galdera ugari daude.

Poesia sorkuntza bada, jite poetikoa gizakiari dagokion jitea da. Behar honetan mundu ikuskera desberdinak isplatu beharko dira: Gizakiak bere inguruaz egiten dituen kontzeptualizazio guztiak, mundua azaltzekoak. Eta errealitatea isladatzeko —errealitatea dena delarik ere, eta errealitateaz ahal den era zabaleanean ulerturik— abstrakzio bide guztiak adierazpen sintaktikoan agiri beharko dira.

Beste ildo bati jarraikiz, gizaekintza guztiak errealitate anitz hori hartzeko saiotzat uler genitzake, hizkuntzaren egiturara murriztekoarena bailiren. Zientziak oro hona datozela ematen digu usteak, eta gizakiari berezi zaion ezadostasuna genuke honen eragile: ulertzeko gosea. Azalpena metododun analisia abiapuntu gerta daiteke, edota, iritzi baten, hizkuntza aniztasun horretaratuz: askotariko esanguratasuna sortuz, hizkuntzaren sintagmatika hautsi nahirik, bera paradigmaticoa eratorriz denbora espazio mugak hausteko, dena aldi berean esateko.

Teoria eta praxiaren artean alde bat eta elkarri eragin bat dago. Alde hori laburtzeko saio bakoitza baiezkortasun humanista batera etorri izan da, bertan behera uztea edota maila baten baztertzea ezezkortasun sinbolista batera ordea. Teoriak nahi eta konszienteki maila

⁸³ Ramón BUENAVENTURA; «Introducción» in Arthur RIMBAUD *Una temporada en el Infierno. Iluminaciones*. Madrid, Mondadori, 1991. XVIorr.

horietako bati eragiten saiatzen denean idealismoa daukagu; bestera, praxitik datorrenean errealismoa.

Uste dugu adierazpide poetikoa mundu ikuskerarekin aldatuz doala; litekeena izan daitekeela pentsatzen denean abstrakziozko ihardupide analitikoari dagokio, hots, metafora maila arrazionalista batean kokatu behar da⁸⁴, espekulatiboa bai behintzat, gogo ematekoa. Honen oinarritzko eginkizuna elkarketak aukeran jartzea litzateke, hain zuzen espero den hitza barik ezinezko zatekeena agertzeak sortzen duen hausturagatik. Berriz, teoria eta praxiaren arteko aldea laburtzeko asmoa desabandonatzen denean perpausaren, hitz iragatearen betekizuna murriztailearena litzateke; murriztu baino zehaztu egingo luke sinboluaren irudia, dekursotik ate esanahi bakar batera ekarri ezingo zena. Hau da, hizkuntzaren ahalmen atomikoaz askatzen da, oroaren adierazpena konkretotasunean esatearren.

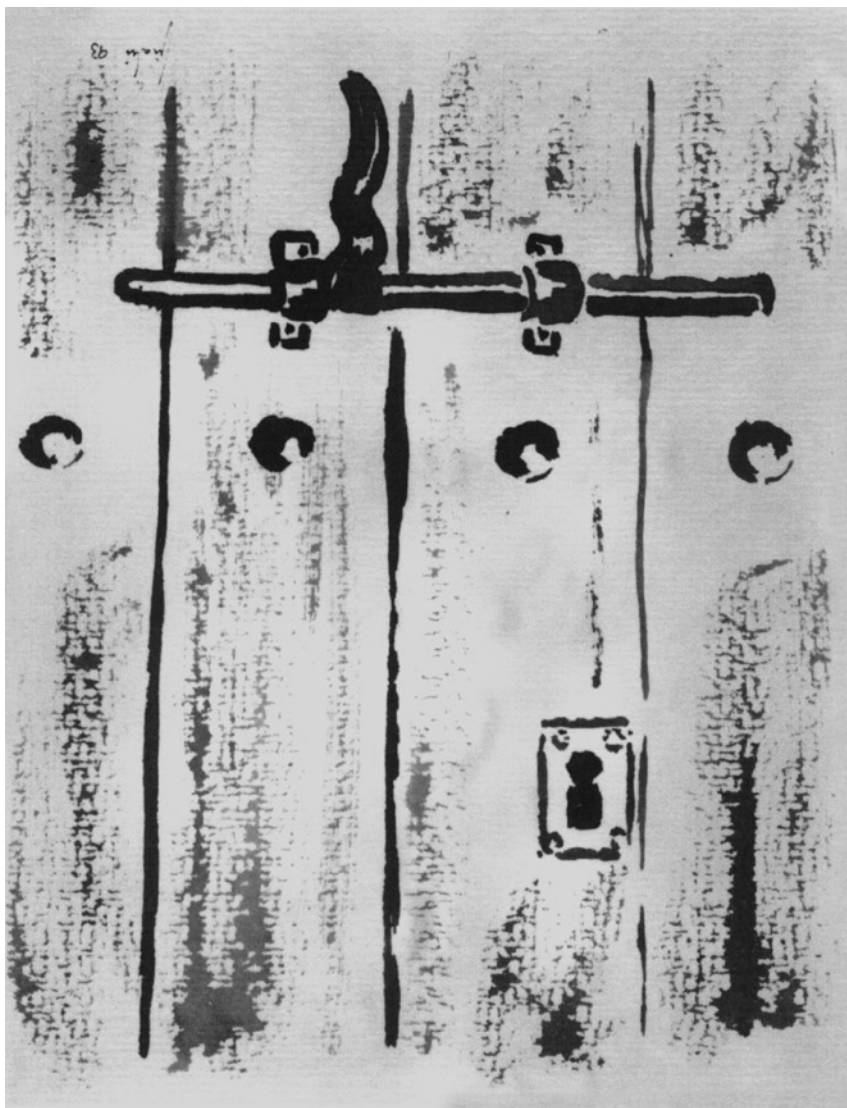
Jaso genuen lehen kritika Joxe Azurmendiri diogu zor. Bibliografiaz ziharduen. Seguruenez Mircea Eliade gainditua da berak zabaldutako gaur egungo bideetan. Hala ere guk nahi genuena metodo simple eta urratu bat zen. G. Durand-en bideei gertakari linguistikotik aldenduegi generitzen, Greimasekin suertatzen zitzaigun kontrara⁸⁵.

Bigarren kritika Jon Kortazarrena izan da, Hierofania kontzeptuaren erabilera ondo zetorrela baina, menturaz, testu komentarioa ez zegoela argitara eman beharrik. Argi dago lan hau ez datorkiola xamur bulgarizatzeari, baina, intertextualitatea oso izan arren garrantzitsua, gure us-tetan testuari berari lotu behar zaio hasiera batean eta gero gerokoak, elkarketa literarioak eta beste. Esan nahi duguna da saio asko egon direla Aresti beste edozein aurretiko pentsalarigan abia harturik azaltze-koak, baina eginkizun duguna bestea dela. Honek ez gaitu kentzen apika emaitza hauek eskutan artikulu xamurrago baten idatzi behar izanaz. Barkamenak bada.

⁸⁴ Le Guern-enganik bestera, guk uste. Bousoñoganik gertuago. Ez erabat hala ere.

⁸⁵ La última objeción a la que hay que responder reside en la elección estratégica del plano único de la descripción del simbolismo y, más generalmente, de lo que se ha convenido en llamar imaginario. ¿Es el plano lingüístico el único plano de descripción posible? ¿Es el mejor desde el punto de vista operatorio? ¿No pueden ser utilizados y dar resultados comparables otros planos de descripción paralelos al plano del lenguaje? (Semántica estructural, Madrid, Gredos, 1971, 1987 hirugarren berrinprimaketa, 89orr.)

La poesía es un lenguaje o, para ser más exactos, se sitúa en el interior del lenguaje. (...) No sucede lo mismo con el simbolismo mitológico, donde los objetos y los comportamientos «naturales» parecen poseer las mismas funciones simbólicas que los lexemas o las secuencias discursivas, y son subsustitibles los unos por los otros. (*Ibid.* pág. 89)

Zeberioako bertso-paperak

Juan Manuel Etxebarria Ayesta

Bertso-paperok noiz, non eta zelan jaso nituen adieraziz emon gura nioke hasiera gaurko saiotxo honi.

Hamabost urteotan zehar On Jose Migel Barandiaranen Bizkaiko Etniker taldekidea naizenez, alde batetik, etnografia beharrak egiten eta bestetik doktorego tesirako korpus bila nembilelarik, bidebatez aurkitu nuen jarraian doakizuen bertso-paper txorta hori.

Haronako labur bat eginez, hona hemen jasoketa horren historia-txoa.

Zeberioako Santa Kurtzeko eleizportalean nengoan txapeldun gizon batzuekin berbaz eta bata zirikatu besteari iterantzunak bota, halako baten, Txomin Aretxaga bitarteko, Bertsutengo Zipriano Etxebarriagana jo nuen. Txominek berak lagundu zidan eta laster imini genuen Zipriano berbagura Untzetabeko jentilen barri emanaz.

Gero, alboko baserrian, Damiana, Ziprianoren arreba bizi zen eta harengana eroan ninduen Txominek. Zuparterrean ezarri ginen eta han beste kontu aldi bat garabatu nuen magnetofonoz.

Kontuak ezeze, jaki eta edaria be atera zigun eta horretara, beti eukiten dudan lez bidebatezko edo alborikarako itaunen bat badiotsat Damianari:

—Zuk holango bertso-paperik edo holangorik euki dozu inoiz eskuartean?

—Ene! euki barik! —erantzun zidan bere alaba Rosaliak—, hor dago gurean kajatxu bat holangoz beterik!

Pozarren hartu nuen Damianak eta gordetako altxor hori eta pozarren opa dizuet argitalpen honen bidez, «min bako arrana ugerra(k) tx(y)an» ez egiteko.

BERTZO BERRIAK. -- Sempelarr'ek jarriyak

Balentin Berrio-Otxo, Elorriyo'ko seme ta Tonkin'go Obispo Jaunaren bizitza, 1861'garren urtian, Santu guzien egunean, Zenturian martiritzua

1	7	13	19
Milla zortzireun ta irurogeta zaspigarren urtian, Kristo zerutik jeixi zanetik onerañoko bitartian, iru Obispop pasatu duten martiriyauren gogorra, penagarriya izan da oyen munduko bizitza.	Goizero laurak jotzian meza eman ta konfesiyoara, barau egin ta obra onetan pasatzen zuen denpora. Pobrerikiñoiz etortzen bazan eskian atai ondora bere ogiya ari eman ta deboziñua gogorra.	Pasiatzera etzan joaten komentu lagunarekin etxian zeukan tertulia ona errosariyo birekin. Bere gorputza martiritzatzen azote, disiplinakin oraziyoak baliyo badu Zeruan dago Balentin.	Garagarrillaren lendabiziko goizean ziraden asi, arratzerako bost miltatik etzan granorikan bizi. Fede santuko cristabak iltzen zituenian ikusi, Balentin bere lagunetara abiatu zan iguesi.
2	8	14	20
Baten bizitza kanta dezadan au da bigarren bersoa, Elorriyo'ko semea da Balentin Berrio-Otxo. Aita ta ama Bizkayan daude semea an ill da, gaisoa, jentil - tartian bejeto zayo eriyotzako plazoa.	Logroño'n meza eman zuen ta Elorriyo'ra etorri, predikatzen ta konfesiñuan bere errian zan jarri. Azpeltiyo'ko San Iñaziyo'n bisita egin du sarri, azkenerako aren pausoak ziraden lastimagarri.	Bakardian oneraño zan Balentiften historiya, Okaña'tikan Manila'ra ziran zortzi Ministro abiya. Barkuan ere sufritu dute makiñabat kalameriya, biyotza penaz urtu leiteke. ez baldin bada arriya.	Pedro Albato eta bestia Jeronimo Hermosilla gero Balentin Berrio-Otxoa sailatu zan euren bila. Iru Obispo batzautu ziran zeukaten biotza humilla ayen bizitza laizter izan da martiritzuta ta illa.
3	9	15	21
Amairu urterik amabostera estudiyoak ikasi, gero aitaren ofiziyoa erakusten zuten asi. Goguan zeukan apaiz egin da nayaço zuela bizi, tormentu gubximunduonetan ez du beragan ikusi.	Suertatu da gure Balentin San Iñaziyo'n sartzia' pentsatu zuen angio Padriak abertentsiya artzia. Nola nai zuen Santo Domingo zeukan jantziya jartzia ta favore egingo ziyen albatzuen ekartzia.	Okaña'tikan Manila'raño barkuan bost ilabete, jakifia dago izango zala asko leguaz aparte. Zortzi Ministro oyen artian au zan sobresaliente, gure Balentin angio maisuak Obispo nombratu dute.	Arrapatu ta kate gogorrez lotuak zeuden alkarri iltzeke eman sententziya ta kartzela banetan jarri. Soldatu tropa baten jarri gero plazara ekarri, ezpatarekin lepus mustua dirade lastimagarri.
4	10	16	22
Berrogei urte orain zitzen gertatu balitz bizirik, ogeta zazpi lendabiziko estudiantzen asirik. Seminariyo batera joan zan aroz ikasirik, negarrez nabil aren pausoak ezin adierazirik.	Ango Padriak maite izanik ipiñi zuan kontuan, agindu ziyen sartu zedilla Ocaña'ko komentuan. Bide guzian eskian joan zan gabak askotan kanpuan, bere gorputza azotatuak alegatzen zan lekuan.	Ango Padriak agindu ziyen eskubidia artzeko, predikatzen asi zedilla kristandadian jartzeko. Konfeziño ta barau egunak animas akordatzeko pekatuaren mantxa Judas'en kalabosuan sartzeko.	Orretarako eskatu zuten ordubeteko lekua, Jaungoikoari egin artian bere ofrezimentua. Gobernaç'ere batek eman du pena kantidadecua, ifior ayetas damutzen bada bertan kentzeko lepus.
5	11	17	23
Seminario eder batian Logroño'n apaiz egifia, beste gustiak baño lenago ikasirik esamifia. Buru argiyan izanik eta Fede Santurako zintzoa, negarrez urtu leiteke artaz akordatu bagifia.	Allegatu zan Okaña'ra ta eman ziyoten jantzia, berak nai zuen gorputzarenzat alako penitentziya. Munduko gauza gustiyak beti alde batera utziya, neke, trabaju, naigabietan artu du pazientziya.	Artua jan ta ura edari arri gahian lo eguin, beti Jesus'i erregutuzten gugaz akordatu dedin. Kristandia nai zuenari konfesiñoa eragin, jakifia dago sabajjakin etzeguala ategin.	Iru Obispo oyen gorputzak ogei ta lau orduan, iduqui eta enterratuak urrikaltzeko moduan. Oriente aldeko probintia da Jeu-dat deitzen dan lekuan erregutzen dot ayen animak gerta ditezzen Zeruan.
6	12	18	24
Ogei ta urte zituen, etzeukan umore illa kolegioko maisuak bezin estudiante abill. Obispo jaunak ezaguturik justua ta umilla, agindu zuen meza eman ta erretiratu zedilla.	Oure Balentin Berrio-Otxoak egin ziyoten pausuak, consideratzen jarri ezkerro dirade lastimoak. Beti negarrez Jesus'en'gana sabalducean besoak, aren biotza atsegitzen du Zeruko usai gozua.	Erreñtu artan Gobernadore salbajien naguziyan, Jaungoikuaren bildur gabia extranjeriyan aziya. Erelgioko Fede santuan jarri nai duen guziya, agindo zuen plazan kentzokó ezpatarekin biziya.	Orra ogei ta lau bertso berri ezejelo eder batian, oroipengarri kanta dizaten pekatarien artian. Ay nere Jesus eskatzen dizut graziya errematian, komeni da ta sartu gaitzatzu Zerutako gloriyan.

Quercus.-Imp. Artiles Galtia y Remedios

* Nahiz eta lehen begiratu soil batetan inprimatuak diruditen, ondoren datozen bertso orri guztiok faksimilak dira.

San Antonioaren Berso berriak, Juan M. Zubizarretac Jarriak

1 Berso berriak esplicitzeko artudet pensamentuba Ama Virgíña arguizadazu nere entendimentuba; San Antonio mundu gucian santu aundi sonatuba, Lisboa jayo eta Paduan illa eta enterratuba.

2 Antonioren biciaeraquin ya acordagaitan, gastia zala sartua zuten colegio eder batian; ta gurazuen mendian egon amabost urte artian; San Agustinen ordenacoa jantzia artu bitartean.

3 Antonioren gogoa eguin jantzia gambiaseco, San Agustina entregatua San Franciscorena artzeko; deseño ori logratuzan African predicatzeko, salbaje oyc conbertituzen bera martiri iltzeko.

4 San Antonio Europatican Africa aldera juanzen, allegatua costera baten luzaro eri egonaz; sendatuzeko esperantzari inñudican ere ezan, ideac adnac alrebes irten motivo ori izan zan.

5 San Antonioz idea artu atzera bueltatzeko, barco batian etorrizan esperantzaz sendatzeko; ordenatuba artian etzan ala martiri iltzeko, Jaun Ceruicoa guardatuba European predicatzeko.

6 Africatic etorri eta Antonio sendatuzan, ta San Pablo ermitabaten guero luzaro egonaz; birtutian da estudiuban chit oso aurretuzan, deitu sieten umill ta leial mesa ematera juanzen.

7 Mesa eman da guero ondoren San Antonioc jaquiña, misionero abiatuzan jaquintzua eta fina; deseño suaban predicatzea Jesucristoren doctrina, orrentarako guchic izan du arc bezelaco mingaña.

8 San Antonio abiatuzan anima galduen bila, ta baita ere conbertituba esin conta ala milla, bera izanic carihocua leiala eta umilla, milagrosuba ta gañera predicadore abilla.

9 Semeac ama osticoas jo soberbiari postuta, picardi oyc egiten dira, burutic ere nastuta; ta mutilari damutzen sayo ori esecuan astuta, echera juan da anca bi erdi aizcorarequin mostuta.

10 San Antonioc jaquinsuan bai gertaqueri orren beri, ta mutilaren echera bera borondates zan etorri; ebaquiteco ancaren pusca milagros sion esarri, ofñase edo tormentugabe len becela sano jarri.

11 Mutil gaztea biurtu zan bide gaiztic onera, arrosqueriac utzituzan leguesco umilladera; obra charretan atzera eta birtutietan aurrera, San Antonioc maiteco gaitu ala izaten baguera.

12 San Antonioc misionero itz aldian gustocoa, joh aldareco Sacramentuan daugacua Jaungoicoal Dudaric gabe ori da eguia justu eta fedecoa, ta ereje bat presentatusan sinismenic gabecoa.

13 Milagro ederbat escatu cion berac sinistatuzeko, eta Antonioc erantuzan zion naisuena escogitzeko; iru egunian bere mandua jan gabe eduqitzico; Sacramentuarequin San Antonio orduan presentatzeko.

14 San Antonio esan becela joanzen garay ederrian iru egunian ecer jan gabe mandua estremu charrian; garagarra eta lastuba para bere beguien aurrean, ori icusita belanbicatu Sacramentuen aurrian.

15 Ori orrela guertatubada auda eguia justuba, manduac guero jantzituan bai garagarra ta lastuba; ta lagunaquin conbertituba bertan ereje gaistoba, San Antonio bestela pobre birtutes aberastua.

16 San Antonio sayatuzentzan jendea conbertitzera, erri batara misionero juan zan predicatzera; ta aleguinac eguinda inñor esijuan aditzera, ichas ondora arrimatuzan arrayari deitzera.

17 Gente gaistoa nai esdu eta adi ichasoco arraiac, sermoya aditzera milloica'ziran instante artan etorriac; ta legorrera atera eta buru eta belarriac, ta atencios egonac ziran presente aurrean jarriac.

18 Arri guciac escutatua botaric bendicioa, gausa guciac ikusi eta gendeac atencua, milagro orrequin egia suan gaistuen conbersiua ta lengo ordex San Antonioc guero estimaciua.

19 Antonioren aita litzera sospechan urcamendira, ta semari abisuori cerutican belarria; milagro baten bitartean juan bera jayozan errira, ochodo pena escatusien gende guciac beguira.

20 Guizona iltutzen Lisboa eta culpa mancha gabei, tribunalera ecarri suten enterratuco ori; ta nere aita eman aldizu eriotza ori zuri, ta illac esetz erantuzan zion eguias Antonio-ri.

21 Juezac edo cargu dun oyc atrebitu izan sera, San Antonio para naisuten norc ill zuen galdetza; erantzu zien es nais etorri gaistoc castigatzera, ta baña bai auda eguias justuac libratzera.

22 San Antonio gastea zala osasuna bajatua, baraua eta penitenciac gorputza asco necatua; ogueita amasei urte zituan Jaunari eman contua, ill da bi urte baño lenago zutec canonizata.

23 San Franciscon ordenacuba San Antonio chit fita, icusgarri bat guertatuba zan ori nago ni jaquiña; canonizatuzeko gorputza usteldu sanua zeucan mingaña, sermoi ederrac eta ugari mundu oneta eguina.

24 San Franciscoren seme leiala San Antonio munduban, bear deguna alcanatzeko bitarteko ona ceruban, conbeni dana biotzez esca bacoitza aldan moduan, lagun zaigozu orain eta beti erlotzaco orduban.

Bertzor Berriak

Lumoco Nesatilla bati jarriak

1	5	9
<p>Euria zera du senduban Inor engañetan Eztiranac contatzen Baster gustiyetan, Zeu erruba euquita Zeu sabiltz berbetan ¿Zerdan nek esango det Berso berrietan!</p>	<p>Dudon ezada onda Etorri Lumora Puscabat descantatzten Osaban ondora, Or sabiltz Erreguiña Basiñan modura, Zure bestecobat barris Topau lei nungura.</p>	<p>Uste dezu zeraia Iya erreguiña Ta bai zerala markes Gaste baten duña, Gorputzez chit ederra Asal es urdiña Udabarrico lora Edo cabeliña.</p>
2	6	10
<p>Zeuk bira du senduban Erreca duak... Esatan nai sendula Escondu nerequin, Bayetz eraso arte Ekin eta ekin ¿Ai nik banen orduan Ze no zeraia jakin!</p>	<p>Lumoco erriyan dausan Mutil aberatzak Nay basenon lobrauko Zendukez zuretzat, Alan contutzen dezu Egaletan beintzat Kontuz...artu etzaizan Norbait sorotzat.</p>	<p>Diputadu gaste bat Lohratu artian Zugaz eztau gausonik Biyen bitatean, Senarra densunian Madrilgo komedia Zeuk... ara urtetako Automobillian.</p>
3	7	11
<p>Zeuk erreca du einda Ni zugaz batzeko Biyok bicimoduan Alkarraz jartzeko, Ta oin modu orretan Atzeratutze... ¿Zer motivo isanda Escontza galtzeko?</p>	<p>Pañelo gorri eta Erropia belza Moda ekarri dezu Bilbotik onatza, Arro pasatzen dezu Lumoco aldatza Baña beste batentzat Mutil aberatza.</p>	<p>Marquesen batez Laister eskontzen basera Ta pasiatzen juan Beras Paris-era, Gueube despeditzeko Prest egongo guera Emonik biderako Eunbat bolandera.</p>
4	8	12
<p>Norbera ibian barik Burua jasoten Ausuetan dakite Poliki esaten Cado dakigu zuri Zer yatzun gustatzen Inori lanak erain Zeu on descantatzten.</p>	<p>Eztago zulangorik Lumoco partan Zeu zera edereña Gustien artian, Zuretzat sener gueirik Emen parajian Ezdago Madrillera Mobidu ezian.</p>	<p>Amabi bertorekin Orra despedida Eulalicho zurekin Kome diak dila, Juaten zermanian Lumotik Madrillera Enamorauko yutzuz Pañelo gorrira.</p>

Pello Josheperen - Kantak

1

Pello Joshepe tabernan dala
Aurra jayo da Lurraren,
Echera joan da esan omen du
Ez ba neria izan eu,
Beraren amak topadezala
Aur orrek aita zein duben.

2

Ay! au pena ta pesadumbria,
Sénarrak aurra ucatu,
Pello Joshepe biotza nerea
Aur orrek aita zu zaitu,
Aur orrentzako beste jaberik
Ezin nezaque topatu.

3

Zure semia besuan daukat,
Senarra aldamenian,
Orain demborik-ezdaucat eta
Zuazkit ordu onian,
Neronek abisatuko dizut
Garaya datorrian.

4

Fortunosua banitzan ere,
Au da fortuna neria,
Abade batek eraman dizkit
Aurcho bi eta andria.....
Aurrak beriak baziran ere
Manubelacho nerial

5

Joango nitzaque zugana bañan
Urruti gaude maitia,
Zakurra zaunkaz asitzen bada
¿Nola egingo det bakia?

—Arekikua egingo det nik
Ta arren etorri zaitia.

6

Joshe Agustin nere biotza
Arren aditu nazazu:
Beti orrela egoten e e
Neke aundiya daucazu:
Beti orrela egoten ere
Neke aundiya daucazu
Azkoz obeto izango guerra
Ta ezkondu eguin biazu.

7

Pello Joshepe nere biotza
Zor dizut milla graciya
Ezkonduzeco desio nufe
Gazte dontzella garbiya,
Ez mundu ontan zembait bezela
Len bestekin ibilliya..

8

Pazientziya artu larda
Mundu onetan Joshepe,
Andria ere zuria zan da
Aurra bestena diyote,
Guizonen faltan igarotzenda
Basuan zan bait larrarte.

9

Nere echian bi ollo dira
Ta bata daukat kiyua,
Ollara berriz kukurruka
Kantoyan bera dijua,
Jaunak orra despeditu ta
Pasatu dibertziyua.

Berso berriak lapur famatuarenak

1
Orain kanta berri bat
nai nuke nik jarri,
munduko kriaturen
eskarmentagarri;
trantzestu onetan
gustis nago larri,
nere pasadisua
«an gaba garbi.

2
Ia nere kristauak
aditu kontuan,
nere deskalabrua
sela dan munduan;
amairu eriotza
urtebete barruan,
neskacha bat motibo
nola eguin difudan.

3
Ogei ta bost urte
dauskat oraindik,
orain dago isan naiz
beti neskari;
enginduen alperrik
gurasuak asi,
estiet askenian
eman pena guchi.

4
Ay au nere suerte
icaragarria,
jaunak bere eskutik
nenducan utzia;
neskacha bat motibo
isandan gustia,
amairu personari
kentzeko bisia.

5
Neri itzak eman da
bestiarekin eskondu,
orrehek ematendit
biotzian damu;
utza zan sikiera
motibua izan balu,
bera gatik biar degu
orain biok galdu.

6
Benganza orrekizu
gau triste batian,
pufal eta trabuko
arturik aidian;
ondo loturik nenguan
etzaien kation,
derrepente sartu nintzan
beraren echian.

7
Afaltzen asiraden
zenar ematiak,
escomberriak eta
siraden gastiak;

etzioten ematen
penarik iltzia,
suerte onaren begira
seuden tristiak.

8
Bost puñalada lenengo
emanen berari,
es Jesus eta es amen
juan zan mundotik;
senar tristia seguan
andriari beguira,
baha esin endu
senducan erida.

9
Berari tiranion
pechuaren erdira,
orra ser pasatusan
esandet egia;
senar eta emaste
sukaidian biak,
an gelditu siraden
derrepente illak.

10
Es izan bakidaren
sano eta finak,
orra ser suertia
gaiki dabillena;
asino au eguinda
irten nua echetik
justisia altoka
asinuan echetik.

11
Giratu ta tiratu
nik berris gogotik
lau guison tiro bates
an siran erori,
orra sei erioitza
gau batian egin,
animak nora ziran
nai nuke nik jakin

12
Kristau aren biotza
icaragarria,
gisonari ematen
alako larria;
utzi sesala bertan
diru ta saldria,
egin nai espasuan
munduco aldia.

13
Saldiaren gañian
gizon armatua,
abiatu nitzanian
lapur famatua;
atzelean banuan
norik arrapatua,
baha billatzen nuan
nun escutatua.

14
Partian an sebillen
gau ta egunian,
enemigua franco
banuan inguruan;
ya descansurican
ez nenducan ifon,
ala ere saspisoldadu
neronek il nituan.

15
Urte bete osuan
beti lapur egin
batzuetan caminos
bestietan mendiz;
ainbeste erioitza
gañera egin,
ezdakil ser gertatu
biardian nerekin.

16
Aitak baldiu siran
nere noticia,
sekieia besela
asuntu gusia;
erabakia zala
nere sentencia,
arrapatu eskero
kentzeko bisia.

17
Aviso au artuta
urrengo egunian,
partirak arrapatu
ninduen mendian;
saldia il sidaten
ala biarrrian,
zortzi soldaduk tira
siraten batian.

18
Bi balazo nituen
beso ta buruan,
odola bazijuan
iturri moduan;
ala era trabucua
disparatu nuan,
bi soldadu gañera
eritu nituan.

19
Lenengo neuri elduak
bi bacarrik siran,
baleroso isanarren
umildatu nitzan;
bagagiak artu ninduerf
loturik saldian,
zortzi soldadu siran
nere guardian.

20
Motza asko nizala
egunen erdian,
juan biar izan nuan
gustien erdian;

allegatu nitzanian
neronen errira,
basan gendia franko
neroni begira.

21
Ia nere orduko
lotza ta larria,
sergatik egin neban
asko pikardia;
bela sartu ninduen
capilla batian,
Santo Cristo bat para
ziraten aurrian.

22
Esamiña egiteko
nere apartian,
i a senbat oker neban
animen cation;
pekatuak Ama
Birginta Maria,
Jaungoikuen aurrian
bitarteko aundia.

23
Jaungoikuen ofentzak
ditut gustis damu,
arren misericordia
nizaz izan sasuz;
Lucifer lagunakin
Ceruau asiya da,
pekatuagaitikan
dago infernuan.

24
Ni geyago eginda
bisi nais munduan,
es dakit neretzat ere
ser sentenci dagoan;
amaika ordu santuak
i a dira aurki,
il biardet eta gustis
nago larriya.

25
Contua emateko
gure Jesus onari,
adios mundutarrak
eta nere aita eta ama;
senidiakin batian
adisikide danak,
acabatzen dirade
nere munduko lanak.

26
Arren laguna deidala
gure Jesus onak,
ogei ta bost urtekin
banua mundutik,
orra baten okerrak
asko ekarri niaz,
mundo guzia
eskarmentu bedi.

Berso Berriac

1
Unos canciones nuevos
biarditu jarri
para las costureras
entreteni garri
con amores muy tiernos
gusis nago larri
porque le quiero mucho
Hipolitari.

2
Cuando te iba primero
calian pasatzen
suspendido me quedé
erreatutzan
no me determinaba
inori galdetzen
por el alto del cielo
jechiya hotesen.

3
El domingo siguiente
juan nizan plazara
por ver si le podía
eraman dansara
para decirle algo
inondic albada
con el amor que tengo
conformatzen bada.

4
Si pudiera publicar
lenguaje bien
como está labrada
nere memoriyan
parese una Virgen
bere prezensiyan
con su cara bonita
nere erechiyan.

5
Oiga usted caballero
cer desu pensatzen
por el amor que tienes
nazu alabatzen
una más lechubina
ez dala arkitzen
que tú serás para mí
etzait iruditzen.

6
El señor disponido
izango altzera
cuando te has venido
nere biyotzera
me voy á mis amigos
abisatuzera
que me voy con la novia
paseatuzera.

7
Una estrella hermosa
daducat escuan
cuando la tengo aquí
naucazu zeruan
estate sentadita
neronen onduan
dejándome solito
etzaitte su juan.

8
Distinguido tu eres
galaya nerequin
confirmada me quede
orrenbesterequin
conservemos primero
ezaqlaco itzequin
para que nos casemos
biyoc alcarrequin.

9
Iduqui desaguesu
cinistaturican
sin perder en tu vida
esperantzarican
suspirando te digo
nere barrundican
sin fruto no se queda
lore ederrican.

10
Estos son los amores
bersotan jarriac
para los jovencitos
consolagarriyac
cuando se cumple así
deseo guciyac
démosle primero
Jaunari graciayac.

BERSO BERRIAK

1

Berso Berriak ateratzeko emen badago premiya tristorac utzita alaiturik orainche jarri naiz iya cenbait personak agundu arren eguiten daki tranpiya alabatulzen azi biardet Altxa-ko nere noviya

2

Azko bezela ezkoñdutzeko aziya nitzan gaztetan emakume au orain nerekin jarriya dago kazketan guesurra eta salta badauka orrek seitatic boztetan arruagoric egongo danic ezderzikiyot bezetan.

3

Tratamentua oraiñ bi urte beragandic zan aziya deabru zarra bezela dago ori malisis joziya baha damuric ezdaducat nic nezkacha orrec utziya berriz agur ezdiyot eguiago egon liteke etziya.

4

José Agustín daukar izena apellidua Uriá ezan biardet aldan lenena zerdan asunto guria neskacha orri cantac jartzeko oraiñ artudet idia guchigo merezi duententat inoís atera oidia.

5

Vitorijan neguan soldadu serviciyora juanda cariac eguiten azi zitzaidan orretarako zeon da zori gaiztuan zinuistu niskan orrec guesurrac ezanda gure okerra zortua dago ori faltzua izanda.

6

Neskacha orren izenic jartzen ezdit utzi justiziyac nayago nuen logratu banu jakin zizaten guciyac ni soldaduscatic etorrira eskondutzeko aziyac jendiac ondo ikazbitza oraiñ gure notiziyac

7

Enbuzteriya ugari cartan bialtzen ziran emendic nic orrelako mingain luzeric ezdet ikuzi oraindic mutil gasliac engañatutzen dabil nondic edo andic berri onikan esdu ekartzen orrelakuac inondic

8

Dorostiyako calian dago neskacha ori servitzen ezan ziraden eskondutzeko berac ziradela aguintzen arreskerotic fintazunian beti niyoen segulizen nere calian egondu nitzan zure baimena aditzen.

9

Egun batian fiyatu nitzan neskacha orren ezanian ta esposatzeko jarri guera prestatutzen gueranian pensatu nuen egongo sala nic ori fintazunian amac nai estuen aitzekeya ipinidict askenian.

10

Ni Donostiyan jayotakua ori Altxako erriyan nereganao egondu zera beti naitazun urriyan baha alare eznaís arkitzen ozo estadu larriyan bein azikota ibilli guera leku estimagarriyan.

11

Mingainarekin leunkeriyan dauka abillidadia errespetuan ibillitzia azkozaz luke obia baha mundura etzifan jayo orgullorican gabia zuzeran bezin izar ederrac gueyago ere badia.

12

Emakumeric esdet ikuzi orren naitazun otzian esker gaistua besteric neri befiere eman etzian mingainez leun itzezin baha maleciya biyotzian orlakuakin gusto aundiric ezta izango echian.

13

Nere noviya letuitzazu jarrita dauden loric ezdira mudatuko alare azko zure coloriac bezte polipat billatutzeko orain daduzkat idiac nunal aukeran badaduzkat nic zu zeran baha obiac.

14

Amaka bider jarduna izan biardu orrec kontari orrentzako moduko mutillic emen ezdala agulri naitazuna norik artuko diyo orrela dabilenari egun batian ay zer maleta oneran etorrian ori.

15

Juandan illaren ogueitabiya degu señaladamente aitzekei edo atzerapena orduan jarri dirate zer pasatentzan ama alabai ezaniyen derrepente orric egulya ezta aditzen guezurra berris zobranie.

16

Ezta aundiya nic neonekin daucadan interesa baha atzac eta alabac chit orgullo alrebeza oyec naidute diru azkoko Dukia edo Markesa baha pobria ezagutzen leku guziyan erraza.

17

Bete ibilli izandu naiz ni orren leyaltaunian leku orrian fiyatu nitzan ni orien ezanian acordatu nais esdabiltzala oraiñ bide zuzenian contentu nago orrenbestian apartatu naizenian.

18

Adios nere noviya izana Altxako ainguerchua berso berriyak suri jartzeko segon nere caprichua es senbait besela isan basifan leyalá eta chinchua nic onen beztez bucatzen ditut alaba eta achua.

Marquesaren Alabaren Bertso Berriak

SEVERO MOTRICOARRAC JARRIAC

1
Cerruac eta lurrac
eguin bituana
memoriya arguitza
atoz niregana
esperanza badaucat
cedo nire emana
desio dedana

2
Amorioco penac
berso berriyetan
publika albanitza
euscal erriyetan;
enteratu naiz ongui
encargu oyetan
San José arratzaldeko
iru terdiyetan.

3
Marques baten alaba
interesatuba,
marineruacuan
enamoratu;
descubritu gaberice
beren secretua,
ameriyoa duc
barrena sarbua.

4
Egun zeñalia zan
goguan artzeco,
esan ciyola aren
echera joateco;
deseo dodan itz au
manifestatzeco
zurequin, Antonio
nago izateco.

5
Cer esaten dituru
Juanita itz ori,
sentitzen nire
trazac badiduru;
etzait zure gradurice
localutzen neri
es burlaric eguin
marineruari.

6
Iduqui dezaquezu
ongui sinistua

aspaldian neguala
zurzas gustatua;
etzaitut nic utzico
desamparatua
ala eguiten ditut,
gaur juramentua

7
Conformatu ciaden
alcarren artian
ezconduco zirala
urtego urtian;
escolac icasteco
biyeu bitartean
beraren erritician
gutziz apartian.

8
Ala disponituric
jarri cian biyac
cartac entenditzeço
alcarren berriac;
formalidadeaquin
jatzeco eguiyac
baña etziran lo egon
amaren beguiyac.

9
A perric izango dira
asarre gurian,
ez naute mudatuco
ernidadian;
esposatu nai nuque
carriño onian,
Antonio Maria
etzortzen danian.

10
Eciñ egon zan ama
itz ori suiritzen
bereala asi zan
cartac detenitzen;
Pocoyon arodiaz
escontra galotuzer
Juanitac alacoric
etuzen pentzatzen.

11
Amaren maleciya
correora juan ta
Antonio izala
eguin zuen carta,

Juanitan tristura
maitia ilanzian
engafatudu bestec
guesur bat esan ta.

12
Amac esaten dio
Juanita neri,
galdu da diotenez
Antonio Maria;
nic billatuco ditut
beste batobia
mayorazgo interes
ascoren jabia.

13
Ama ez neri esan
orrelacorician
ez det nic bestegana
amoriyorican;
ecin alegre leique
nere barrennician
comenienicia on
egonagatican;

14
Utz a cebr'era
ortelaco lanac
ez ditut nic icusten
zu becela damac;
nai baditusu artu
honra eta fanac
guyatuco zaitus;
aitac eta amac.

15
Demhora cumplituric
galaya abiyen
cer pasatu otezan
ren memoriyan;
cartaric artu gabe
juan dan aspaldian
inocente sartu zan
jayo zan erriyan.

16
Au da lendabizico
esan senduana
cerdamusicarequin
honraten dutena;
Marquesaren alaba
Caliacbarrenac

esperario zala
arcabiar zuena.

17
zuen ordutube
guero noviya esque
itz bi eguin arte
inguratu zitayon;
maquinabat gente
bigarren orduraco
il da derrepente.

18
Gaba pasatu eta
urtego goicean
entierria zuben
bigarren ciasian;
marquesaren alaba
gucien atzian
zer pena izango zan
aren biotzian,

19
amarequin feruic
Admirio ill
aconostatu uen
Juanitac eleizac
maitusun baciyon.
esajdedan guizac
gugostican etzuen
osauic izan.

20
Eremedia baley
sentimentuori
bitzeco bat jarri
Jesus Maitari;
oraiyo eguiñaz
Virginia Amari
ceruan guerta dedin
Antonio Mari.

21
Alcarren companian
guc ere ñaidegu
Virginia egueizu
Juanari erregu;
Cristau guciyogatic
Bardin albacendu
Iturrioc orrela
der eatutzen du.

Euskal-Erriarren Cantac

JUANA VISHENTA, NAGUSI GAUNA ETA MORROYA, HURRA PEPITOREN DOÑUBAN

J. Vishenta

Nagusi gauna, aushen da lana
amac bigaitzen nau bedoren gana

N. Jauna

Ay bigalduco bacinduque maiz
zu icusi ta consolatzten naiz
sinista zazu;
joso zoraturican naucasu!
¿orren polita nola sera su?

J. Vishenta

Amac esan dit, echeco errenta
pagazetco diruric es nuben ta,
ia egingu diyon mesede,
illabetian gueyenas ere,
ichodiota,
bada cierto dala ematia,
pasa baño len illabetia.

N. Jauna

Logratutsia, erres alare,
nais oti ta beste cer nai gausare
seguru dala esan amari,
su baldiñ basatos mandadari,
dudaric gabe,
nere borondatiaren jabe
su sera Juana Vishenta Olave.

J. Vishenta

Beras bertatic, nua echera,
pos aundi bat amari ematea,
orain ariyo nagusi gauna
presaca juan biat amagana.

N. Jauna

Ez zuacela;
portatu zait nic nai becela,
Zuben echia dago urruti,
birian zer guerta izan bildurti,
bada iya pasa da eguna;
arratza berriz dator illuna,
oraiñ juatia;
ghartzat iduqui nere maitia
caur emen bertan guera zaitia,
Ez juan echera, bire oyetan,
gabas bacarric eta illumpetan,
contura erori zaitia zu
gabas illumpian juan biazu;
peligro aundiz
eta obe dezu aun aldiz
biyar goician juan egun arguiz.

J. Vishenta

Ezetz etsiya egon liteque,
ni emen guelditu eciñ niteque,
amac espero nau gaberaco,
eta ere espero naubelaco,
juan birar det nic;
alaba icusi baguetanic,
amac izango ez luque onic.

N. Jauna

Emen zuretzat, dira paraco,
jaqui chit gozuac afaiteraco,
erriya berriz Jaungoicoa,
illac piztuzteco moducoa,
ardo onduba,
ontzen urtietan egonduba
Malagatican da bialduba.

J. Vishenta

Jauna berorrec, bañan alferric
badaqui armatzen laso ederric,
lazua eiz bague guera dediñ,
nere echian nai ditut eguiñ,
afalduta lo,
nayago ditut ango bi talo
ta ez emengo milla erregalo.

N. Jauna

Biyotz nereco dama polita
asmoz muda zaitte aushe tori ta,
amasei duroco urre fiña,
sendatu nai zazon nere miña.

J. Vishenta

Ez jauna, ez ez;
mercei beciñ copeta beltzez,
esango diot ezetz ta ezetz.

N. Jauna

Gañera berritz, Juana Vishenta
utziço dizutet echeco errenta....
quitó zor diazuten guciya,
cumplitzen banazu cuticiya.

J. Vishenta

¡Lotza gagorra!
suiritzen dago gaur nere honra.
¡penac malcuac darizquit orra!

N. Jauna

Nic ditut culpac, ez eguin negar
arlaroric ez nizon esan biar,
animan sentituzten det miña
zuri ofensa ori eguiña;
maldiciyua,
ez daquit nun neucan juiciyua,
escatzen dizut barcaciyua.

J. Vishenta

Barcaciyua du ta estizu
nere biotz onac ucatu,
eracutzi ditalaco Jauna,
gaitz eguiñaren damutazuna,
conforme nago;
ez eguiñ ta ofensa gueyago,
gaurcua oso astutzat dago.

N. Jauna

¿Berriz nic eguiñ zuri ofensa?
jarren orlaroric ez bada pensa!

zauzazquit nescacha fiñ batetzat
eta gusto aundiz emaztetzat
artuco zaitut;
biyotzetican esaten dizut,
zuretzat ona banderizquituz.

J. Vishenta

Ori eguiyac, baldiñ badiyo
neregana egon liteque fiyo;
bañan usatubaz cortesiya,
ama neriari licenciya,
esca bezayo.

N. Jauna

Ori gustora egingu zayo
biyar goician juango naitzayo.

J. Vishenta

Banua araiñ-N. J. Atoz onutza
bireraco artu zazu laguntza,
adi zazu, morroi José Joaquín
echera farolan arguiyaquin,
aingueru, oni,
gaur zuc laguntzia da comeni,
quezquetan egon ez nayen ni.

M

Aingueru ari, lagundu eta
orra jauna eguin ostera vuelta
birian bai bildurcho zan bera,
bañan allegatu ta echera,
contentu cegon,
oraiñ quezquetan ez du zer egon
oyera juan ta pasatu gabon.

Eldu zanian, errenge goiza
nagusiyac zuben cumplitu itza,
juan citzayon amari echera
andretzat alaba escatzora,
amac chit firme,
artuia guero milla informe
guelditu ciran biyac cunforme.

Andic zortzibat egunera,
edo amar esin zitezquen izan,
andic zortzi eguneran elizan.
ezcondu ciran;

ezcondu ta echera seguiran,
gendia franco bazuten giran.
Bost illabete, edo sei ontan,
ez dirade beti egundu lotan;
cman duten zembait girabira
eta gozatuzten bici dira
dichac ausarqui,
obeto ocñi litezque arqui,
espero dute aurcho bat aurqui.

Dama gaztiac, ez egon lotan;
beguira zaitzete ispillu ontan
guztatu ta birtute eder
andretzat artu bere maisterra,
du nagusiyac,
oria irabastera graciayac,
saya saitezte beste guciyac.

BERSO BERRIAC

Milla bederetziureun amabigarrenia

1

Unos canciones nuevas
nai nuques cantatu
con la esposa mia
ser saidan pasatu,
con cortejo nuevo
neri escopatu
aquella habra creido
estala pecatu.

2

Que yo dije por ella
hospitel batian
que no me visitaris
seadatu artian,
que ya tenia otro
biyen bitartian
me dicen que anda ella
montaña partian.

3

Ama Elgoibar tarra
ella de Orozco
neri escopatu dit
con otro morroseo,
saspi urte pasauda
que yo la conozco
por donde anda ella
nie estaquit asco.

4

Dejando a su hija
desamparaturic,
con el pasiego ha ido
plagiac arturic,
hay que mula tan falsa
eduquinuan nic
en las tres provincias
echoc aloocoric.

5

Teniamos una hija
nor ote du aita
como si fuera mia
nie isan det maita.
En Muniqueta, señores,
lenbisico bentan
como marido y mujer
egon siran beitan.

6

Bonifacio de Gómez
janda edan netan
le vino su esposa
dempora onetan.
Como era muy anciana
novia gastia
le calentó su mujer
lepoco partia.

7

Los dos dicen que beben
goisetic gauberu
tres azumbres de vino
eranda oguera
sin dormir, en ayunas,
ascosas obeda
la mujer que yo tenía
bisida onetan.

8

La mujer vendería
guisonaren pracac
sin que el marido sepa
andriaren tranpac.
La mujer bebedora
estac emendatsen
tiene todos los vicios
dauscatanac saltzen.

9

Con una cestillita
besoan arturic
para imitar en casa
erdi soraturic,
que solo andaba fuera
burutic faltauric,
pero aquella no tiene
buruca faltaric.

10

Y los mozos de Vizcaya
eta probencia
antes de casar pensar
ser dan bustarria,
si buscais como ella
seuen escongueya
para vosotros será
despachu garbia.

11

Yo como era culpante
beste asco ibilita
tu infeliz marido
aforratu saita,
vive Jesus andria
Juana eta Joaquín
naicua esan disue
naibadesu jaquin.

12

Por andar en la Plaza
eder galantac
muchas tienen, señores,
onetaco falta.
Una jarra bonita
musturra ausita chispa
con un poco media
alborá jausita.

Despedida del soldado

Yo me voy a la guerra
pues la suerte me manda.
voy a servir al Rey
y a defender la Patria
Tú te vas a la guerra
y yo rogaré a Dios,
que regreses muy pronto
para cantar los dos.

ESTRIBILLO

Vivir, vivir, vivir
por un soldado,
eso es vivir, eso es vivir,
eso es gozar.

Amar, amar, amar
es mi consuelo,
yo quiero amar, yo quiero amar,
yo quiero amar, amar.

Adiós, queridos padres,
adiós a los amigos,
yo me voy muy conforme,
quedar todos tranquilos.

Adiós, mañica mía,
adiós, mañica, adiós,
el día que regrese
cantaremos los dos.

ESTRIBILLO

Vivir, vivir, vivir
por un soldado, etc.

Ya llegué al campamento
y lucho con denuedo,
me acuerdo de mis padres
y no conozco el miedo.

Me acuerdo de mi maña
que por mí ruega a Dios
y pide que regrese
para cantar los dos.

ESTRIBILLO

Vivir, vivir, vivir
por un soldado, etc.

Mando carta a mis padres
y a todos mis amigos,
y a mi novia un recuerdo
que es un retrato mío.

Hoy recibo una carta
toda llena de amor,
y dice: A tu regreso
cantaremos los dos.

ESTRIBILLO

Vivir, vivir, vivir
por un soldado, etc.

La lechera de Lezo

(Creación de Emilia Bracamonte)

Letra de Antón Piperra ☐ Música de Francisco Sáez

I

Soy Joshepa la de Leso
del caserío Ibaigueche,
y los mañanas trepano
te vendo en Donosti leche.
Un ves en erromería
a Pranchisco conost
y al disir si le quedría
¡ené qué emosión sentí!

(Recitado)

Ñudo en garganta tenía
ningún palabra te habíaba,
y del cosa que sentía
la mirada me bailaba.
Después ya te vi a Pranchisco
etro ves entre argomales,
cogiendo grillos te andemos
perdidos en los maisales.

(Refrán)

Ay amachu, nere amachu,
probe lechera de Leso;
vergüensa gordo me da
cuando me alcuerto del besol

II

Por no servir el servicio
militar en Primavera
Pranchisco hase quince meses
que pasar te hisó el frontera.
Con muchos palabrerías
te andaba pues aquel lerdo,

y luego a los pocos días
si ver te hisé no me alcuerto.

(Recitado)

Y hoy ¡granuja! dise en carta
que manda con trapichera,
que está casao y pa el hijo
que me vaiga de niñera.
Así te andan hombres, pues,
con tramperías los pillos;
¡que me digan otro ves
que me vaiga a coger grillos!

(Al refrán)

III

La madre suele disir
pa eslegir que ande con ojo,
y si voy a errepetir
siempre lo pior escojo.
Y aunque todas siempre semos
choriburus, caprichosas,
¡ñusentes te creemos
en cuanto nos disen cosas!

(Recitado)

Un novio después tomé,
chico ederra y artillero;
aquel tamién se me fué
como un grillo por bujero.
Después que un tarde me dió
un beso grande, a consensia,
erriendo me enseñó
el canuto con lisensia.

(Al refrán)

Loramendi, euskaldun mistikoa

Paloma Rodríguez

Barruntza-Leioan

«*Dilectus meus mihi et ego illi, qui pascitur inter lilia*»
(*Cant. II-16*).

*Ene maitea neretzako ta ni arentzako. Onek jana lili
tarte du.*

Loak ar bitza, loak ar bitza gudozte-kantak.
Dunbost zakafak beude gaurdanik ixilean...
Zarata orde, otsera bitez, biotz ormetan,
lelo xamufak, argiz ez ezik, gau beltzean.

5 Erna bekio, zugaitz il oni, kima befia;
loretu bedi maite oparen gar zurira.
Ta itzal goxoan aterpeturik, josiko ditut
adi sutsuak, ofi ta loren intzirira.

10 Nora noake, maitasun eske, neregan baitet
edeñik oro berezko ditun Maitalea?
Nola nabilke, argi-zaletsu, barnen baitigart
sukar-miazka⁸⁶ kixkaltzen nauen su-labea?..

15 Oraindañoko ene begien lauso goñia!
Bañen etxeko axolage ta lo-zofoa!
Irten-sartuka, joran-izerdi, jarduki-eta
nabari ez nik, atezai zegon usotxoa!..

20 Izpi-zofozki⁸⁷, geziko al nau maitale ofek!
Lertuko al dit griña makuñen gaitz-burua!
Maite-gelako ardantegian estu loturik,
moxkor nazala, natzaion gaurtik zoratu!

⁸⁶ Lamiendo. (mi) fiebre.

⁸⁷ Izpi-zofoztez.

Uxa ditzala, oroitza zear digarozkidan
ekaitz-laño ta elur auferko bekaizketak.
Ta ipar mearen ega zurira joko dizkiot,
amets gofitan, ernemin dauden maitaketak.

- 25 Badantzuizkiot, ixil bederen, bañun-bañunki...
bere mintzaren zur-muñu leun ta eresiak...
Ta aspaldi ontan laño narakar nola ixuriko,
zor dizkiodan asperen-tanta bioztiak...

- 30 Bil nadin noizpait, ero galanta au, bañen ontara.
Nagon geldixe biotz-leioan tinkatuki,
maite-pilpilak daragitala jo ditzaiodan
espa bigun ta leia zoñotzak txinpartari...⁸⁸

* * *

- 35 Maite-aroan... lur maite-miñak gañatx ninduten;
ez jan ez edan, arat-onata narabilten.
Biotz-kondoan kabitu ziran zale miriñak,
garai obeko azi gazteak il zituzten.

- 40 Lañutu zidan bañen zugaitza eguzki-ezak;
pipi-gofiñak jan zizkioten kimatxoak...
Ta azala zear bidetu ziran txinguñi beltzak,
Bana-banaka, moztu zituzten goiko ostoak.

Migura baizik etzan ageri adar ertzetan;
beso zaintsuak, ezur iduri, sutarako.
Ta ilundi-loan lasaiki zetzan muxar gaixtoak,
begiz jo zitun bere sustraiak kabitako.

- 45 Beingo batean, ate-danbada entzun deritzat,
ta atera nintzan, giltza eskuan, an nor ote...
Ta idekitzean...ura bai zala maixtar bakoitza!..⁸⁹
Ondasun oro eskeñi zidan biotz-orde...

⁸⁸ Chispeante.

⁸⁹ Huésped (inquilino) especial.

- «Sar zaitetz bada, erantzun nion, gela ontara...
50 Ortzen zaudeke zure gogora nai adiña».
Ta au entzutean zuzendu zidan argi-ziñara,
ene! neregan ikusi nuen loi-osiña!

* * *

- Añezkeroztik ene aularen sendotasuna!
Añezkeroztik bañen etxeko poz ta atsegin!..
55 Naiz laño egon zeru ta luñak, enegan beti
enegan beti euzki-ufea dirdai-oztin!
- Zabaldu zaizkit, noizbaitekoan, biotz-begiak;
noizbaitekoan upatu baidet maitalea.
Ta ikuste uts-utsez, bereixko⁹⁰ balitz etxe ontatik,
60 bertantxe nuke zorigaitzaren zastadea.
- Beranduegi ai! zoritxañez, ezagutu det;
beranduegi ate-jokara naiz oartu...
Egunik-egun, biotz-atean, noiz idekiko,
ta itxu, beltz onek, muzin gaiztoan, ai! giltzatu!
- 65 Oraingo nere zentzu galduen itzafi⁹¹ ona!
Oraingo nere begi lausoen ikusia!
Lengo edeña narda⁹² dakuste; narda, ordea,
emen litezken eder oroen ituña...
- 70 Emen dagokit, emen dagokit ene Maitea;
biotzak baitu sumatzen bere agerpena.
Zai dagokio, pozaren mende, noiz elduko ote
zentzu guzien zorabio⁹³ ta zoramena.
- Auxe biotzen egon luze ta pilpil⁹⁴ berdiña!
Auxe ixilaren adigañizko jardun gozo!
75 Arantzak sartzen balizkit ere, nere biotzak
ezten zulotik, zorun beña gaur artuko.

⁹⁰ Bereziko (berexiko).

⁹¹ Esnatu.

⁹² Despreciable, abominable.

⁹³ Vértigo, fascinación.

⁹⁴ Palpitación.

- Igortzi-leunka⁹⁵, euslari dauzkat bere besoak;
bere niniak, ene begien ur-ixpilu.
Ta argi-jarioz dagizkidaken mintzo eztiak,
80 esker beñi ta biotz-jantzien edergalu⁹⁶.
- Arnasa batek darabil gure bular-auspoa;
taupari berak biotz-unea pilpiratzen.
Ta udalen-lorak eguratsera liraken eran,
maite-lafoşa muxuan zaigu gofizatzen.
- 85 Maitasun-izpiz urtuki dago nere gogoia;
zenbat jaramon, ainbat biotza goriago.
Ta argi-dirdaiak lilura duan txoriñoa lez,
galda zuritan, eguzki oñi begi nago.
- Mintzari baitet... mintza ni ere; ta ixil banendi,
90 laister lekarkit biotz-taupadak erantzuna.
Ta izpi-malutak joa bai nintzan, ernaratzen dit
bañun-mamiko xamur-jarien leuntasuna.
- Ta afoşa luzez belañi nago bere mintzora,
ziñez dalako ezti bere jardunean.
95 Ta aize biguñak daragioten⁹⁷ afoşa bik lez
amets dagigu buruak gurka laztanean.
- Ta ipar beltzera lore-pitxia barruntzen dan lez,
gure gogoia ekin gaiztora ximurtzen da.
Ta alkafñi eutsiz, barruti ontan indartsu gera,
100 ofo ta txistu, gain dan tartean gaitz-egada⁹⁸.
- Nere bizia ezta nereia, bereia baño;
Bera ordea nigan bizi zait bat egiñik.
Ta intxaur-adañak, ez oi duten lez esnerik gabe,
nerez ez dakart jan-gai liraken zitu⁹⁹ onik.

⁹⁵ Aplicándome suavemente.

⁹⁶ «Gailu», sufijo que indica causa, materia que sirve para algo. «Bizigailu», alimento; «edergailu» adorno (Azkue).

⁹⁷ Daragieten.

⁹⁸ «Mientras sobre nosotros vuela el mal, rugiendo y silbando».

⁹⁹ Fruto.

- 105 Baña nerenaz¹⁰⁰ ezin detana, Maite onekin,
naia dan beste, une batean egiña da.
Oro dezaket beronekin bat; bañan au ezik,
bertatik nuke gaitzik latzenen zapañada.
- Maite dut, maite...; maite, egaztiak egadak aña;
110 maite..., ilargiak kuku-igaria¹⁰¹ gauan beste...
Maite nau, maite...; maite, dirdaiak ispilua lez;
maite...; edertiak ume xaloak bezelaxe.
- Ta argi-txintara elur-tantoak lerorzken¹⁰² eran,
añaka darortz eguzkitara biotz-miñak.
- 115 Ta izpi-urèak damaien bidez, loretzen dira
aspaldi zurbil zirauten adar-kukuliñak¹⁰³.
- Itxu-birari, aterea da xaguxar beltza,
euzki-zeñendak txoko iluna tink orduko.
Ta armiarmaren dantza-sareak dilindan dagerz,
120 itur-ariak euski-ixlan baño diztiago.
- Urè ta lore dirdari dago bañen-etxea;
izar-jantzirik, zutirik daude onbideak.
Ta agur-ereska makurtzen dira maite-auñean,
gaurdaño ezin legozken zentzu gaizkileak.
- 125 Bizi beñia txerta dit nere odol-zañetan;
ote ta arantzak lañosa zuziz pinpirinpin¹⁰⁴.
Ta arkoskopera labain zegoen goi-esker-ura,
orain zugaitza muxuka ari da leiar-oztin¹⁰⁵.
- Ixil nadin da... bertan dantzuzkit, arrosa tarte,
130 urretxindorraren xinta kixkur ta oroimenak.
Ta berartantxen, izpi-bustika¹⁰⁶, egati dauden
goi-usotxoen papar-aleko asperenak.

¹⁰⁰ Neronez, nerez.

¹⁰¹ Ilargiaren, hodeietan sartu-irten ibiltzea, «kuku-igaria» deitzen du, itsasoan igari dabiltzenak ere ala ibiltzen oi diralako sartu-irtenka ugiñetan.

¹⁰² Caerían, «erori» aditza.

¹⁰³ Ramas crestadas, puntas de las ramas.

¹⁰⁴ Revivir, brotar (las flores).

¹⁰⁵ «Ta ari-koskorpera labain egiten zion goi-eskeñaren ura, orain leiar oztin (cristal azul) zugaitza muxuka ari da.

¹⁰⁶ Rociando.

- Oro det izpi, oro det lore, oro det kanta;
ene gogoak ikusi baitu aldaketa!..
- 135 Gela ontara ene Maitea sar ezkeroztik,
biotz-ezurak bai dute naiko loraketa.
- Etorria zait, beronekintxe, ondasun oro;
berezko ditu asma litezken on-iturri...
ta udaberriak azi gazteai damaizkien lez,
- 140 ene gogora esker-euriak dixurizki!..

* * *

- Ez al dit iñoiz iges egingo Maitale onek!
Ez al dut ai! nik, etxe ontatik, baztertuko!
Maite-aduak¹⁰⁷ egingo al du, gu izan gaitezen,
bera neretzat ta ni osoro beretzako!
- 145 Urtu dezala geroz geiago biotz-lausoa;
zabaldu bekit ezagueraren ninia-izarra...
Ta alkar izpien beroaz laister urre-kuskuak¹⁰⁸
auts-antz nituzke, urrin-malutan, parra-parra.
- Iñoiz ez al dit nagiak joko barren karnaba;
ez al dut utziko, asita dagon, xinta mea.
- 150 Egunik-egun aituko¹⁰⁹ al zait maite-leloan,
gozatu dedin irakas dion Maitalea.
- Ta abesti orren oiartzunera, pizkor genuzke¹¹⁰
maite-eguerdien egon luze ta bazkal-mintzo.
- 155 Ta arratsaldeak, izpi-euritan, lekarzkguke
maite-koluxken izar zuri ta zorun-ardo...

Sarrera

Lan hau burutzeko bultzatzen gaituen asmoa Loramendiren izena berreskuratzea da, olerki baten azterketaren bitartez, idazle honen inguruan zertxobait ezagutzea. Bere bizitza eta obra gaur egun erabat

¹⁰⁷ Hado.

¹⁰⁸ Lingotes de oro.

¹⁰⁹ Arituko.

¹¹⁰ Genituke,genituzke.

ahantzita daude eta Zarautzen 1960.urtean egindako olerkien argitarapena biltzeaz gehien arduratu zena Aita lurre izan zen.

Hasteko, Loramendiren kasua oso interesgarria da euskal literaturan. Bere obra literarioa hobeto ulertzeko egoera pertsonalari buruzko azalpen batzuk ematea beharrezko suertatzen zaigu. Lehendabizi aipagarria da bere bizitza osoan sentipen erligiosoak oso garrantzitsuak izan zirela. Honen ondorioz, 13 urterekin fraide kaputxino egin zen. Oso gazterik hil zenez gero, ez zituen inoiz bere olerkiak batera argitaratu eta zenbait poema solte baino ez ziren agertu bere sasoiko aldizkari batzuetan, hala nola, *Zeruko argia*-n.

Gaurko irakurleak aurkitzen duen oztopo bat zera da: duela 65 urte idatzitako olerkiak dira eta nahiko urrun suerta dakizkioke. Denborak jartzen duen aldea gainditu behar du irakurleak, beste aldetik, ezin da ahaztu Loramendiren mezua ez dagokiela pertsona guztiei gai erlijiosoa jorratzen bait du idazleak.

Aukeratu dugun olerkiak «Barruntza leioan»¹¹¹ du izenburua. Luze samarra izan arren, beronen garrantzia dela eta azterketa sakon bat merezi duelakoan gaude. Gure eritziz, poema hau onenatariko bat da eta irakurtzean aise nabaritzen da; gainera, gaiagatik oso erreprentagarria da.

Dena dela, erlijiotasuna ez da gai bakarra Loramendiren olerkietan, bariatatea dago: lagunen oroitzapenez, euskaldunak eta euskal ohiturak gorapatuz, etab.

Beste aspektu bat aintzat hartuz esan dezagun bere sasoiko korronte poetikoetatik at dagoela, hau da, Lauaxeta, Lizardi, Orixe eta abar luze bat garaikideak ditu, baina gaiaren aldetik, olerkari honen produkzio liriko isolaturik agertzen zaigu eta ez dauka antzik beste idazleekin.

Bestalde, esan beharra dago 26 urterekin hil zela eta, olerkietan gaztaroko zenbait akats tipiko somatzen zaizkiola. Hala ere, irakurketa interes handikoa suertatzen da zeren eta idatzi zituen gauzak berriak bait ziren euskal olerkigintzan. Berrikuntza bat ekarri zuen, alegia, korronte mistikoaren aintzindari izan zen euskal literaturan. Zentzu honetan Literaturaren historiako idazle mistiko haundienekiko loturak bila ginitzake.

Komentarioa

Zilegi bekigu olerki honen ezaugarriak interesgarrienak aztertzeko bi arlotan banatzea: arlo morfosintaktikoa eta semantikoa.

¹¹¹ Bedoña, Joakin «Loramendi», *Olerki ta idatzi guztiak*, Zarautz, itxaropena Argitaldaria, 1960.

1. Arlo morfosintaktikoa

Eremu honetan lau zati izango ditugu aztergai: metrika, estilistika, morfologia eta sintaxia.

Metrika: bertsoen neurriari buruz erregularitatea oso nabaria dela seinala dezakegu: hamabost eta hamalau silabatakoak txandatzten dira. Ahapaldi bakoitzean lehen eta hirugarren bertsolerroa hamabostekoa da; bigarren eta laugarrena hamalaukoak dira. Errimari dagokionez, gauza bera jazotzen da: ahapaldi bakoitzeko lehen eta hirugarren bertsolerroek gehienetan ez daukate errimarik; bigarren eta laugarrenetan, ostera, errima dago. Modu honetan musikalitatea erraz kausitzen da, oso doinu armoniotsua delarik. Sentsazio hau olerkiaren gaiarekin loturik dago, hots, erritmoan oreka egonez gero, ez da kasualitatea, gaiak ere zeaugarri hori izatea: armonia, bakea... Elementu hauen agerpenak adierazia maitzen laguntzen du. Zalantzarik gabe, olerkigintzan erritmoa errealtate poetikoan oinarritzen da.

Estilistikaren aldetik, Loramendik bere sentimenduen adierazpenik egokiena bilatzen du errekurtsu estilistiko bidez. Azken hauek oso garrantzitsuak dira mezua ondo harrapatzeko. Beren funtzioa irakurlearen arreta erakartzea eta argibide osagarria ematea da. Honetaz gainera, espresioa ederrago bihurtzen da. Zehazki, «Barruntza leioan» olerkian edertasunaren kontzeptuak garrantzi handia du eta azterketa semiotikoaren maila guztietan nabaritzen dugu.

Gehien agertzen den baliapidea erkaketa da. Konparazioan bi elementu esplizitoki daude eta amankomunean badute zerbait: antza. Bi osagaiak presente azaltzen dira. Identifikazioa nabari da. Esandakoa hobeto ulertzeko, har ditzagun zenbait adibide:

- «Ta udalen-loreak eguratsera liraken eran,»[83].
- «Ta argi-dirdaiak lilura duan txoriñoa lez,»[87].
- «Ta aize biguñak daragioten arrosa bik lez,»[95].
- «Ta intxaur-adarrak, ez oi duten lez esnarik gabe,»[103].
- «Maite dut, maite...; maite egaztiak egadak aña;
maite..., ilargiak kuku-igarria gauan beste...
- Maite nau, maite...; maite dirdaiak ispilua lez;
maite ..., edertiak ume xaloak bezelaxe»[109-112]

Konpazaketa hauek ez dira apaingarri hutsa. Poetaren sentimenduen intentsitatea eta indarra adierazteko erabat beharrezkoak dira, esate baterako, XXVIII. ahapaldian bertso bakoitza erkaketa bat da; elementuen deskribapena xehetasunez hornitua dago, horrela irakurleok Loramendiren sentipenaren bizitasunaz konturatzen gara. Seinagarria da hainbeste erkaketaren oinarria naturazko elementuak direla. Guzti

hau oso esanahitsu da: izadia bizi dagoen neurrian, olerkariaren barnean ere zerbait bizi da; bizitzen jarraitzeko zerbait horren beharra eta premia dauka. Hurrengo arloan sakonduko denez, natura Jainkoaren obra eta poetarengan Jainkoaren maitasuna pizten du. Hain zuzen ere, parekotasun edo afinidade bat dago izadia eta Loramendiaren artean: bietan Jainkoa eriden daiteke. Honi buruz konnotazio ugari bilatu ahal dugu, adibidez, giro bukolikoaren erreferentzia edo beste moduan esanda «locus amoenus». Idazleak inguru eder horretan sartzen gaitu trebetasunez.

Beste aldetik mezuari buruzko informazioa zentzu fisikoen bitartez ere jasotzen da. Olerkariak sentitzen duenak irakurlearen sentiduak martxan ipintzen ditu. Berak zentzuak esnatu egin zaizkiola aitortzen du, berriro «ikus» dezake, esaterako: «Zurbil», «beltza», «izpi-urreak», «urre-kuskuak», «leiar-oztin», etab, bere esperientzia subjektibo eta partikularra dela medio. Naturaren kolore eta motiboak elementu sensorialak bihurtzen ditu Loramendik. Baita entzumenaz ere baliatzen da, hau da, hitzen esanahiek aspektu fonikoak lantzen dituzte: semantikari begira, hurrengo hitzak zarata eta soinuekin erlazionatzen dira. «gudozte kantak», «dunbost zakarrak», «zurmurru leun ta eresiak», «urretxin-dorraren xinta», «abesti orren oiartzunera», «orro ta txistu», etab.

Soinuekiko joko honetan ezin daitezke aliterazioak falta, musikatasuna nagusitzen delarik:

t: «Ta berartantxen, izpi-bustika, egati dauden»[130].

r: «Ta argi txintara elur-tantoak lerorzken eran»[113].

Batzutan bokaleak frekuentzia baten arabera errepikatzen dira eta horren ondorioz, irakurtzean badirudi erritmoa orekatsuago emanda datorrela, musikalitatea markatuagoa dela:

u: «amets dagigu buruak gurka laztanean»[96].

Bokaleen frekuentzia, o-e-a-a-a-a-o-a-i-i-i-i:

«ote ta arantzak larrosa pinpirinpin»[125].

Ikusten denez, abesteko egin den erritmo bat dirudi. Gogoratu behar dugu olerkia *Kanturik Ederrena*¹¹² liburuan oinarritua dela. Titulu honek kutsu berezia ematen dio. Zentzuen sumakera Loramendiren barne sentsazioa eta sentimenduetan finfatua dago. Adimenak ez du parterik hartzen, bakoitzaren sensibilitateak baizik.

¹¹² Bibliako Testamendu Zaharreko Kanturik Ederrena.

Ildo honetatik jarraituz, elementu kinestesikoak aipatu behar dira. Kinestesia ere sentidu bat da eta mugimendurarekin erlazionatzen da, zehazki, muskuluen higikeraz sortzen diren sentsazioez. Zinesika ere deitzen zaio. Grekoz kontzeptua oso ondo adierazten da: kine: «mugimendua», tesis: «proposatze ekintza». Higikera fisikoak barne psikologiaren zantzuak bezala interpreta ditzakegu. Hona hemen adibide batzuk:

«Auxe biotzen egon luze ta pilpil berdiña!»[73].
 «Arnasa batek darabil gure bular-auspoa;
 taupari berak biotz-unea pilpiratzen»[81-82].

Irudiak dinamismoa dauka eta espresibitatearen aldetik desioa, emozioagatik artega egotea, bihotz eta izaera sentikorra aurkezten zaigu. Gorputz atal guztiak bizirik daudela azpimarratu arren, ebokazio honek zentzu fisiko hutsak gainditzen ditu. Honekin batera sinestesia dugu. Sinestesia sentzu fisiko bati dagokion kualitatea beste bati deitzea da, esaterako: «lelo xamurrak», «mintzo gozo». Badirudi olerkariak dastatu, ukitu dituela. Zentzuen joko hauek sentsazio berriak eragin nahi dituzte eta bide batez, arrunta ez den komunikazio lirikoa sortuz.

Baliabide estilistikoaren azterkatari dagokionez, beste bi fenomeno komentatu behar dira: paralelismoa eta errepikapena. Biak mekanismo mnemoteknikoak suertatzen dira.

Paralelismoa egituraren errepikazioan oinarritzen da. Bi funtzio betetzen ditu: alde fonikoa landu eta mezuaren zatirik garrantzitsuenak azpimarratu. Errekurrentzia ideia eta jarreretan soma dezakegu. Motibo batzu behin eta berriro agertzen dira, beren balioak intentsifikatuz. Har ditzagun zenbait eredu:

«Oraingo nere zentsu galduen itzarri ona!
 oraingo nere begien ikusia»[65-66].

Egitura hauxe da: adberbioa + sintagma edutezkoa + izena.

«Maite dut,maite... ; maite, egaztiak egadak aña;
 Maite nau,maite... ; maite, dirdaiak ispilua lez»[109-110].

Egitura: aditza + aditza +aditza +sintagma nork + sintasgma nor + partikula konparatiboa.

Errepikazio hauetaz ohargarri da gaia eta tonu lirikoarekin bat dartzela: poema afektibitatez hornitzen da. Errepikazioen bitartez, espresioan enfasia antzematen da.

Beste errepikazio moeta bat:

«Loak ar bitza, loak ar bitza gudozte-kantak»[1].
«Emen dagokit, emen dagokit ene Maitea»[69].

Kasu honetan errepikazioa bertsolerro berean ematen da, zehazki, hasieran. Honek erritmoa baldintzatzen du, doinua berezia da, hots, orohar holako unetan erritmoa gora doa eta geroago etorriko dena iragartzen du.

Sintaxiaren barruan, zangalatraba garrantzitsua da. Esaldien estruktura sintaktikoen desadostasunean oinarritzen da eta diskurtso poetikoaren armoniarekin apurketa dakar. Errekurtso honen ondorioa erritmoa bizkortzea da. Autoreak sentitzen dituen emozio eta beharrezana direla kausa, bertso neurtuetatik sentimenduak ihes egiten zaizkio, ezin dezake oldarra menpera. Tonuan tentsio igoera bat iragar daiteke.

«Ta itzal gozoan aterpeturik, josiko ditut
adi sutsuak, orri ta loren intzirira»[7-8].
«Zai dagokio, pozaren mende, noiz elduko ote
zentzu guzieren zorabio ta zoramena»[71-72].
«Ta berartetxan, izpi-bustika, egati daude
goi-usotxoan papar-aleko asperenak»[130-131].

Bestalde, etenei buruz zertxobait komenta dezakegu. Idazleak ixilaldi momentuak sartzen ditu olerkian diskurtsoa gelditu geratzen delarik. Honen funtzioa iradokitzean datza; poeta ixiltzen da eta bertsoa luzatzen deneko zirrara sortu egiten da. Zenbait bertsolerro bukatzeke daude baina hala ere, esangurak ez du indarrik galtzen. Ixilaldiak Loramendik esandakoaz erreflexionatzen duela suposatzen du, are gehiago: askotan ixiluneak hitzak baino adierazgarriagoak izan ohi dira, hots, amodioaren mirari paregabea ezin da hitzez azaldu.

Poeta bera sentimenduen meneko sentitzen da eta barbarik gabe dago:

«badantzuizkiot, ixil bederen, barrun-barrunki...»[25].
«Ta idekitzean... ura bai zala maixtar bakoitza!...»[45].
«ene gogora esker-euriak dizurizki...»[139].
«zabaldu bekit ezagueraren nini-izarra...»[145].

Sintaxiaren esparruan esaldi motek ere informatzen dute, adibidez, galderazko eta harridurazkoak. Joskera esaldietan hitzen arteko harremanez arduratzen da. Olerkian nahiko erraza eta sinplea da. Galderazkoetan erantzun baino esan duenari indar gehiago ematea bilatzen du.

Prozedura hau erretorika klasikotik hartua dago. Harridurazkoetan idazlearen partizipazio afektiboa sumatzen da tonua exhortatibo eta desideratiboa delarik:

Poztasuna: «Moxkor natzala, natzaion gaurtik zoratua!» [20].
 Mirespena: «Oraingo nere zentzu galduen itzarri ona!» [65].
 Zalantza: «Ez al dut ai! nik, etxe ontatik, baztertuko!» [142].
 «Maite-aduak, egingo al du, gu izan gaitezen,[143]
 bera neretzat ta ni osoro beretzako!» [144].

Galderekin gauza bera gertatzen da. Bigarren ahapaldian agertzen diren galdera erretorikoak oso ospetsuak dira eta hauek bakarrik ere existentziaren sentiduaren bilaketa laburbiltzen dute. Loramendiren hizkera eta errekurso poetikoak aberatsak dira, honela diskurtsoari kontinuitatea ematen zaio, alegia, sistema semikoaren elementu guztiak ondo txertaturik daude. Gehienetan ordenik sinpleena bilatzen du olerkariak: koordinazioa. Oro har, irakurleoi garbi ailegatzen zaigu mezua.

2. Arlo semantikoa

Olerkiaren ulermena osorik izateko irakurleok bi aspektu aintzat hartu beharrean gaude: batetik, titulua eta bestetik, hasieran agertzen den erreferentzia biblikoa, hots, Kanturik Ederrena bi bertsikuloak.

Izenburuari dagokionez, erabat adierazgarri da: «Barruntza leioan». Hitz hauek iradokitzen dutenak zuzen-zuzen olerkariaren barne mundura garamatza, barnebiltuntzaz berba eginen digu¹¹³. Hitzak aztertzerakoan, gakoa argi eta agrbi azaltzen zaigu: «barruntza» esatean interioritateaz barruan dagoen zerbaitez mintzo da. Hitz honi beste gauza asko lotu ahal zaizkio: intimitate giro, barneari begiratzeko erakusten duen gaitasuna, sakonean murgildu nahia... Baina zer da «barruntza» hori, zer izkutatzen da hor?. Bada, Loramendiren bihotza, arima. Bere arimaren barnean sartzen da barruntasuna ezagutu nahi duelako. Bakardadean barnebilduz, konzientzia hartzen du eta aurkikuntza handi bat egiten du: Jainkoarenganako maitasuna eta fedea. Bere bizipen erlijiosoei buruzko bakarriketa horretan benetazko egi kristaua kausitzen du. Olerkiaren atal batek bere senera etortzeko prozesua jorratzen

¹¹³ Angel L. CILVETIREN hitzak oso egokiak dira: «El otro, activo, es un retirarse al interior del espíritu cuando el hombre quiere. En el pasivo el entrar del alma en sí misma es efecto de la acción de Dios (Trat. VI,4). Este concepto lo saca Osuna de San Agustín, San Buenaventura, etc. (Trat.XXI) para convertirlo en centro de su teoría mística» Introducción a la mística española, Madrid. Ed. Cátedra. 1974. 157. Orr.

du; hasieran ez zekienez zer zegoen gorderik bere ariman, iluntasunean bizi zen eta ez zen barne errealtateaz jabetzen baina pixkanaka senti-
duak iratzarri zitzaizkion. Aurkituko duen egia errealtate ukigarritik ha-
rago dago. Abstraziorako bidea hartzen du baina aldi berean, natura-
ren elementu errealak erabiltzen ditu sentimenduak adierazteko. Beste
aldetik, «leioan» aipatzean, ormetan egiten den zabalduraz mintzo
gara. Esanahi denotatiboa ez da nahikoa olerkigintzan hitzak komple-
xuak direlako, asoziazio berriak sortuz. Kasu honetan leiho horretatik
argia sartuko zaio eta barne ikusmena berreskuratuko du. Oso esplizi-
toa da: introspekzio hau burutzen duenean, zoriona eta barruko bakea
eman diezaioketen sentimendu erlijiosoak edirengo ditu.

Lehentxoago esan dugun bezala, Bibliako erreferentzia azpimagarri
da:

«Dilectus meus mihi et ego illi, qui
pascitur inter lilia» (Cant. II-16).
«Ene maitea neretzako ta ni arentzako.
Onek jana lili tartean du».

Lehen aipua Bibliakoa da eta bigarrena Loramendik berak egindako
itzulpena. Bertsikulo hau abiapuntu da olerkariak obra eraikitzeke. Kantu-
rik Ederrena Bibliako libururik ospetsuenetako bat da. Autorearen atzean
pertsonaia mitiko bat dago: Salomon erregea. Oro-har, maitasun eta se-
nar-emaztearekiko harremanaz berba egiten da. Guzti honek perspekti-
ba orokorra ematen dio irakurlari, maitasuna indar gorentzat harturik.
Liburu honen inguruan idazle eta elizgizon anitzek motibo antzekoak
erabili zituzten. Hemen aipatzea baliogarri zaigu. San Bernardok Salomon-
en liburuko esaldi misteriotsuetan inspirazio mistikoa bilatu omen zuen;
Fray Luis de Leonek liburuaren hermeneutika eta itzulpena egin zituen¹¹⁴.
Ikusten denez, intertestualitatea behar dugu Loramendiren olerkira hurbil-
tzeko. Aitatu diren idazle hauek erdietsi nahi zutena gauza ororen gaine-
tik dagoen gnosia zen, hau da, Jaungoikoaren ezaguera.

Euskal olerkari honen lanak beste autore mistikoak gogoratzen
dizkigu eta eragina nabari daiteke. Hitzen sinbologia ez da berria ze-
ren eta esanhiak aurreko idazleengan erroturik bait daude: Loramen-

¹¹⁴ «la afinidad entre las imágenes y los conceptos que emplea para explicarlas. Mu-
chos opinan que el comentario es un razonamiento a posteriori de la intención mística y
literaria de San Juan de la Cruz expresada en la imagen. Más, por otro lado, hay bastan-
tes casos en que el concepto parece dictar el verso. «Y pacerá el Amado entre las flo-
res» lleva este comentario: «no dice el alma aquí que pacerá el Amado las flores, sino
entre las flores», pues «lo que pace es la misma alma transformada en sí». (Cántico Es-
piritual, XVII), lo posteriori será aquí la imagen». Angel L. CILVETI, *op. cit.* 222. orr.

dik «gau beltzean» dio; San Juan de la Cruz «noche oscura»-z mintzatzzen da. «Maitalea»-ren sinbolo berbera darabilte. Ikus dezagun antzekotasuna adibide honetan:

Loramendi:

«Maite dut, maite...; maite, egaztiak egadak aña;
maite..., ilargiak kuku-igarri gauean beste...
Maite nau, maite...; maite, dirdaiak ispilua lez;
maite..., edertiak ume xaloak bezalaxe» [109-112]

San Juan de la Cruz:

«Amado con amada, amada en el Amado transformada!» (Noche Oscura V, 4-5)

Horretaz gainera, idaztankeraren ezaugarriek Fray Luis de León-en antza daukate, estilo zintia baina aldi berean, dotorezia kutsua soma dakioke erretorikako arau klasikoei jarraitzen zaielako, esaterako, galdera erretorikoa:

«Nora noake, maitasun eske, neregan baitet
ederrik oro berezko ditun Maitalea?» [9-10]

Erritmo orekatu eta doinu armoniotsuak nahiago ditu; apostrofeak ere erabiltzen ditu bere buruari zuzenduz:

«Bil nadin noizpait, ero galanta au, barren ontara» [29]
«Ixil nadin da...bertan dantzuzkit, arrosa tarte» [128]

Honela oldarrez beteriko nahia erakusten du; metaforak, konparaketak, sinboloak... Errekurtso hauek oso tradizional eta klasikoak dira literaturan eta horrela edertasuna nagusitzen da. Hizkera asko zaintzen du, ez dago elementu solterik. Diskurtso poetikoaren hariak berez koherentzia dauka. Irudien bizitasuna maiz berretsi egiten da sentimenduen adierazpenean erabiltzen dituen osagaiak bizirik dauden naturazko zatietan oinarritzen bait dira. Olerkirako materiala kanpotik hartu arren, barneko deskripzioa agertzen da; baina ez zuzenean, hots, «tolesdura» dago: hirugarren pertsonaren atzean izkututzen da zenbait pasartetan, baina idazleak berak dihardu:

«Larrutu zidan barren zugaitza eguzki-ezak;
pipi-gorriñak jan zizkieten kimatxoak...
Ta azala zear bidetu ziran txingurri beltzak,
bana-banaka, moztu zituzten goiko ostoak» [37-40]

Sarreran esan dugunez, mistikaren kontzeptua garrantzitsu suertatzen da kontestu honetan. Maitasunaren bitartez Jainkoarekiko lotura bilatzen dela esan gura du; gizakiaren arima eta Jainkoaren arteko elkartasuna, komunikazioa dago. Loramendik doktrina honi jarraitzen dio: kontenplazio eta ezagupenezko bizi bat dauka. Lehenengoz baikoitzak bere burua ezagutu behar du, gero Jaungoikoa ikusi, errekonozitzeko gai izango da. Horixe da olerkariak egiten duena: «Barruntza leioan» sartu. Hantxe bertan azalduko zaio:

«Emen dagokit, emen dagokit ene Maitea;
biotzak baitu sumatzen bere agerpena»[69-70].
«Igortzi-leunka, euslari dauzkat bere besoak;»[77].
«bera ordea nigan bizi zait bat egiñik»[102].

Erlijiotasuna eta izpiritualitatea gailentzen dira. Idazlearen bizi osoak eduki horien inguruan funtzionatzen du. Badirudi berarentzat ez dagoela ezer gehiagorik. Xamurtasunez mintzo da, efektu intimo eta hunkigarria adierazten duelarik:

«Iñoiz ez al dit nagiak joko barren karnaba;
ez al dut utziko, asita dagon xinta mea.
Egunik-egun aituko al zait maite-leloan,
gozatu dedin irakas dion Maitalea»[148-151].

Jainkoaren handitasuna eta zein modutan agertzen zaion hausnartzen du. Bere buruaz ahazten da Jainkoa ondasunik preziatuena delako. Betetasuna barruan senti dezake. Gauza guztiek Maitalea gogorazten diote¹¹⁵:

«Oro det izpi, oro det lore, oro det kanta;
ene gogoak ikusi baitu naiko aldaketa!...
Gela ontara ene Maitea sar ezkeroztik,
biotz-ezurra bait dute loraketa.
Etorria zait, beronekintxe, ondasun oro;
berezko ditun asma litezken on-iturri...»[132-137].

Naturaren gauza ederrak zenbatzen ditu Jainkoa handia dela aldarrikatzen dute eta. Hemen ere beste idazle erlijioso-filosofu baten era-

¹¹⁵ «Son también los caracteres de la experiencia de extroversión, ya señalados. Pero cabe distinguirlos entre sí por la diferente jerarquía que ocupan en la experiencia mística total: los de la experiencia de extroversión corresponden a la aprehensión de lo divino en las cosas; los de la experiencia de la introversión a la aprehensión de lo divino en el alma». Angel L. CILVETI. *op. cit.*(42orr.).

ginpean dago. Santo Tomas Aquinoko. Summa izeneko obran irakasten du edertasuna Jainkoak jartzen duen zerbait dela, gauza bakoitzaren edertasuna Jainkoan dagoen edertasun absolutoaren isladapena dela. Orduan, izadi osagaietatik Jainkotasunaren begiespenera jo behar du. Hain zuzen ere, gauza txikiak eta handiak xeheki behatzen ditu Lora-mendik maitasunaren frogak ematen dituelarik¹¹⁶:

«Ta aize biguñak daragioten arrosa bik lez
amets dagigu burua gurka laztanean»[95-96].

Aurrekoari uztarturiko beste gai bat maitasuna da. Berriro ere Kan- turik Ederrena liburuaren genesisia konntsultatu beharrean gaude. Amodioaren aldaerak garatzen dira liburuan fauna eta florako adibideen bitartez. Bossueten sailkapenaren arabera, asteko zazpi egunei eduki bana dagokie eta hain zuzen ere, maitasun horren fase batzuk Lora- mendirengan eriden daitezke, hala nola, penitentea (5), (37-40: hasie- rako sufrimendua), amodio garbia eta perfekzionatua (65-68, nozitu ondoren), mirestua (101-102: dena eskaintzen dioenean), amodio ba- retua (azken ahapaldia), etab¹¹⁷.

Maitasunak indarra dauka, boteretsua da eta gizakiak duen onena agerian jartzen du. Emailea Jainkoa bera da; Berari amodioa dariola, Maitalea bihurtzen da:

«Ta idekitzean...ura bai zala maixtar bakoitza...
Ondasun oro eskeiñi zidan biotz-orde...»[47-48].
«Maitasun-izpiz urtuki dago nere gogoa;
zenbat jaramon ainbat biotz goriago»[85-86].
«Baña nerenaz ezin detana, Maite onekin,
naia dan beste, une batean egiña da»[105-106].

Idazle arima eta Jainkoaren arteko lotura lortzeko armonia beha- rrezko suertatzen zaio, barneko bakeak maitasuna inspiratzen du.

¹¹⁶ «... todo es uno, en el sentido de que el uno (Dios, el Amado, Kali) es aprehen- dido en la multiplicidad de las cosas. Esta idea paradójica adquiere toda su fuerza ex- presiva vista desde la experiencia de introversión en que culmina. «echa allí (en la unión) de ver el alma cómo todas als criaturas de arriba y de abajo tienen su vida y fuerza y duración en El» (San Juan de la Cruz, *Llama de amor viva*, IV). Angel L. CILVETI *op. cit.* 38orr.

¹¹⁷ «... la unión con Dios, obra del amor, comprende sucesivos grados de suavidad, avidez, saciedad, embriaguez, seguridad y tranquilidad». Angel L. CILVETI *op. cit.* 156orr.

Dena txertaturik dago: oreka, edertasuna, amodioa. Gauza hauetaz aparte, ez dago interesatzen zaion deusik:

«Naiz laño egon zeru ta lurrak, enegan beti
enegan beti euzki-urra dirdai-oztin»[55-56].

Baina Jaungoikoarenganako bidea ez da erraza. Bat egite hori burutzeko lehendabizi, pertsonak sufritzen du, alegia, gauzekiko lotura gehiegi ez, hustu behar du. Olerkari mistikoak mundua gaitzetsi egiten du oztopo bat delako Bera ikusteko; arima purifikatu beharrean dago elkartasuna erdietsi nahi baldin badu (nolabait esan genezake Aristotlesen katarsiaren kontzeptuarekin erlazionatzen dela: zoriona lortu aurretik arimak pairatzen du. Baita ere gogotara ekarri beharrean gaude mistiko eta platonismoaren arteko analogiak). Barruan zerbait aldatuko da, orduan zoriona amaituezina izango da. Loramendik Jainkoaren maitasunarekin ez dagoela parekatzerik dio:

«Oro dezaket beronekin bat; bañan au ezik,
bertatik nuke gaitzik latzenen zaparrada»[107-108].
«Lengo ederra narda dakuste; narda, ordea,
emen litezken eder oroen iturria...»[67-68].
«Ta alkarri eutsiz, barruti ontan indartsu gera,
orro ta txistu, gain dan tartean gaitz-egada»[99-100].
«Ta alkar izpien beroaz laister urre-kuskuak
auts-antz nituzke, urin-malutan, parra-parra2[146-147].

Poema osoan zehar ideia hauek behin eta berriro errepikatuko dira. Mistikaren eremuan exaltazio edo goraldi mementuak sarri askotan agertzen dira. Juventino Caminerok *La razón filológica en la obra de Fray Luis de León* liburuan xehetasun kontzeptualez dioen legez. «la fraseología hiperbólica de los enamorados» edo ta «las manifestaciones amorosas grandilocuentes». Honetaz adibide anitz aurkituko dugu testuan.

«Zai dagokio, pozaren mende, noiz elduko ote
zentzu guzien zorabio ta zoramena»[71-72].
«Maite-gelako ardantegian estu loturik,
moxkor nazala, natzaion gaurtik zoratua»[19-20].

Arlo semantikoan egitura elementu inportantea dugu. Olerkariak berak «Barruntza leioan» lau ataletan banatu du. Banaketak latzegi badirudi ere, unitate tematikoak zatiak taxutzen ditu eta hasieratik azkenaraino graduaketa bat dago, tonua lasaiago hasten da baina gero eta

gartsuago bihurtzen da. Hala ere, atal bakoitzean azpibanaketak egin ditzakegu. Hauxe da estruktura¹¹⁸:

Lehen atala: I-VIII.

Bigarren atala: IX-XIII.

Hirugarren atala: XIV-XXXV.

Laugarren atala: XXXVI-XXXIX.

Lehena sarrera gisa antolatua dago. Laburra da. Lehen ahapaldian egoera lekutzen du, bai kanpotik eta bai barnetik. Kontrajarpena planteatzerakoan, gaiaren berri ematen dio irakurleari. Kanpoko errealitatearen aurrean («loak», «gau beltzean», «ixilean») barruko esistentzia dago («biotz-ormetan»). Bigarrenean zuhaitzaren sinboloa azalduko da, konstante bat olerkian. Hirugarrenean galderak nagusi dira. Loramenetik bere buruari galdetzen eta erantzuten dio dialektika baten bezala: «neregan baitet», «barnen baitigart». Jadanik antzematen du bilatzen duena barruan dagoela. Hurrengoan beste urrats bat emango du eza-gutza horretara hurbiltzeko. Lehen bere baitan zegoenaz ez zela konturatzeko errekonozitzen du eta honek oinazea sortzen dio, auhendatuz:

«Nabari ez nik, atezain zegon usotxo!...»[16].

Hemendik aurrera, poetaren exaltazioa gero eta nabarmenagoa da, aibidez, badago oso irudi polit bat sentitzen duen desioa, Jainkoarekin elkartzeko itxaropena esplikatzeko duenean:

«Moxkor nazala, natzaion gaurtik zoratua!»[20].

Sentitzen duen ongitasuna ardo bezalakoa da, hots, alaitasuna ematen du; sentsasio hordiragarri honek gorputza menperatzen du eta sentimenduak askatzen ditu. Mozkortu gura duen «ardoa» Jain-

¹¹⁸ Honetaz ere San Juan de la Cruzekiko konparantza bila genezake:

«El *Cántico espiritual* es el poema de San Juan de la Cruz que más debe al Cantar bíblico(...). La estructura del *Cántico espiritual* se ajusta al progreso de la vida espiritual: las cuatro primeras estrofas, que describen la salida de la Esposa en busca del Amado, pertenecen a la vía purgativa, en que «se ejercitó en los trabajos y amarguras de la mortificación y en la meditación»; las siete siguientes, sobre la respuesta de las criaturas y las ansias del alma antes del desposorio, pertenecen a la iluminativa; de aquí a la veintisiete se canta el desposorio, y de la veintisiete hasta el final la unión transformante». Angel L. CILVETI *op. cit.* 228orr.

koa da¹¹⁹. Tonua euforikoa, eromen mistikoaren zantzua da. Seigarren ahapaldian gauza txarrak albora utzi nahi dituela esaten du; ez da beldur sinesten bait du:

«Uxa ditzala, oroitza zear digarozkidan,
ekaitz-laño ta elur aurreko bekaizketak»[21-22].

Zazpigarrenean Jainkoaren mintzoa entzuten du. Beren beregi ixilik geratzen da hobeto aditzeko. Geroago etorriko zaion zorionaren aurreperapena igarri egiten du olerkariak:

«Bere mintzaren zur-murru leun ta eresiak...»[26].

Eta hurrengoan gogo biziz aurreko ahapaldietan esandakoa garatzen du baina tonua oso lasaia, disforikoa da:

«Maite-pilpilak daragitala jo ditzaiodan,
espa bigun ta leia zorrotzak txinpartari...»[31-32].

Bigarren zatia ere oso laburra da. Bertan bi atal daude. Bata, IX, X eta XI. ahapaldiez osaturik dago. Hiru hauetan sinbolo eta metaforen bitartez iragana gogoratzen du, nola pairatu zuen galduta zegoenean. Usu aipatu dugun legez, animalia eta landareak darabiltza:

«Ez jan ez edan, arat-onata narabilten»[34].
«Garai obeko azi gazteak il zituzte.
Larrutu zidan barren zugaitza eguzki-ezak»[36-37].
«Migura baizik etzan ageri adar ertzetan»[41].

Oroitzapen mingarri hauetaz atsekabetu bada ere, kontrajarpena beste bi ahapaldietan dator, hau da, oztopoak gaindituko ditu konortea berreskuratu duela eta. Jaungoikoaz jabetzeak bere gurariak beteko direla dakar. Jainkoari bihotzaren atea irekitzen dio; are gehiago, mintzatuko zaio. Jainkoaganatu da:

«Ta atera nintzan, giltza eskuan, an nor ote...»[46]
«Sar zaitetz bada, erantzun nion, gela ontara...»[49].
«Ta au entzutean zuzendu zidan argi-zirrara,
ene! neregan ikusi nuen loi-osiña!»[51-52].

¹¹⁹ Adibide ezberdinen bidez ohar gaitezen antzeko esanahiez:

«El gran poeta sufí J. Rumi ofrece un resumen del simbolismo de unión al llamarse (en el estado de unión): «Madre del vino, copero, trovador, arpa y música, amado llama bebida y alegría del embriagado, agua, aire, fuego». Angel L. CILVETI *op. cit.* 67orr.

Izan ere, bigarren zati tonuaren tentsio igoeraz bukatzen da eta hirugarrenean azalduko dena iradokitzen du. Hain zuzen ere, hurrengoa luzeena da (hogeitahiru ahapaldi dauzka). Atalik trinkoena eta mami-tsuenaren deritzogu. Kristau eraspenera intensifikatzen da. Tonuak salatzen du Loramendiren bihotza pozez gainezka dagoela, esaterako:

«Arrezkeroztik barren etxeko poz ta atsegin!...»[54].

Ikus daitekenez, bere harridura erakusten du lortu duen zorionagatik; oso hunkituta sentitzen da.

Hurrengoan zein unetan konturatu zen Jainkoaren presentziaz bere baitan komentatzen du:

«Zabaldu zaizkit, noizbaitekoan, biotz-begiak; noizbaitekoan upatu baidet maitalea»[57-58].

Baina aldi berean, beranduegi izango denez zinkurin dagi:

«Beranduegi ate-jokara naiz oartu...»[62].

Zalantza eta beldur horien ondorioa etsipena da. Bere burua arbuia-tzen du lehenago ez jabetzearren, tonuak kutsu dramatiko hartuz:

«Ta itxu, beltz onek, muzin gaiztoan, ai! giltzatu!»[64].

Baina pentsamendu horiek berehala utziko ditu. Ohartzek sentimenduzko mundu berri bat ikusi erazi dio; begiak irekiak dauzka eta orain gauzen errealitatea ezberdina da beren benetazko izakera aldatu egin bait du:

«Lengo ederra narda dakuste; narda, ordea, emen litezken eder oroien iturria...»[67-68].

Arimaren barnean Jaungoikoaren agerpenarekin batera, extasis mistikoan sartzen da olerkaria:

«Zentzu guzieren zorabio ta zoramena»[72].

Gainezkaldian bere poztasunak diskurtsoa menperatzen du. Amodio elkertasuna gauzatu egiten da XX. ahapaldian; ez da bakarrik izpiritualki, fisikoki ere bai. Honengatik haragizko maitasunaren ezaugarriak garbiri azaltzen dira, oso irudi bizia sortuz:

«Igortzi-leunka, euslari dauzkat bere besoak; bere niniak, ene begien ur-ixpilu»[77-78].

Beste aldetik, oso interesgarria da «Jainkoa» izena ez duela behin ere idazten. Autoreak sinboloz jokatzeko du, modu honetan gaiari formulazio aberats eta sujerentea ematen dio. Holako amodio batez berba egitea zaila suertatzen zaio eta egitasuna erdiesteko errealitatek aterako ditu adibide xumeak.

Egituren hildotik jarraituz, XXI. eta XXII. ahapaldietan maitasunaren indarra jarkiezinezko zaio, erakartzen du. Ezin dezake bere zentzu eta pentsamenduetatik Jainkoa zokoratu:

«Galda zuritan, eguzki orri begi nago»[88].

Hurrengo bietan Jainkoaren mintzoaz hitz egiten du, ezaugarriak deskribatuz Loramendi gizon dohatsua da oso berbaldi partikularra daukalako: «leuntasuna» eta «eztia bere jardunean». Baina klimax momentua hurbiltzen doa. Bertsoerretan ideia bakar batek idazlearen burua betetzen du: Jainkoarekin elkartu. Munduko gauzak ez dira interesgarriak; bere bizitza osoa Bestearen jabegoa da, hots, bizia eskaintzen dio. Bera gabe ezin du bizirik iraun:

«Ta alkarri eutsiz, barruti ontan indartsu gera»[99].

«Nire bizia ezta nerea, berea baño»[101].

«Baña nerenaz ezin detana, Maite onekin,
naian dan beste, une batean, egiña da»[105-106].

XXVIII. ahapaldian dagoeneko burutapenik haundienaz mintzatuko da. Elkarrekikotasuna dago, «maite dut, maite...» eta «maite nau, maite...». Sentitzen duen osotasunaren adiera emateko erkaketaz baliatzen da. Jaurrespen, fedearen testigantza amodioaren bidez dator. XXIX.tik XXXII.ra tonua lasaitzen da. Metafora eta sinboloak direla medio fedearen berpiztea erakusten du eta nola iluntasunezko uneak desagertu egin diren. Orain sentimendu onak baino ez zaizkio kabitzen zeren eta Maitaleak barrutik bizitza berria eman bait dio. Prozesu hau ahapaldiz ahapaldi ikus daiteke:

«Itxu-birari, aterea da xaguxar beltza»[117].

«Izar-jantzirik, zutirik daude onbideak»[122].

«Bizi berria txerta dit odol-zañetan»[125].

Azken hiru ahapaldietan berriro bozkarioa nagusitzen da. Loramendik komentatzen du zer nolako ekarpen, bizipen suposatu duen barne aurkikuntzak. Guzti horren emaitza oso oparoa izan da: «loraketa», «ondasun oro», «on-iturri». Zoriona, maitasuna, edertasuna... sentipen hauek, izatez, Berari dagozkiola esaten du:

«Etorri zait, beronekintxe, ondasun oro»[137].

Laugarren zatia da laburrena (lau ahapaldi besterik ez dauzka). Lehenengoan tonuaren igoera bat dago, euforia nabarmen da. Olerkariak gaia suharki hartzen du, berriz ere sentipenen mende da. Hain da bere dohatasuna ezen alde egingo duen beldur bait da:

«Ez al dit iñoiz iges egingo Maitale onek»[141].

Halaber, holako uneak gutxi dira. Aurkako sentimenduak borrokatu arren, bere baitan asmo onak sendotzen dira:

«Maite-aduak egingo al du, gu izan gaitezen,
bera neretzat ta ni osoro beretzako!»[143-144].

Hurrengo hiru ahapaldietan tonua baretuago dator. Alde batetik, goraldiaren mementuen tentsioa mantentzea zaila da; bestetik, amaiera hurbilduz doa. Laburpen moduan olerkian agertu diren elementuez berba egiten du Loramendik: «bioz-lausoa», «Maitalea», «maite-leloan», etab. Denbora osoa oinarri berbera darabil, hau da, amodio eta Maitalearen gurtzapena:

«Ez al dut utziko, asita dagon, xinta mea»[150].

Azkenean, zenbait motibo errepikatzen dira metaforen bitartez eta tonua astiro itzaltzen da. Azken bertsolerroa ia jabetu barik azaltzen zaio irakurleari. Baina badirudi olerkia ez dela hor bukatzen, amaiera irekia dago iradokizunez beterik:

«Ta arratsaldeak, izpi-euritan, lekarzkiguke,
maite-koluxken izar-zuri ta zorun-ardo...»[155-156].

Arlo semantikoan giltzarri diren beste osagai batzu metafora eta sinboloak dira. Espresio lirikoaren adierazle nagusiak izateaz aparte, kontutan hartu beharrean gaude irudien aldetik *Kanturik Ederrena* liburua etengabeko metaforatzat hartu dela historian zehar. Beraz, izadiari buruzko erreferentzia oso azpimarragarri da olerkian. Azken finean, poema kanpoko errealtatea metaforatzat erabiltzen duen barne esperientziatik jaiio da. Analogia jokoan dago. Hitza —jatorriz— grekotik dator eta «harago eramatea» adierazten du. Hain zuzen ere, translazio bat jazotzen da. Esanguraren arabera sailkapen bat egitea interesa zai-gu.

Lehen taldea izango litzateke Jainkoarekin elkartasuna lortzeko zailtasun eta oztopoen deskribapena. Loramendiren arimari sufrimendua beharrezko suertatzen zaio; bere barnean badaude Jaungoikoarengan-

dik aldentzen duten gauzak. Hori dela eta, bihotzaren garbitasuna lehendabiziko baldintza da eta honek arimaren perfekzioa dakar¹²⁰. Mistikaren ulermena eta afektibitatea bide dira Egira, Ontasunera hurbiltzeko. «Barruntza leioan» olerkian barruko gatazka eta bilakaera jorratzen ditu autoreak. Bere esperientzia xehetasunez agertuko zaigu: aurreko eta geroko gertaerak, poztasuna eta tristezia... Baina batez ere, borondatea esnatzearen ondorioa, hots, maitasuna eta zoriona.

Erregistro desberdin asko erabiliko ditu metaforetan, esate baterako:

«Oraindañoko ene begien lauso gorria»[13].

Ezjakintasunaren seinalea da. Jainkoaren ikusmena oztopatzen duena errepresentatzen du. Hasiera denez gero, itsutasunaren fasea dugu nabardura negatiboak erantsiz. Aurrerago «begien lauso» berriz ere aterako da. Esanahia berberaz beste irudi bat daukagu:

«Ekaitz-laño ta elur aurreko bekaizketak»[22].

Bere akatsak ametitu ondoren, bihotza hestuturik dauka. Halaber, itxaropen eta fedea bide aurrera pausu bat suposatzen du. Hona hemen IX. ahapaldiaren adibidea:

«Biotz-kondoan kabitu ziran zale mirriñak,
garai obeko azi gazteak il zituzten»[35-36].

Ikusten den bezala, iraganeko hobenen aipamena mespretxuz egiten du Loramendik: «zale mirriñak». Baina jadanik desagertu dira; oroitzapenak baino ez dira. Haiekiko loturak apurtu dira. Dena den, antzeko uneak maiz izaten dira olerkian.

Hurrengo metaforek landare eta animaliak oinarritzat hartuko dituzte. Itxura desberdina baina edukiak errepikatuko dira:

«Pipi-gorriñak jan zizkioten kimatxoak...
Ta azala zear bidetu ziran txingurri beltzak,
bana-banaka, moztu zituzten goiko ostoak»[38-40].

Bertsolerro hauetan hiru metafora ditugu. Esangura igarotako oinazeak deskribitzera zuzenduta dago. «Pipi-gorriñak» landareen gaixo-

¹²⁰ «Amor imperativo de unión con Dios, conciencia propia de impureza y firme determinación de eliminar los obstáculos que impiden la unión son los resultados de la conversión. Lleva consigo el perfeccionamiento moral extraordinario». Angel L. CILVETI *op. cit.* 17orr.

tasun bat da, konotazio ezkorrek dauzka. Zentzu berean «txingurri beltzak» azaltzen dira, alegia, kaltegarriak diren elementuen adierazpen legez. Beste aldetik, irudi hauen atzean inplizitoki dagoen erreferentzia zuhaitzaren sinboloa da. Zati honetan olerkariak bere ahuleziaz hitz egingo digu; indarge sentitzen du bere burua egiaz ohartzeko. Lan nekoso honek saria edukiko du, baina oraingoz, nahigabeak deskribatzen jarraitzen du, esaterako, XI. ahapaldian:

«Ta ilundi-loan lasaiki zetzan muxar gaixtoak»[43].

Animali honen adierazia oso argigarri da. Muxarrak beti lotan egoten dira; erraz antzematen da Loramendi bera errepresentatzen duela. Apaltasunez gaitzesten du bere burua «ilundi-lo» batean sartua bait zegoen. Konotazio ugari dira: iluntasuna, loa, etzana. Inkonszientziak pentsamendu eta sentimenduak menperatzen zituen. Gainera «gaixtoa» izenondoak garrantzia dauka testuinguruan; batetik, zentzu peioratiboa eransten dio izenari eta bestetik, gaitza-ongiaren burruka edo kontrajarpena fokalizatzen du. Berriro agertzen da:

«Ta itxu, beltz onek, muzin gaiztoan, ai! giltzatu!»[64].

Hemen arbuizatzea askoz markatuago dago. Zinkurinaldiko tonuak idazlearen sufrimendua agerian ipintzen du. Garai horretan dena beltza zen, bera itsuturik zegoen.

Animalietan datzan beste metafora bat hauxe dugu:

«Itxu-birari, aterea da xaguxar beltza»[117].

Esanahi denotatiboa aintzat hartzen baldin badugu, animali hau etxeetan bizi da eta bertan kalte handiak sortzen ditu marrazkatuz eta dena suntsituz. Testuan etxea poetaren sinboloa dela gaineratu beharrean gaude, beraz, bere baitan dauzkan eragozpenen irudia da xagu beltza. Halaber, izadiaren errepresentazioa oso zabala da eta landareek leku bat dute olerkian, adibidez:

«Arantzak balizkit ere, nere biotzak,
eztel zulotik, zorun berria gaur artuko»[75-76]

Arantzak oso konotagarri suertatzen dira: mina, barnean sartzen zaion zerbait zorrotza, samindura... baina guzti hau ez zaio axola zeren eta mina igaro ondoren, zoriona idoro bait du. Holako sentipen kontra-

koak sarritan agertzen dira. Badirudi irudietan bikoiztasunez jokatzeko duela. Har dezagun beste adibide bat hobeto ikusteko:

«Ta izpi-urreak damaien bidez, loretzen dira
aspaldi zurbil zirauten adar-kukulinak»[115-116]

Metafora honetan bi egoera ezberdin erkatzen ditu idazleak: bata ezjakintasunekoa eta bestea, osotasuna eta zorionekoa. Lehenari buruz adar-kukulinak zurbil zeudela dio. Adjetiboa oso zehatza da: kolorerik gabe, heriotza sujeritzen du; honen aurkakoa: zerbait aldatu da, berpizte bat jazo da orain loratzen direlako. Natura iratzartzen deneko aroa iritsi den heinean, poetari ere udaberria helduko zaio. Zuhaitzaren sinboloa gogoratu behar dugu. Bestetik «izpi-urreak» irudiak bizitzara itzultzeko beharrezkoa den indarra adierazten du eta eguzkia behar du poetak. Urrea bezain baliotsua da Loramendirentzat: fedea, Jainkoa Bera. Agi denez, hemendik aurrera beste fase bat izango da, oztupoen inguruan egindako hausnarketak uzten ditu eta amodioaz berba egingo du. Bere hitzak erabiliz:

«Biotz-ezurak bait dute naiko loraketa»[136]

Barne berpiztea txit ederra da, loreak irekitzen diren legez eta emaitza oparotasuna izango da. Maitasunaren bidez etorriko zaio loraketa. Haatik, prozesua hasi zen «loi-osiña» ikusi zuenean. Momentu honetan arimaren sakontasuna, barruko errealitateari so egiten dio; Jainkoaz ohartzeko bere barnean «zulo» bat egin behar izan du. Ezagutza intimo hori bereganatu eta gero maitasunaz beteko da bere bihotza. Ia hasieratik agertzen da maitatzeko desioa:

«Sukar-miazka kixkaltzen nauen su-labea»[12]

Metaforaren bitartez, sentimenduen intentsitatea azpimarratzen da. Amodioa kiskalgarri da, barne indarra su labe bat bezalakoa da. Maitasunari buruz mintzatzeko suaren irudia oso klasikoa izan ohi da literatura historian¹²¹.

¹²¹ «Finalmente, los místicos recurren al simbolismo del fuego, el agua, el aire, el vino, el pan, para expresar la nota transformante de la unión. Fuego: es amor de Dios y del alma, que purifica, transforma y une. Vemos algunos testimonios: San Buenaventura: «El fuego que todo lo inflama y nos envuelve en Dios...es Dios mismo» (*Itinerario de la mente a Dios*, VII)» Angel L. CILVETI. *Op. cit.* 66.orr.

Baita ere hurrengoan amodio berezi horren elkarrekikotasunaz mintzatuko zaigu:

«Ta alkar izpien beroaz laister urre-kuskuak
auts-antz nituzke, urin-malutan, para-para»[147-148]

Jainkozko maitasunaren aurrean olerkaria ezin daiteke jarki; aldeantzik, urre kuskuak bezala urtzen da. Maitaleak ematen dion beroa dela eta, hautsa bihurtu egiten da. Beroak elkarlotura lehiatsua esprestatzen du eta honi jarraituz, eguzkiaren sinboloa daukagu. Horretaz gainera, Maitalearen agerpenak sortzen dizkion efektuak esplikatzen saiatuko da, adibidez, bere niniak Loramendiren begien «ur-ixpilu» izango dira. Metaforan ematasun handia nabarmentzen da; oso esplizittoa da: olerkariaren begietan bestea isladatzen da, Jainkoa baino ez du ezer gehiagorik ikusten. Bere arima argitasun eta gardentasunez beterik dago zeren eta urrezko ispilu bat bezalakoa bait da¹²².

Baina gai honi buruzko adierazpenik onena sinboloez datorkigu. Irakurlea gehien harritzen duena zera da: sinbolo horiek kutsu unibertsala daukatela, hots, aintzinatetik Loramendi baino lehenagoko idazle anitzek erabili zituzten. Honen ondorioz, oso aberasgarriak dira konotazio ugari atxeki ahal zaielarik. Funtsean, bi irudi errepresentatzen dituzte; bata, Loramendirena eta bestea, Jaungoikoarena.

Jainkoa izenaren ordezkari gehien azaltzen den sinboloa maitalea dugu «Barruntza leioan» olerkiaren kontestuan amodio absolutoa adierazten du. Hurrengo adibideetan ikusiko den legez, Loramendik maitalearen ganako miarrespen eta mugarik gabeko grina erakutsi egiten ditu:

«Ederrik oro berezko ditun Maitalea»[10].
«Izpi-zorrozki, geziko al nau Maitale orrek» [17].
«Emen dagokit, emen dagokit ene Maitea» [69].
«Gozatu dedin irakas dion Maitalea» [151].

Beste sinbolo batean usotxoaren irudia darabil. Sinbolo hau unibertsala da eta oihartzun biblikoak dauzka. Hegaztia denez gero, mezulariaren funtzioa hartzen du amodioaren deia dakarrelarik. Bigarren esanahia mendeen poderioz errepresentatu duenarekin erlaziona daiteke: bakea, ongia, garbitasuna...Oso konotagarri suertatzen zaigu ira-

¹²² «Versos como: «Yo soy para mi amada y mi amado espara mí» (Cantar de los Cantares, VI, 3) expresan la unión por amor extático. El alma es recibida en el «Templo del Amor y contempla la Divina Presencia a través de un «Brillante Espejo».Angel L. CIL-VETI. *op.cit.* 66.orr.

kurleoi; usoa animala lasai, ixila da. Bere kolore zuriak narrigabetasuna, xalotasuna iradokitzen du. Argi dago zein den erreferentzia: Jainkoa. Olerkariak apelatibo hori erabiltzean, osagai apalgarria jarri dio hitzari bere maitasunaren afektuak betea delarik. Baita beste txorien izenak ere aipatzen ditu, esaterako, urretxindorra eta karnaba. Kasu honetan hegazti hauen kantu xamurra eta sentigarria azpimarratzen da; hauen alaitasunak Loramendiren bihotzean dagoena sinbolizatzen du.

Zalantzarik gabe, poema osoan zehar euskarri den irudi bat zuhaitza da. Aurrekoetan bezela historian tradizio handia eduki du. Bere sinbologiari buruz seinala dezakegu jadanik Testamendu Zaharrean biziaren iruditza hartzen dela. Hemen olerkaria eta bere fedearen errepresentazioa da. Sinbolo honek bizitzera itzultzeko jasango duen prozesua markatzen du; hasieran zuhaitza ostu barik dagoen heinean fedearen indarrik eza mintzo da, are gehiago, «zugaitz il» dio. Baina eguzkiari esker, hazkunde bat izango du: bere adarrak berriro zabalduko dira zurbil eta maskala izatetik lerdena, handia izatera pasatuz. Zuhaitza hain altua izanen da ezen zerura hurranduko bait da:

«Orain zugaitza muxuka ari da leiar-oztin»[128].

Zuhaitzaren benetazko irudia agertzeaz gainera materiala ez den beste errealtatea gehitzen zaio, hots, idazlearen izpiritualitatea.

Zuhaitzarekin erlazio estua dauka eguzkiak. Betidanik bere esanahi sinbolikoa Jainkoarena izanda. Erlijio guztietan eguzkiaren gurtzak garrantzi handia zeukan bizitzaren iturburu zela pentsatzen bait zen. Kristautasuna iritsi zenean, eguzkia Jaungoikoaren obra zela eta, Asisko San Franziskok idatzi zuen «Anai Eguzkiari Kantua»¹²³. Eguzkia berroa, argia ematen du eta bizitza esistitzeko derrigorrezko suertatzen da. Hain zuzen ere, identifikazioz argi dago: Loramendik aipatzen duen «eguzki» horren dohainak behar ditu: fedea, sinesmen kristaua,

¹²³ «De San Francisco de Asis, el místico afectivo por antonomasia, recibió la orden franciscana el espíritu de pobreza (Dama Pobreza) y humildad (frailes «menores»); la devoción a la Humanidad de Cristo y a las criaturas vistas como reflejo de la divinidad» *op. cit.* 156.orr.

Bestealde, mendeen poderioz eguzkia Jainkoaren iruditza interpretatzea maiz gertatu ohi da Literaturaan. Adibidez, Divina Comedia-ren Paraiso-ren XXIII kantuan Kristo agertzen zaio eguzki moduan:

«así sobre millares de lumbreras
ví un sol que a todas ellas encendía
como hace el nuestro con las que miramos»[28-30]

maitasuna... Bere kanpoko ezaugarriak zehazten dira, esaterako, kolore dizdiratsu, baliogarria, urrearen parekoa etab. Baina irudi errearen atzean Jaungoikoaren handitasuna dago, zeinek olerkaria liluratzen duen:

«Enegan beti euzki-urrea dirdai-oztin»[56].

Izadiaren elementuei dagokionez, uraren ideia dugu iturriaren bidez:

«Berezko ditu asma litezken on-iturri...»[138].

Kasu honetan ere adierazi sinboliko, erlijiozkoa eta mistikoa oso hedatua dago. Iturriari dariona ontasuna da, alegia, zoragarri ta ona denak Jainkoarenagan dauka jatorria. Idazlearen premia nabari dezakegu bertsoletan horretan. Bilatzen dituen erantzunak hortxe daude. Iturri horretatik edanez gero ezaguera lortuko du¹²⁴.

Beste aldetik, agerraldi asko dakartzan sinboloa etxea da. Etxeak gorputza adierazten du, bai fisikoki bai gorputzaren barruan bizi dena, arima. Materia eta izpituaren aurkako joerak aritzen omen dira bere barnean. Paraleloki sinbolo hau beste bi irudiekiko hartuemanen azaltzen zaigu: gela eta maixtarra. Gela etxearen zatirik nagusia da, beraz, bihotza eta arima dauzkagu. Ulermena, sensibilitatea eta sentimenduen kokagunea da. Sinboloak direla medio txoko sakoneraino sartzen da Loramendi, bertan oso gonbidatu berezi bat eridengo duelarik. Maixtarra Jainkoa da eta gainera «etxean» bizitzera geratuko da. Honen etengabeko amodio eta zoriona ekarriko dizkio.

Bukatzeke, oso interesgarri da gauari buruz zertxobait komentatzea. Sinbolo honen atzean herri askotako mitologiaren aztarna ugari ditugu. Gauak esangura ezkorrek izan ohi ditu, adibidez, grekoen ustetan gaua Heriotz eta Loaren ama zen. Honetaz oihartzunen bat egon liteke ilargia hilen argia izanik. Begi bistan dago eguzkiaren kontrako adierazia daukala: argia-iluna, indarra-ahula, bizitza-heriotza. Oso esanahitsua da lehen ahapaldian gaua aipatzea (gainera pleonasmoa da): «gau beltzean»¹²⁵. Izan ere, hasieran olerkariaren arima nahastua eta noraezean dabil. Ge-

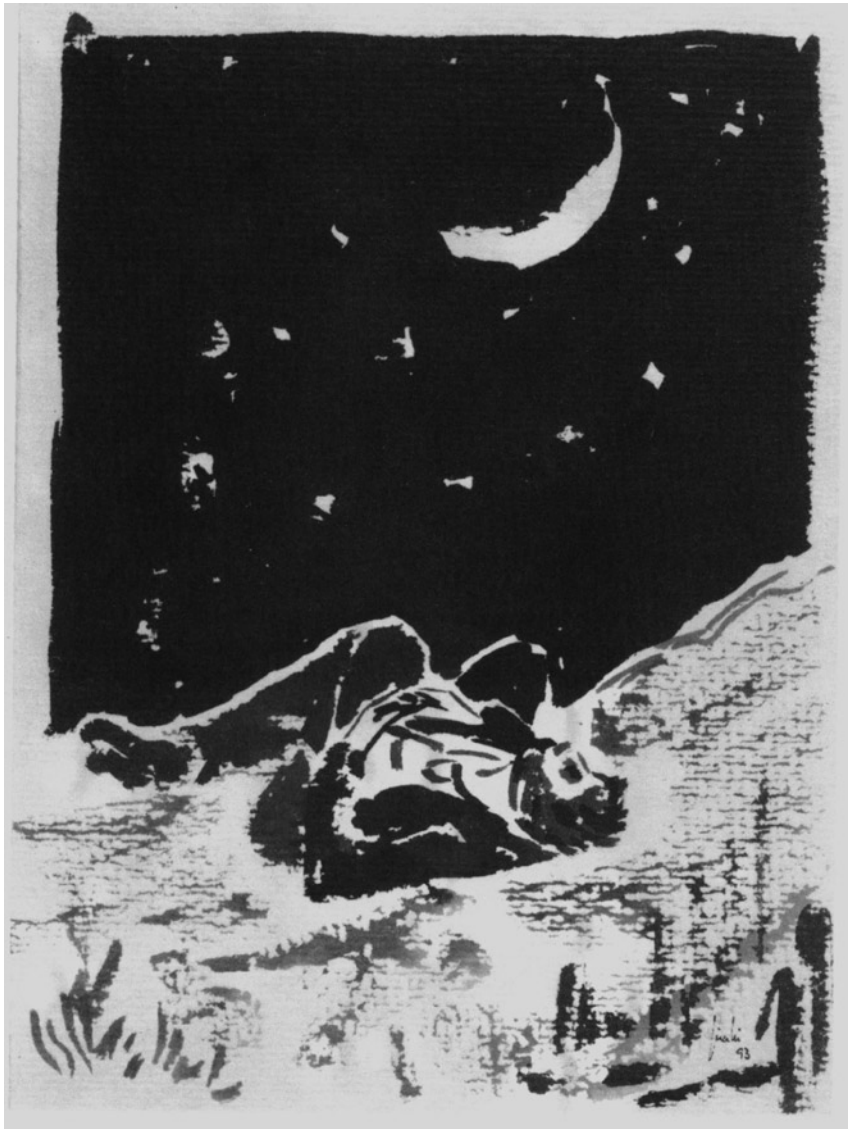
¹²⁴ Ricardo SENABREK *Tres estudios sobre Fray Luis de León* liburuan dio: Y San Juan de la Cruz, en su comentario al verso «¡Oh cristalina fuente!», *del Cántico Espiritual*, aclara que la fuente designa la fe, «porque della le manan a el alma las aguas de todos los bienes espirituales. De donde Cristo nuestro Señor, hablando con la Samaritana, llamó fuente a la fe». Ed. Universidad. Salamanca, 1978.46.orr.

¹²⁵ «La noche representa el lado atormentador, negativo, de la iluminación». *Op. cit.* 17.orr. Cilvetik aurrerago gehitzen du: «(...) la «noche» es, entre otras cosas, «tinieblas sustanciales» del alma (*Noche Oscura*, II, 9)». Angel L. CILVETI. *Op. cit.* 222.orr.

roago, amodioa nagusituko da eta honekin batera eguzkiak ilunbe guztiak barreiatuko ditu. Bestetik, bigarren esanahia zera da: maitaleentzat gauaren bakartasuna oso egokia izan da beti¹²⁶. Loramendik gogarte sakonari ekingo dio eta bere «gau» partikularrean maitasuna agertuko zaio. Introspektzioa egingo du beronen fede, ontasun eta sinnesmen gartsuaren laguntzaz¹²⁷.

¹²⁶ Angel L. CILVETI-k dio: «Implícitamente la noche acaba siendo amor pues lo que junta los amantes es el amor (...). La concepción del simbolismo de la noche en su triple significado de purificación, iluminación y unión es original de San Juan de la Cruz, aunque algunas de sus imágenes y significados parciales se hallan en la Literatura (bíblica, medieval, Ruysbrock, Garcilaso)». *Op. cit.* 224.orr.

¹²⁷ « (...) de esta noche seca sale el conocimiento de si primeramente de dónde, como de fundamento, sale este otro conocimiento de Dios. Que por esto decía San Agustín: Conózcame yo; Señor, a mí y conocerte he a ti. Porque, como dicen los filósofos, un extremo se conoce por otro (*Noche Oscura*, I, 12)». Angel L. CILVETI. *Op. cit.* 219.orr.

Meteoro

Xabier Agirre

Kale estuetako ibiltari bakarti bihurtu zen Tom azken ordu erdian. Jira eta buelta zebilen zaldi geldi baten gainean zegoen harrizko militar baten inguruan. Estatuatik ihes egiteagatik ezein kale kantoi ilun hartu arren handik denbora laburrera berriro han zen enparantza hura ubide guztien amaia bailitza. Laugarren aldiz nahigabe hara azaldu zenean soldadutzar hark farrez begiratzen ziola iruditu zitzaion. Tom-ek bere burua irrigarri ikusi zuen pertsonaia gailen hari arrazoa emanez. Hiri arrotz hartan galduta zegoela erabaki zuen. Goizeko bostak izango ziren jada eta garai hartan norabide zuzena galdetzeko norbait aurkitzea gaitza egingo zitzaion. Hala ere, hotelak egon beharko zukeen kalea ez zen urruti ibiliko zakurra paseatzen ari zen gauriar baten esplikazioen arabera. Animalia bertaratu eta enparantza hartarako bidea erakutsi zion Tom-en eskariari erantzun nahian orduan hiru ordu laurden. «En aquella plaza pregunte usted de nuevo» gehitu zion on beharrez gizon izutu hark. «¿A quién? Si ahora no anda nadie por la calle». Baina errespetoz Tom-ek ez zuen halakorik esan eta eskerrak eman ondoren hotelarentz, hala uste zuen berak, bideratu zen helmugara hurbiltzen ari zelakoan. Ez bidean ezta enparantza inguruan ere ez zuen arimarik topatu eta gau hartan hartutako *gin-tonicek* eraginda bakarriketa animosoari ekin zion «Calle de las Flores»en plaka enegarren aldiz irakurri zuenean. Barneko poztasun hark etsipena galerazten zion eta eguna argitu arte han buletaka aritu beharraren ideiak, areago, pentsamendu osoa piztu zion mozkorren irrifarrea aurpegiratuz. «Zer egingo diagu bada?» esan zuen ahopeka «lantegiaren kontura nabilenez ez diat penarik izango oheaz ez probetxatzeagatik». Pasiada etengabe hari atsenden txiki bat eman asmoz estatuaren oinarrian zeuden harmailetan eseri zen burumakur erlojuaren joan hutsak egoera konprometigarri hura ebartziko zuela sinistuta.

Ez ziren hamar minutu pasako kale bihurri bateko ate bat ireki zen arte. Takoidun zapata bartzuren klok-klok arritmikoa entzun zuen Tom-ek, begiak altxatu eta hots harekin nahastuta gizon baten boz errukiorra. «Hasta mañana, preciosa» zioen barruko argiak itzalak galtzada erdiraino luzatzen zituelarik. Tom-ek takoi haien txalaparta soinuarekin jolastu nahi izan zuen bere artean. Kadentzia geldoa zeraman lehen momentuan eta, itxuraz, kostatu egiten zitzaion hura azkartzea. Pistarik nahi ez zuelako, Tom-ek begiak itxi zituen eta hurrengo taupakada noiz izango baietz asmatu agin zion apustu bere buruari. Ez zen lantegi erraza, hain zen eta irregularra doinu haren musika: orain bi elkarren segidan, isilunea, bakarra, beste hiru bizkor,... Mingainaren punta aho sapaira eraman, atzera okertu eta kolpean kraskatuz harlauxen gainean takoi haiek egiten zuten ttakuna erreproduzitzen saiatu zen, baina gutxitan zetozen bat beraren aho huekoko hots umelak eta zapaten kolpetxo labur eta lehorrak. Jende arraroz betetako antzoki batean doinu nahasi hark sona haundiko arrakasta lortuko zukeela bururatu zitzaion Tom-i, entzuna bait zuen zarata korapilatsuen zaleak ere bazirela modaren muturren egon nahi zutenen artean. Zaldi lasterketaren bat grabatu eta honen diskoa saltzen aberas zitekeela pentsatu zuen. Ez zen konturatu, burutapen itsu haiekin zebilen bitartean, zapata abanguardista haien jabea beregana zetorrela. Egia esan, musika goralpen apo-teosikoaren momentu bizienean sartzan ari zela eritzi zion Tom-ek ta-koikadak ozenago eta arinago entzun zituenean. «¿Tienes fuego, guapo?». Tom-ek begiak ireki zituen eta eskua poltsikora sartu metxeroaren bila. Besoa luzatuta sua eman zion «Hotel Embajador» non arraio ote zegoen galdetzea ahaztu gabe. Zeharo burutik aldeginde zeukan ohera joatearena baina bere praktikotasun senak alkoholaren gotak urratu eta errealtatera ekarri zuen metxeroaren suak egoera hipnotiko batetik atera izan balu bezala. Ea logurerik zuen galdetu zion emakumeak; ez, askorik ez zuela erantzum zion Tom-ek, baina hurrengo egunean garaiz jaiki behar zuela eta zegoeneko berandu zela kalean gora eta behera ibiltzeko, eta... Neskak farre algara eskandalosoak bota zituen hura entzun orduko. Alaitasun kontrolaezin hark esan nahi zuena ahozkatzen galarazten zion. Ezpainak hersten ahaleginak egiten zituen arren, algara egin beharrak polo berdineko imanen antzera elkarrengandik urruntzen zituen ezpainok. Arnas hotsa eta eztarriko kurriska batera ateratzen zitzaizkion aho gorri hartatik. Aurpegia gorritu eta gerritik doblatuta egiten zuen karnara neskatxa hark.

Tom-i hura gehiegikeria iruditu zitzaion; hortaz, enparantza hartako hiritarrak kejaka hasi baino lehen handik aldegitea erabaki zuen. Enparantzatik norabait zihoazen kaleen artean zabalena aukeratu zuen. Gau osoko edanaren pisua sentitu zuen lehenengo aldiz pausu geldoez es-

kaparateen aurretik pasatzerakoan. Ohera sartzeko gogo pittin bat etorriko zitzaion zeren jada bere kasa hitzegteko gaiak nekezago bait zetozkion gogora. Hotelaren arrastorik ez zuen, kalean ez zebilen inor,... Lehen bezala zegoen. Lehen gaizki egon al zen, bada? Ez, horraatik.

Aurrera egin behar zuen. Baina lehendabizi zigarrotxo bar erreko zuen kontzentrazioa lortzeko. Zela kontzentrazioa, zela gosea, zela atsedean hartzean beti zegoen aitzakia dexenterik zigarro bat pizteko, eta, hala ere, Tom-ek ez zuen bere burua erretzaile porrokatutzat jotzen. Ahokada zuriak goruntz zuzendu zituen indioen kearen lengoia ikasi ez izanaren damuz. S.O.S. larri bat bidalkiko zukeen norbait haren bila joan zedin eskatuz. «Mesedez, bidenabar ekar diezaduz *gin-tonic* bat» gehitzea ere okurritu zitzaion. Ez zuen, egia esan, lotara joateko gogo haundirik baina kotxeren bat ikusiz gero aurrean jarriko zen EE.BB.etako errepide amaigabe horietan auto-stop-a egiten den bezalatsu. Bitartean zigarroari tiratzen segituko zuen beste egitekorik ezean. Ez zeukan inongo presarik ezertarako giroa ere pasiatzen ibiltzeko aproposa zelako. Soinean zeraman udako jaka arinak nahikoa babes ematen zion sor zitekeen goizaldeko brisa finari aurre egiteko. Sorbalduen bakarrik sentitzen zituen alkandoraren eta jakaren oihalaren pisua, beste gorputz atalak biluzik baleude moduan arin eta ske mugitzen zituen kale hartatik barrena. Ez nekerik, ez goserik, ez antsietaterik erruberen gainean zihoalako irudipena zuen Tom-ek.

Botika baten ondoan argi disdiratsuak ikusi zituen. Ateko morroia-ekin hitz batzu gurutzatu eta «Meteoro» izena zuen diskotekaren barrura sartu zen azken tragoa hartu asmoz. Hango giroa dekadente samarra iruditu zitzaion: barran morroska talde sotilak alkoholduen edari gogorak eskuan; eskumaldeko ezkinako besaulki luzeetan emakume gehienak isko heldu banaren eraso sexuala jasaten ari ziren: batzuk jendartean egoteak ematen duen ahalkeak mugatuta gizonen gurariei nola-halako gustoa egiten zieten, beste batzuk, aldiz, handik ihes egiteko nahia adierazten zuen aurpegikera zuten; ezkerrean, pistan, jantzi eszentrikoz apaindutako hirukote bat dantzan ari zen giharre guztiak lantzen zituzten mugimendu zoroiez; bestela... han-hemenka aurpegi nekatuko koadrila nahasi batzu. Bera zen lagunik gabe zegoen bakarra. Barraren muturrean jartzeak nabarmenago lagako zuelakoan erdialdetik gurutzatu zituen matoi itxurako gizon mordoska haiek eta *gin-tonic* bat eskatu zeun. Egoera hartatik isolaturik, barraren bestaldeko botela ilareki begiratzen zuelarik, gogotapen hutsalekin burua nekatzea erabaki zuen. *Voyeur* frango bazegoen jada inguruan bera ere hartan erabateko. «Hotel Embajador» haren bila berriz ere ekiteko indarrak berritu behar zituela pentsatu zuen, baina beharbada azken trago hark gaitz egingo zion. Ezer gutxi behar da mozkorraldian momentu zoriontsutik korapilo

askaezinera pasatzeko. Hori gogoratuz ezpainetara zeraman baso luzea atzera barraren gainean pausatu zuen. Ez zen komeni gau hartako *swing* hura alferrrik galtzea, edonola ere, hurrengo goizean (edo eguerdian, esnatutakoan, alegia) buruan burniola gartsua izango zuela ondotxo zekien. Zegoeneko dexente edan zuen eta horrek biharamun la-tza ekarriko zion. «Mirad quién viene por ahí». Ondoan zeuzkan gizonezkoek sarrerantz zuzendu zituzten begiak azal ilun betan esanetara. Tom-ek ez zuen burua mugitu ere egin, baso luzeari eragin zion jela koskorrek kristalaren kontra ateratzen duten hots leunak distraitu zezan.

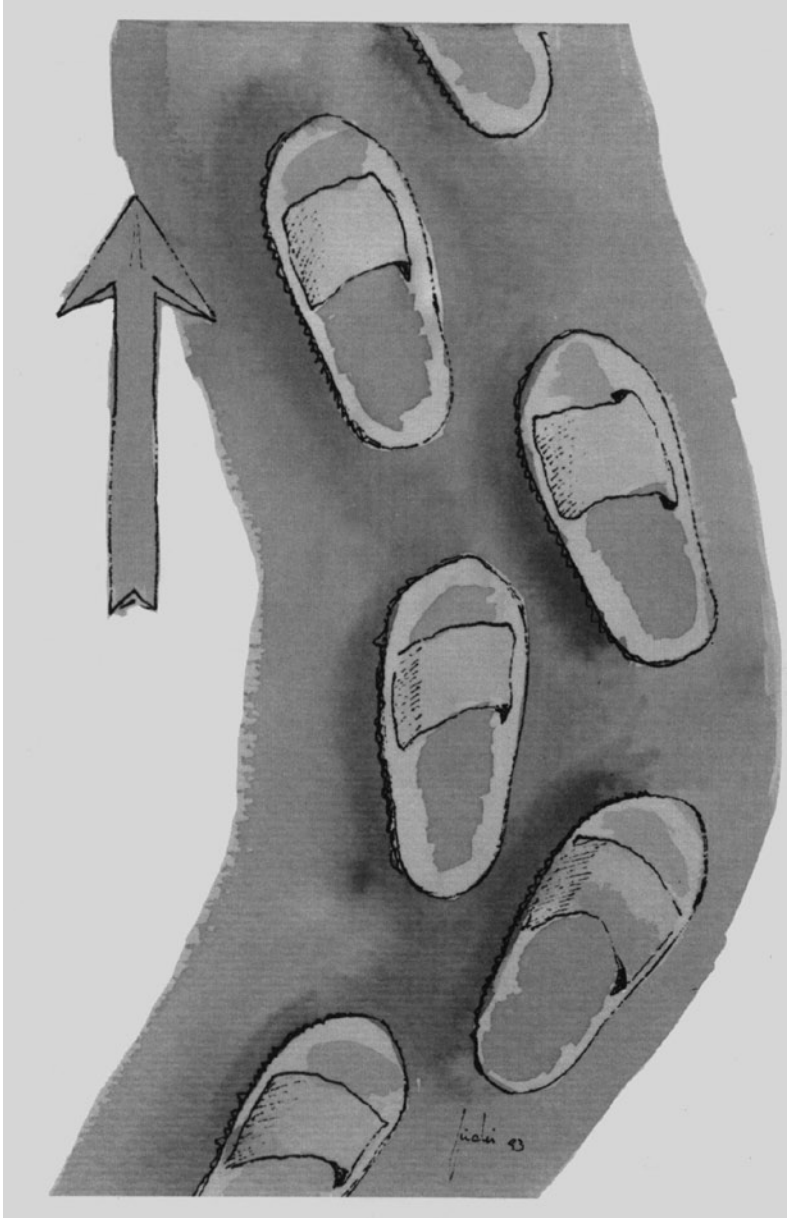
Malenkonia apur bat sentitu zuen, zergatik ez zekiela, postura hartan egotean. Saiatuz gero negar malkoak ere sorreraz zitzakeen bere begietan asko kostatzen gabe. Baina ondoko algarek triste egoteko arrazoirik ez zeukala pentsarazi zioten, egunak eta batez ere gau hark ez zuten halako amaierarik merezi. Alabaina, goibeltasunaren menpe zegoen eta ez zuen une hartan bere burua bajonazo hartatik ateratzeko gauza ikusi. Sentimentuei bere lana egiten uztea deliberatu zuen, aurrean zituen izotz mugikor haien modura astiro-astiro urtu nahi zuen, eta begiak umeltzen hasi zitzaizkion. Hura zen hura marka! Inoiz ez zitzaion burura etorri halaxe suertatu behar zuenik. Zurrutada sakona eman zion edalontziari isurkina ezpain bazterretatik behera jario zitzaion arte. Gaua bukatutzat eman zuen. Ez zuen ezereen damurik.

Hanka orpoak itzultzera zihoanean emakume gorputz batek enbazaraz egin zion. Gerria ezkerraldeetik okertu zuen atzerantz oztupoaren berri izateko. «¿Todavía no tienes sueño, cielo?» entzun zuen jiratzeko astirik hartu gabe. Ahotsa ezaguna egiten zitzaion. Barraren ginean ukondoa bermatuz buelta osoa eman eta enparantz algaratzean utzi zuen neskata ikusi zuen begien aurrean. Irrifarre egiten zion gorputzaren pisua gainera boteaz. «No esperaba volverte a ver». Tom-ek halako batean ere erreakzionatu zuen. Neskaren atzean gizon saldo bat zegoen biegi begira. Egoera ez zitzaion eroso Tom-i; hala ere, konbertsazioan hasi zen besterik gabe. Biegi mingaina arindu zitzaion ondoko zakar koadrilakoei kopeta iluntzen zitzaion hein berean. Tom hazi egin zen gizon haien jarrera mehatxatzailea ikustean. Neskataren maila etilikoa ez zen begirada intentzio txarreko haien ondoan ibiltzeko egokiena. «Vámonos de aquí» esan zuten biegi ia batera Tom-ek zaldizko haren bueltan ibili zenekoaren kontaketa amaitu zuenean. Farre ere biegi batera egin zuten kointzidentzia xelege hargatik. Neskatak lepotik heldu zion eta aurpegia Tom-enera hurbildu zuen, honek eskumako masaila jarri zion ezpainen aurrean; baina haragi biguñoen kontaktua ez zen leuna izan, lehentxoago ezkerreko masailean ukabilkada itzel

bat jaso bait zuen Tom-ek. Biak, neskatxa eta Tom, lurrera eraitsi zituen azal iluneko gizonak luzatutako zartakoak.

Tom-ek kolpearen bultzadaz neskatxaren musu saiaketa zapuztu zuen; horren orde buru inarrospen bortitza jasan behar izan zuen eta zolu zikinaren kontrako kolpea. Dorpeki jaiki ziren biak. Tabernako bezero guztiak gertatuakoari erreparatzen ari zitzaizkion: hiru tabernariaren artean gizonkoteari eusten zioten, eroritako neska-mutil biek erropan zituzten zakarrak astintzen ziharduten. «Me traes mala suerte» esan zion Tom-ek neskari, «nuca me acostumaré a los hombres». Tom-ek ez zekien zer egin; hobe handik lehen bait lehen aldegitia. Aterako bidea hartu zuen eta berehala konturatu zen neska ez zerrai-kiola. Alde batera poztu egin zen, ez zuen arazo gehiagorik nahi. Nola-hala hotelera heldu beharra zeukan eta lo egin ondoren hausnartuko zuen gau hartan jazotakoa. Oraindik minik ez zuen sentitzen baina ziur zen matrailekoa hoztutakoan eta alkoholaren anestesiaz aldegindakoan ederra ubeldua eta minbera izango zituela. Ate parera heldu zen eta segundu motz batez barra aldeari begiratu azkarra eman zion. Neskak aurpegi serioz zerbait ziotson gizon zaparroteari, hark begiak Tom-engan zituen tinkaturik neskaren esanei kasurik egin gabe. Tom-ek atea ireki eta bestearen begirada mantendua eskumako ukabila jaso zuen behatz nagia goruntz luzatuta.

Kanpoan argitzen hasita zegoen. Nonbait izkutatu behar zuen berehalako batean zekorrra atetik aterako bait zen haren bila. Joku berri hari alferrikakoa eritzi zion arren, baldarki lasterka kale kantoian okerto eta peora bateko lehen eskailamailak igo zituen. Momentura orruak entzun zituen. Tom-ek arnasa hartuz gora begiratu zuen. Pareko espaloian hotel bat zegoen. «¡Te voy a matar!» gero eta urrutiago. Hotelaren izena «Embajador» zen. Kalea gurutzatu eta hotelera sartu zen. Logelako giltza eskatu zuen. Igogailu eta ohea. «Mekauen! Espada ederra egin diat!» eta loak hartu zuen goxo-goxo.

William B. Yeats euskaraz edo eireann zaharrera bidaia

Josu Lartategi

0. Hiru itzulpen apokrifori sarrera

*Eta ene inguruko zuhaitzok,
Eihar daitezela eta desostatu; haitzok
Etengabeko tirainetan arranguratu; eta ene gibelean
Oro bihur ezazu desolazio. Begitu, begitu, neskatxok!*

(Beaumont & Fletcher, *The Maid's Tragedy*, II,2.)

Lagun min batek diostanez, gure bizitzaren pasarterik eta misterio-tsuenak egundo ere ez genituzke publiko egin behar. Misterio handiek misterio izaten jarraitu behar dutela, horixe da ene lagun min horrek dioena. Seguruenik, ez dabil oker. Nik, baina, lau haizetara zabaldu beharrean aurkitzen naizela uste dut, zer zabaldu eta 1992ko uda partean izkiriartzen ari den honi irlandar lurretan jazotakoa. Badakit, ondo jakin ere, irakurleetariko asko, gehientsuenak apika, paktu literariotan pentsatzen hasiak direla honez gero; halabaina, eta ez nuke honetan irakurlea larregi nekatu gura, hemen kondatuko dudako oro hamabost urteko neska baten ametsa bezain benetakoa da. Hortaz, sinistu dezala nahi duenak.

Suposatzen dut Sligo-n hasi zela dena, ene lagunak Drumcliff-eko hilerrira, Ben Bulben izeneko mendi haren magalera joan zirenean. Hilabete bat lehenago Irlandara bidaiatzea proposatu eta nik, pozarren, baietza eman nienean, ez nukeen ezta asagotik ere asmatuko egun hartan gertatuko zena.

Ene lagunen asmoa Irlandara bidaiatzea zen, bai; bidaia literarioa ere eginda bide batez. Dublin-en, adibidez, goitik behera korritu nahi zituzten karrika hezeak oro, plano barik, galdu arte, bai eta ere Leopold Bloom sonatuaren pausuei jarraitu. Ene burua imajinatzen nuen, nora-

gabean, Ulysses-en ale bana eskuetan —ene argitaraldian ale zein baino zein lodiago bi bait dira—, eta ezin imajina jasan. Hala esan nien, beraz; haiek, berriz, uste baino hobeto hartu. Orain kondatzeak merezi ez duen beste gauza zenbaitzurekin batean, Yeats poetaren nolabaiteko ibilbidea markatu eta arakatu asmo zuten baita, bizi izandako tokiak, lorratza utzitako bazterrak, ehortzirik datzan hilobia... eta antzeko hainbat lekutara agerraldiak eginez. Nik, definitiboki, ezetz borobila bota nien, eskubidea zeukatela noski egin gogo zutena egiteko, baina ez arren nirekin kontatzeko, eta haiek halakoak egiten zituzten bitartean ni nire kabuz ibiliko nintzela, ene uste ez hain umilean bidaia literarioak tintazko geografietan egin behar zirelako, autoreen beraien liburuetan barrena, alegia. Akabuko auzi honetan ezelango adostasun puntutara heltzea ezinezko izan zenez, gaia atzera ez ikutzea erabaki genuen: haiek beren osteratxo literarioak egin arau nik nireak egingo nituen.

Egun hartan lagunek Ben Bulben-erantza alde egin eta, nik tren zahar eta turistiko xamar horietariko bat hartu nuen. Jakina da haien gonbidapena ukatu nuela, ez bait neukan gogorik batere gizon baten hezurak ikusteko, gizon hori nobel sariduna izanik ere. Hitz egiteko modu bat zen, noski, baina kontua da hala jokatu nuela, harrotsu agian, ez dakit. Bada, nire asmoa Sligo-tik hur omen zegoen kostaldeko naturgune ezagun batera trenez joatea zen, eguneko egurastua hartzen, iluntze partera berriz bueltatzeko.

Ez dakit zer gertatu zen. Kilian Bedford antropologo galestarraren *The Transmigration of Soul in Ancient Celt's Society* saiakera amaitzean neukan eta hain nengoen sartuta irakurketa burtzoragarri hartan, non nengoen ere ez nekiela, ibilbidearen zein puntutan, esan nahi dut. Leihotik so egin eta landa zabalak baino ez nituen ikusten, bai eta lantzean behin dorretxeren bat edo beste ere, zut muinoetan. Galdurik nengokeelako dartadak sano erakartzen ninduen arren, azkenik, tren ikustaileari galdetzea erabaki nuen, eskuartean neukan mapan gaingiroki kokatzeko baino ez bazen ere. Tren ikustaileari galdetu eta, halatan, jaitsi behar nintzeneko geltokia pasatua zela jakin nuen. Soilik pare bat geltokiko aldea zenez, bere gomendioa hurrengoan paratu eta trenaren zain lotzea zela jakin erazi zidan. Arazo bakar bat zegoen, tren orduak urritxoak zirela trenbidean hondatutako ez-dakit-zer zela kausa, eta bost bat ordu itxaron beharko nuela herrixka hartan, bestaldetik hagitz interesgarria zena eta ikusteko gauza ugari zeukana, ni eraitsi aitzin ikustaileak ingeles ulergaitz baten jaurtiki zizkidan azkenengo berbak hona ekarriaz.

Hankak geltokiko baldosa beilegietan luzatuaz bat, begizabalka jabetu nintzen herriaren izenaz: Innisfree. Lur eta zur eginda, zinez aztoraturik, itsumustuan imajina anitz zurrunbildu zitzaizkidan burmuinean,

ene memoria ahuleko txokoren batetik jalgita guztiak. Unekada bitxia izan zen hura niretzat. Hantxe zeuden William Butler Yeats poeta, hantxe John Ford eta José Luis Guerín zinegileak, hantxe, begirada zatar, bihotza kraskakor, Wayne boxealari yankia eta O'Hara bere maite ilegorria amodio besarkada baten elkarturik, hantxe Bill Douglas musikariaren *Lake Isle of Innisfree* kantaren oroimena.

Ez dut gogoan zenbat denbora lotu nintzen han, memeloturik lez, sinistu ezinean. Literatura, zeluloide eta musikazko lausoa polikiño desagertzen hasi eta errealtatea esaten zaion hori nigana parajetu zenean itaunka bihurtu nintzaion ene buruari: egiazkoa da, beraz, Innisfree? ez al zen Yeats-en asmakizun literarioa? ez, Ford eta Guerín-ek kreaio eta birkreaio erreferentzialaren izenean egindako jokoa? amarru publizitariotio hutsa ote?

Nolanahi ere den, eta hastapeneko zorabioa nahikoa iraganda, herria baino lauzpabost etxeren bilketa zen haren miatzera deliberatu nuen. Xiberuko Muskildi ekarri zidan gomutara lehen begi kolpean, Muskildi lau eta are goroldiotsuago bat. Zentzuak zorroztu arau Euskal Herrikoa ez zen sentsazio... ez, sentsazio baino usaina bereizi nuen, Irlandako bazter berde horrek garagardo beltzaren usain sarkorra bait zeukan. Herritxoan eman nuen denbora aurrerantzean barne muinetan iltzaturik izango badut, pinten garagardo bitsaz gain dudarik ez kantoi orotan taigabe entzun zitezkeen aingeruzko doinu, akordeengatik izango dela. *Cantilena* diskakoak ziren. Ezagun nituen kanta guztiak. Bozgailu bi zeuden, bata *Flaherty's* taberna gainean eta bestea okindegi bakarreko hegalean. Azken honetatik arinetan irtendako andreak, nire babotu arpegiak eraginda hurrean, hitz bitan azaldu zidan musika abisu emateko zela, *filma* hastear zegoelako inguruko etxalde zahar hustu baten. Zein filmaz ari zen ez zidan esan, hain zegoen emakumea artega paraturik, baina bai nahi izanez gero berari jarraitzeko, arazorik ez zegoen eta kanpotarrek ere ikus zezaten.

Damu dut, irakurle eroapentsu hori. Baina, hemendik aurrera ene oroitzapenak, pilatuaren pilatuaz, koherentziaren bidezidorretik aldentzen dira, ez nik hala nahi dudalako, ez bada zine areto inprobisaturiko etxalde handigaitz hartan abiantzadan sartu nintzenez geroztik gertakizunak urjauzi itzel bihurtu zirelako.

Lerro ziztrin hauek baino bestelako komentarioa merezi duen J.L. Guerín-en *Innisfree* filma —*kilikagarria*, erantsiko nioke, *hortero* deritzen baina ene ustez ele polit askoak ditugunen gaineko juzkuek nire senetik aise aterako ez banindute— pantailaratu zuten, eta irteeran, amaitu eta behingoan, guztioi eman ziguten panfletotxo bat larrosa gorri batez atondua, bezuzatxo irudi. Haiek eskuzabalki eskaini eta nik, jakina, poz baten koiu. Hamar bat orrialdetan W.B. Yeats-en *The*

Lake Isle of Innisfree poemaren beste horrenbeste itzulpen zeuden, horietariko bat euskaraz.

Horixe izan zen nire aurrenengo aurkikuntza.

Honen guzti honen ondorik imajinak tartekatuta baino ezin ditut agertu, lurrunezko lauso lodi batek iragaziak bailiran. Trenaren txirrin hotsa arratsalde apalean jada. Landa zabalak eta gaztelu garaiak atzera ere pintzeladetan. Sligoko tren geltokia eta jendartearen bultzakadak. Gero *Coole Park* deituriko tokiren baten lorategiak, loreen presentziak, izpiritu ikustezinak, eta bertako urmaelean zisne basatien ahotik bigarren aurkikuntza misteriosuki jaso, eta nik ostean tintaratu. Hirugarren aurkikuntza bat ere egongo zen, gauerdian, eta hau estrainioena duda izpirik gabe, ene burua Dublin-en bait nekusan, *Byzantium* taberna itzaltsuan. Imajina lausotu, kiribilatuak. Imajina gorri infernu hagitzez gorriagotatik txarrapatuak. Imajina multikoloreak ere bai. Artez, halere, belzturak nagusitzenago. Eta atsoaren kanta, kanta mehatxugarria, eta segidan dorre beltz infinitoa, eta dorre beltzetik behera haizea orroaka, kantarekin berarekin nahaspilatuz. Eta nik kanta beltza transkribatu. Imajina gehiago tropelean. Berriro trenez karrakan eta berriro landa zabalak eta Sligo eta parajetsu Ben Bulben. Gero ene lagunuen buru iletsuak niri beha, ostatuko gure gela freskoan, non arraio harrapatu nuen *kolokoia* galdezka. Akabuan ohe gogor luzea eta iluntasuna.

* * *

Behin euskarazko hiru itzulpen apokrifooi ahal izan dudana modurik onenean sarreratxoa egin eta, noan agudo azken oharra paratzera, nik baino ezin ikus dezakedan kotoizko gela karratu eta itxi honetan zer esploratu asko dago eta.

Bada, edozein motatako oker estilistiko, gramatika aldetiko hankasartze larri edota sinpleki desoreka psikotikoak erruz topatuz gero ez dezala inork pentsa, itzulpenok irakurrita, Yeats-en esku errimearen hobenez suerta litezkeenik. Halakorik gerta baledi, jakin erazi beharrean nengoke ni desnorabidetu hau nindukezuela errudun bakarra.

Goiko aitzaki zuhur eta diplomatikoaren bidez aitor dut ene

burua zuritu nahi dudala, horren beharrik ez izanik ere, bizitza betirako —eta *zorionez*, esan behar— markatu zidan egun hartako transkribatzaile umila baino ez naiz izan eta. Kontxo!! Hara non datorren, pasabide luzetik honuntza, ene erizain partikularra! Egunean eguneango ene ero... barka, desorekatuxe papera zintzoki bete behar dut orain: indar-jaka bitxi hau gogorki birlotu, sinistu dezaten haiek laga bezala dagoela oraindik, eta irrifarrerik eta alaiena zabal zabal eskaini. Inork deskubri ez zaitzan kontuz ibili beharra daukazu hemen gainera, ez

pentsa, ene minuturoko bildurra horixe bai bait da, ni deskubritu eta kalera, aingeru beltzen zirkura, benetako zoro arriskutsu horien artera ipurdikada batez bidaltzea.

Sin.: Josu Lartategi
Kotoizko Gelan, 1993ko apirilaren 19an
Hegotopia (Heartland)¹

1. Lehen aurkikuntza: ametsak *Innisfree* izena hartzen duenean

INNISFREE LAKUKO IRLA²

Jagi eta alde egingo dut oraintxe, eta alde egin Innisfreera,
Eta txabolatxo bat, buztin-sasiz egina, bertan altxatuko:
Bederatzi ilada indaba ditut izango han, erleentzako erlauntza,
Eta erlaroaren argiune baitan bakarrik biziko.

Eta pake apurra izango dut han, astirotxu isuriz bait doa pakea,
Tantantaka goizaren estalkietatik behera txirri-txirriaren kantuetarantza;

Brist eta brist dago han gauerdi osoa, purpurazko dirdira batean eguerdia,

Txokaren hegoez beterik arratsa.

Jagi eta alde egingo dut oraintxe; gau eta egun, aldi orotan,
Lakuko ura dut entzuten erribera apalkiro txipristinduaz;
Bidean nagoen artean, edo espaloiaaren arrear,
Berau dut entzuten bihotz hondoko muin muinean.

The Lake Isle of Innisfree

*I will arise and go now, and go to Innisfree,
And a small cabin build there, of clay and wattles made:
Nine bean-rows will I have there, a hive for the honey-bee,
And live alone in the bee-loud glade.*

¹ Inork nirekin kontaktatu nahi izanez gero, helbide honetara idatzi. Nire esku bagago erantzun egingo dut. Baldintza bakarra jartzen dut: eskutitza tinta ikustezinez idaztea. Buruarentzako ariketa polita iruditzen zait besteak zer esan nahi didan igaritzea. Gainera, lehen aipatu eta orain kotoizko gelan biok elkarrekin egon gaitenez erizainek kasualitatez ekarri duten ene lagun min horren eritziz, buruak ikusten du, begiek ez —*zoritxarrez*, gaineratzen dut nik—.

² *The Rose* (1893) poemariotik aukeratua.

*And I shall have some peace there, for peace comes dropping slow,
Dropping from the veils of the morning to where the cricket sings;
There midnight's all a glimmer, and noon a purple glow,
And evening full of the linnet's wings.*

*I will arise and go now, for always night and day
I hear lake water lapping with low sounds by the shore;
While I stand on the roadway, or on the pavements grey,
I hear it in the deep heart's core.*

2. **Bigarren aurkikuntza: presentzia ikustezinen gainean**

PRESENTZIAK³

Gaua hain izan da estrainioa ematen zuela
Buruko ilea latz eraziko zidala.
Eguzkiaren abailtzetik hona amets egin dut
Emakumeek, lotsor edo basati,
Farfailez edo zetazko ehunez igurditan,
Nire eskailera kraskakorretan gora igoten zutela. Irakurria zuten
Zer izugarri horren gainean bertsotan nuen oro
Elkarrekiko maitasun, ondikotz, erantzun bakoaz.
Atean paratzen ziren, bai eta paratu ere
Nire zurezko atrile handigaitz eta sutondo bitartean
Euren bihotzak taupaka sendi nitzakeen arte:
Puta da bata, eta umea bestea
Ezein gizonezkori desioz egundo begitu ez diona,
Eta hirugarrena, baliteke, erregina bat.

Presences

*This night has been so strange that it seemed
As if the hair stood up on my head.
From going-down of the sun I have dreamed
That women laughing, or timid or wild,
In rustle of lace or silken stuff,
Climbed up my creaking stair. They had read
All I had rhymed of that monstrous thing
Returned and yet unrequited love.*

³ *The Wild Swans at Coole* (1919) poemariotik aukeratua.

*They stood in the door and stood between
My great wood lectern and the fire
Till I could hear their hearts beating:
One is a harlot, and one a child
That never looked upon man with desire,
And one, it may be, a queen.*

3. Hirugarren aurkikuntza: zaharrak, erotasuna eta (H)egotopia

ZERGATIK EZ LUKETE ZAHARREK BURUTIK EGON BEHAR?⁴

Zergatik ez lukete zaharrek burutik egon behar?
Zenbaitzuk ezagutu dute mutil etorri handiko bat
Arrantzaleen eskutur sendoa zeukana
Kazetari mozkorti bihurtzea;
Dante osoa behin ezagutu zuen neska
Astapito bati umeak emateko bizitzea;
Aurrerapen sozialaren ametsa, Helena bat,
Oihu egiteko, bagoneta batera igotea.
Zenbaitzuren ustetan da halabeharraren kontua
Gizon onak goseak hil eta gaiztoek aurrera egitea,
Euren auzokoak apaindura barik ikusiz gero,
Argiztatu pantaila batetan lez,
Istoriorik eta singleena ere ez luketela arkituko
Ukibako buru zoriontsu batez,
Hasieraren amaiera duin bat.
Gazteek arean ez dakite auzi honetaz,
Edadetu zoliek ondo ezagutzen dutena;
Eta jabetzerakoan liburu zaharrek diotenaz
Eta onenaren ezin jadetsiaz,
Dakikezue zergatik zahar batek ero beharko lukeen egon.

Why should not old men be mad?

*Why should not old men be mad?
Some have known a likely lad
That had a sound fly-fisher's wrist
Turn to a drunken journalist;*

⁴ *Last Poems* (1936-1939) poemariotik aukeratua.

*A girl that knew all Dante once
Live to bear children to a dunce;
A Helen of social welfare dream,
Climb on a wagonette to scream.
Some think it a matter of course that chance
Should starve good men and bad advance,
That if their neighbours figured plain,
As though upon a lighted screen,
No single story would they find
Of an unbroken happy mind,
A finish worthy of the start.
Young men know nothing of this sort,
Observant old men know it well;
An when they know what old books tell
And that no better can be had,
Know why an old man should be mad.*

Denborak ez zuen nora poema liburuari sarrera

Irene Zubizarreta

Juan Mari Irigoienek bere poema liburuari egiten dion sarreratxoan eternidadearen bila abiatzearen asmoa azaltzen du. Hauxe da, izan ere, poemetan zehar garatzen den ideia nagusienetakoa. Aipatu sarreratxoan, asmoa agertzeaz gain, eternidadearen inguruko lehen erreflesioa luzatzen digu: segundu baten laburtzen den bizipena da eternidadea. Baina «ezinezko segundu haren atzetik» (8.oro.) abiatzen dela esaterakoan orainaren zama bere gain duela somatzen dugu.

Horrela, bada, irakurle, eskuartean dugun poema liburuak hiru atal nagusi ditu eta hemendik aurrera atal bakoitzaren barrenean murgilduko gara, adierazten diren gogoeten artean sentimenduak askatzen eta paperera ekartzen ahaleginduko garelarik.

«Barne-lorategiak» deitzen da liburuari hasiera ematen dion lehen atala. Bertan datorren eskaintza, «Ene lur puska horri», oso esanguratsua dela uste dugu, bere-berea den zerbaiti eskaintzen dizkio bai poemak baita zenbait narrazio labur ere. Gure eritziz, haurtzaroa bizi zueneko espazioaz ari da, deskribatzen zaigun paisaia idiliko horretaz, hain zuzen ere. Paisaia idilikoa diogu zeren eta naturaren berezko birjinaltasuna bete-betean ispi-latzen da. Eta espazio horretan bertan haurra lekutzen da, munduratu berri den haurra. Zentzu honetan esan dezakegu haurraren izpiritu birjinalarekin bat datorren espazioa marrazten dela, era berean birjinala dena.

«Haurtzaroaren jauregian
ez zegoen ezer ulertu beharrik,
usainduz ulertzen bait zenuen mundua,
arrosak eta krabelinak.» (49.or.)

Aipatu berri dugun espazioa ez dago geografikoki leku zehatz edo ezagun baten kokatua baina haurraren izpiritua eta naturaren artean

ematen den batasun gune bezala har daiteke. Bestalde, poemak eta narrazio laburrak irakurtzen joan ahala espazioa osatzen duten elementuak agertzen zaizkigu: erreka, lizarra, zelaia, loreak...

«Etxeko arrosa eta krabelin herdoiltezinaren polifonia koloretsua,»
(13.or.)

«tximeletak eta amona mantalgorriak harrapatzera abiatzen ginen, [herriko zelai-soroetarantz jauzika.» (28.or.)

«baina gaur oinak errekan sartzean,
uraren hotzak
suzko kamelia bat piztu dizu
oroimenaren gelarik ezkutuenean.» (33.or.)

«eta lauki hartatik
etxe-aurreko lizarraren isiluneak entzun zenitzakeen,» (34.or.)

Hala ere, haurtzarora eman zueneko ingurune hori hondatua izan zela adierazten digu. Eta horrek suposatzen zion mina ondoko lerroek adierazten dute:

«eta zementuzko piztiak
zuk maite zenuen erreka hobiratuko zuten
zainez zain.» (34.or.)

«Umezurtz» titulupean datorren poemak hondamendi berbera erakusten du eta baita haurraren sentimendua horren aurrean, arrotz sentitzen bait du bere burua ordurarte bere espazio bitala osatzen zuten elementuen artean.

Haurtzarora zorion iturri agortezina da eta, testuinguru honetan, haurraren bizitza etenik gabeko gozamina dela esaten zaigu. Irakurri bestela «Zorionaren zutabeak» poemaren ondorengo lerroak:

«Bizitza dantza bat zen
eta neska mehe xarmant bat,
bi eskuk eutsitako
ostadarraren markoan.» (24.or.)

Eternidadea bizi zueneko garaia da haurtzarora. Hala gogoratzen du «Lorategi galduak» izeneko poeman:

«eternidadea, besterik gabe, eguneroko lorea zenuenean.» (13.or.)

Denbora bizitzari itsatsita dago eta haurtzaroko bizitzak berezkoa du alaitasuna, belarrak kolore berdea bezala. Hitz hauek Dylan Thomas poetaren aipu batekoak dira. Denbora bizitzari badagokio ere haurtzaroran, behintzat, ez zuen gradualki aurrera egiten; besterik gabe, egon bazegoen. Ez zen, hortaz, marra zuzena baizik eta puntu finkoa, eterna.

Haurtzaroaren oroitzapenak eta bereziki, unean uneko bizipenaren oroitzapenak esperantzari argi izpirik uzten dio eta, horrela, behin bizi izandako gozamen uneoroko eta etengabe hori berriro ere bizi izan dezakeelakoan aldi horretara jo nahi du. Orainetik hitz egiten duen honetan denboraren joanak dakarren gogaitasuna nabari da bere gordintasun osoan.

«Behin gertatutakoa birgerta daitekeelakoan,
eternidadearen lorategi horietarantz abiatuko zara berriro,
zure gaurko bihotz-taupadei
nekearen herdoila badarie ere.» (14.or.)

Haurtzarora ematen duen pausuan sentimendu goxo batek bereganatuko du irakurlea. Bizitza, haurraren ikuspegiaren arabera, etengabeko deskubritzea da; gauza batek beste batera darama eta amaierarik gabeko deskribimendu horrek haurrarenengan sortzen duen lilura agirian jartzen da.

«eta hemendik harantza
bazen beti
beste harantzagoren bat,
lurraren azkenari
beste lur bat bait zerraion,
azkenik ez zuena.» (18.or.)

«Haurraren sena» deitzen den poemak oraintxe esandakoa ekartzen digu berriro ere gogora, haurrak munduaren aurrean duen begirada birjinala isladatuz. Eta, era honetan, gerora landuko den batasun kosmikoaren ideia agertzen da.

«Ora bait zen bat
zentzumenak lotzen zituen
irudiaren simetri-zentruan,
argia eta islada,
soinu eta oihartzuna,
oro bat eta oro berri.» (17.or.)

Haurraren izera bitala izango litzateke, azken batean, liluraren oinarria. Haurtzaroa, munduratu osteko etapa den neurrian, hain da bitala non oraina oraina ez den, hartaz jabetu orduko iragana bihurtzen bai bait da. Haurraren bizitza bitalaren adibide modura «Goi-leiho» poema dugu; berau irakurri ahala barne erritmoa arina dela konturatzen gara, erritmo bizia, hain zuzen ere. Eta erritmo hori zabaltzen den mezu alai eta bitalarekin bat datorrela uste dugu.

«Sasitik sasira
txepetxa bezala;
sutatik sutara
txantxangorria bezala;
gailurrez gailur
beti ere...» (20.or.)

Batasun kosmikoaren ideiarri helduko diogu ondoren. Zenbait poema irakurri eta gero kostante moduan planteatzen den gogoeta batez jabetu gara: haurra naturarekin harremanetan bizi da eta harreman horretan osotasuna ematen da. Hau da, naturako elementuak maila berean daude eta osotasun bateko partaide dira, gizakia bere era barne dagoelarik. Segituan egingo ditugun aipamenak «Haurtzaroko musika» izena duen narrazio laburretik hartu ditugu; oso adierazgarria iruditzen zaigu zeren eta bertan jatorrizko lau elementuak aipatzen dira: ura, lurra, sua eta airea. Honek bizitzaren sorburura eramaten gaitu, gure munduaren hasierara.

«Zeure haurtzaroa oroitu zenuen, urarekin eta lurrarekin bat egin nahi izaten zenuenean, airearekin eta suarekin; erreka eta haltzen arteko elkarriketak entzunez, edo elizako ezkilotsak, munduaren musika zeureganatzen zenuenean.» (61.or.)

«Lurrarekin lur izan nahi bait zenuen, airearekin aire...» (62.or.)

Illo horretan, Zen filosofiaren mundu ikuskera dago. Zen filosofiak bizitzaren ikuspegi kosmikoa eskaintzen du; meditazioak, bestalde, funtzio garrantzitsua betetzen du beronen baitan zeren eta meditazioaren bitartez izaki kosmikoa, hau da, naturarekin bat izango dena, lor daiteke.

Lehen atal nagusia amaituz doan heinean haurtzaroarekiko distantzia nabarmenduz doala uste dugu. Urruntze horrek, era berean, oraina eta iraganaren arteko etena adierazten digu.

«eta instant hau beste instant haren oihartzun galdua bailitzan,
berriro sinetsi nahi zenuke eternidadean,
aspaldiko haur hura urrun dakusazun bitartean,
gero eta urrunago.» (34.or.)

Oraina etsipenaren eta esperantza ezaren gordeleku den bitartean iragana zorionarena da edo, hobeto esanda, izan zen. Oraina, ondorengo bertso-lerroek azaltzen duten bezala, bizitasunik eta lilurarik gabekoa da.

«hegazti hegal-beltzek bete dute zeruaren urdina
eta bakarreak habitatzen ditu orain
arkitekturaren eskeletoak,
hugune bat hemen, hugune bat han.» (49.or.)

Etena esan dugunean adierazi nahi izan dugu, bada, poetak baduela bere haurtzarora ezezik haurtzaroko bizipen eta sentimenduak galdu dituenaren kontzientzia, betirako galdu ere; gelditzen zaion bakararra oroitzapena da.

«eskubeteka bilduko ditugu oroipenak —denborak itxuraldatutako oroipen gaineko oroipenak—, baina jakin ere badakigu dena alferrikakoa izango dela, behin ahaztu gaituen udaberriak betiko ahaztuko bait gaitu.» (46.or.)

«Agurra» izena du lehen atalari amaiera ematen dion poemak eta izenak berak adierazten duenez, haurtzarora egindako hurbilketa amaitu dela iragartzen zaigu. Gauzak horrela, ez genuke bigarren atalera salto egin nahi poema zenbaiten estilo edo tankerari buruz hitz bi esan gabe. «Goiz zabala», «Goi-leiho» eta «Argazkia» bezalako poemek haikuen tankera dakarkigute gogora; hitzekin egiten diren jolasak, imajinik adierazteko modu sintetizatua dira, besteak beste, antzekotasun hori egitera bultzatu gaituzten ezaugarriak. Poesia japoniarraren genero bereizgarrienetakoa dugu haiku izenez ezagutzen dena, jatorriz Ekialdekoa izan arren Mendebaldean eragin handia izan duena. Momentuz horrela utziko dugu azalpena eta geroago landuko dugu haikuen izate berezia.

Bigarren atalaren atarira heldu gara jadanik, irakurle. Orain arte ezagutuz joan garen espazio idiliko eta bital horren mugetatik kanpo dagoen eremuren batera abiatuko garela aurreratzen zaigu. Izan ere, «Bidaiak» izena darama komentatzera goazen bigarren atal honek. Mundu zabaleko kulturetara hegoak hedatzen dituen arima bidaiariarekin topatu gara lehenengo poemak irakurtzen hasi eta handik gutxira. Kontestu honetan adierazi nahi genuke bi kulturetan pausatzen dela: alde batetik kultura arabiarrak eta bestetik, ekialdeko kultura. Izpiritualtasunari garrantzia ematen dioten kulturetara jotzen duen arima bidaiaria aurkezten zaigu. Ez dira kultura materialak ez bada historikoki

introspektzioa kontutan hartu duten kulturak. Beraz, introspektzioa norbere barrura egindako bidaia denez gero, bada, uste dugu bigarren atal honetako arima bidaiaria beste izpiritualtasun batzuetara zabaltzen den arima dela. Era berean, esan beharra dago naturarekin harreman berezia duten kulturak direla, batez ere ekialdeko kulturaren kasuan.

Denboraren joanak badu bere lekua mundu zabaleko kulturetara egiten den bidaiari. Aintzinasuna duten herrialde, kultura eta leku historikoak agertzen dira, mendez mende iraun dutenak; hots, denboraren joanak hondatu edo deuseztatu ez dituenak. Betikotasunaren ideia berriz ere presente gure artean. Betikotasunaren adierazle modura bi eratako elementuak aipatzen dira: alde batetik naturaren elementuak egongo lirateke; bestetik, elementu materialak, gizakiak sortutakoak.

Lehendabiziko elementuen artean Fuji-Yama aipatuko genuke, Japoniako sumendi ezaguna. Gure ustez, betikotasunaren adierazle garbia da zeren eta bere baitan dagoen suak bere horretan dirau; denbora aurrera doa eta sumendiaren zikloa ere aurrera doa. Horixe da «Fuji-Yama» deitzen den poeman agertzen zaigun mezua:

«Zure sabelean lehertu da
hamar mila neguk inguratutako
su zaharra.
(...)
Begira nola kratearen ezpain elurtsuetan
sufrezko arrosak eta errauts-hegaztiak
loratzen ari diren,
ari ziren...» (148.or.)

Gizakiak egindako elementuen artean Alhambra agertzen da, arkitektura arabiarren edifiziorik garrantzitsuenetarikoa. «Alhambra» titulupean datozen bertsoek bere osagai materialei buruz hitz egiten dute:

«Harribitxien artean labain dagien isurki
zuri eta garden,
ur eta marmol bereiztezinak.» (126.or.)

Ekialdeko kulturara egiten den bidaiari haikuen soinua bizi-bizirik dagoela ikusi dugu eta horrek bere historia eta eboluzioaz zerbait esatera eraman gaitu; era horretan, zuk zeuk, irakurle, jakingo duzu zuzen ala oker ibili garen haiku eta Joan Mari Irigoienen zenbait poemaren arteko antzekotasunari buruzko ondorioa planteatzerakoan. XVI. mendean sortu zen poema mota hau eta bere sorrera talde mailan egiten zen

beste poema baten aurkitzen da, haikai izenekoan, hain zuzen ere. Metrikari begiratzen badiogu 17 silaba zenbatzen dira, hiru bertso-lerrotan bananduta; hau da, 5-7-5. Aipatu berri dugun silaba kopurua ez da beti ematen eta horrela, haiku irregularrak ere izango ditugu.

Haiku klasikoaren ezaugarri nagusienetakoa haiku bera eta naturaren arteko harremana da. Zenbaitetan urtaroren bati egiten zaio erreferentzia. Testuinguru honetan esan dezakegu haikuak egunerokotasunarekin eta denboraren joanarekin ere zerikusirik baduela.

Unearen poesia ere bada; izan ere, une zehatz bateko sentsazioak jasotzen ditu zenbait alditan. Honen adibide modura «Eguzki jaioberri» ekarri nahi dugu orriotara:

«Haizearen begietan pausatu zen
ekialdetik zetorren
kurrilo kimono zuria.» (147.or.)

Haikuak duen metrika bereziak adierazteko modua baldintzatzen du. Esaterako, hain da poesia esentziala ezen ez bait da aditzik agertzen. Bestetik, barne konparazioa oso baliabide erabilia da eta haue ere silaba kopuru mugatuaren ondorio zuzena dugu. Irakur dezagun *Haijin. Antología del jaiku*⁴ liburuak dakarren honako haiku hau:

«En una rama seca
un cuervo.
Atardecer de otoño.»

Ez al zaizu iruditzen, irakurle, «Triangelu garden» poeman barne konparazioaren baliabidea ere presente dagoela?

«Zu
eta ni.
Eta haizearen kimonoa...» (159.or.)

Gure ustez, bai batean baita bestean ere bi imajina agertzen dira eta bien artean konparazioa egin beharra dago.

Gaur eguneko haikuak bertsogintza librerako bidea hartu du, europear lirikagintzan gertatu den bezalaxe.

Li Bo poeta txinatarrari eskaintzen zaion lekuak ekialdeko literatura-
ren presentzia *Denborak ez zuen nora* poema liburuaren baitan zenba-

⁵ *Haijin. Antología del jaiku*. Traducción de Ricardo DE LA FUENTE y Yutaka KAWAMOTO. Ediciones Hiperión. Poesía Hiperión, 192. Madrid, 199.

terainokoa den adierazten du. «Li Bo-ren itzala» deitutako poemak poeta txinatarraren ardozaletasunari egiten dio erreferentzia. Kondaira baten arabera, Li Bo ito egin zen, mozkorturik zegoela, ilargiak errekan egiten zuen islada oratu nahi izan zuenean. Kondairaren berri bertso-lerroak ematen digute:

«Denboraren amilura eta sahasaren nigarra ahanzteko
ilargiarekin dantza egin nahi nuke nik ere
lotolorearen ermitauak bezala.

Non ezkutatuko dut gaurko oinazea?

Kopa bete ardo da
gizonaren zoriona.» (154.or.)

Hirugarren atal ostu eta poema liburuari amaiera ematen dioten bi poemak «Errautsetako poema» titulupean datoz. Gure irakurketaren arabera heriotzaren presentzia somatzen da; badago, horretaz gain, elkarrizketa modura aurkezten den «Errautsetako elkarrizketa» poema zeinean poetaren baitan hil den norbait eta poetaren artean elkarrizketa bat ematen den. Iruditzen zaigu nolabaiteko baikortasuna badagoela, aurrera egiteko nahia, zehatzago izateko; hil ondoren beste zerbaite ere badela aditzera ematen zaigu.

«Goazen, bai, goazen
egon bait dago harria
egonarriz,
ibili bait gabiltza gu
ezinegonez,
etzan gautzan arte,
harriaren magalean,
hilarriko eguzkiaren orbitan.

«Goazen, bai, goazen...» (172.or.)

Espero dugu, irakurle, planteatu ditugun hariok poema liburua irakurtzeko gogoia piztuko dizutela, lerro hauek amaitu eta berehala poemak dastatu nahi izango dituzula. Hala izan bedi.

Enseiukarrear

**Deustuko
Unibertsitatea**

• • • • • • • •